

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

C. Nyrop
Meddelelser
Om
Dansk
Guldsmidekunst

INDUSTRI-
FORENINGEN.

2146

38-40

338.6 (489) Kjøb gl

1885 .

eks. 1

VED

DET KJØBENHAVNSKE GULDSMEDELAVS

JUBILÆUM.

30-14.

MEDDELELSER
OM
DANSK GULDSMEDEKUNST.

AF
C. NYROP.

(VED) KJØBENHAVNS GULDSMEDELAVS
JUBILÆUM

DEN 7. NOVEMBER 1885.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1885.

FORORD.

Nærværende lille Skrift er udarbejdet efter Opfordring af det københavnske Guldsmedelav, der paa sin Jubilæumsdag har ønsket at kunne fremlægge en historisk Udsigt over den danske Guldsmedekunst.

Som de efterfølgende Blade vise, har Udviklingen naturligt samlet sig om de københavnske Guldsmede, og en fyldig Fremstilling af Begivenhederne i det københavnske Guldsmedelav er derfor, i ønskelig Overensstemmelse med Lejligheden, med Nødvendighed bleven Fremstillingens Kjærne. Kilderne, hvoraf der skulde øses, ere imidlertid meget ulige tilstede for de forskellige Tider, og dette har selvfølgelig øvet sin Indflydelse i Forbindelse med den uundgaelige Omstændighed, at Tiden for Skriftets Udarbejdelse har været kategorisk begrænset.

Det maa med Tak nævnes, at naar det har været muligt at indflette saa mange Afbildninger af danske Guldsmedearbejder i Texten, skyldes dette den Reiersenske Fonds Velvilje.

Kjøbenhavn, den 4 November 1885.

C. Nyrop.

INDHOLD.

Den katolske Tid	1
Adelstiden.....	23
Enevældens Tid	59
Den nyere Tid.....	95
Bilag.....	135
Henvisninger og Anmærkninger	155
Register.....	171

Dansk Guldsmedekunst.

I.

Den katolske Tid.

Allerede i den forhistoriske Tid dyrkedes Guldsmedekunsten her i Landet ¹. Datidens Stormænd satte Pris paa Pragt, men formentlig var det nok saa meget Guldets og de ædle Stenes materielle Værdi, der gav Smykker og Klenodier Værd i deres Øjne, som en skjøn Udførelse. Sagnene fortælle os det. Fafner ruger som Drage over Skatten, der bliver saa skjæbnsvanger for baade Volsunger og Gjukunger, og Völund, der i Ulvdale «slog om Ædelstene det røde Guld», ejede ikke mindre end syv Hundrede paa Lindebast trukne Ringe, som formentlig medvirkede til hans Ulykke ². Man kæmpede om Guldet, og Sagnet om Verdensfreden, der paa Kristi Fødselstid ogsaa skal have hvilet over vort Land, fortæller det Vidunderlige, at Frodes Guld laa lige saa sikkert paa Landevejen som bag Laas og Lukke ³. Datiden havde Guldsmede, men de synes ikke at have nydt den samme Anseelse som Vaabensmedene. Saxes Fortælling om den Guldsmed, der kastede sine Øjne paa Kong Frodes Datter, er i saa Henseende oplysende. Stærkodder betragter ham som en ussel Kulpuster og udtaler sig haanligt om blødagtige Mænd, der forme Guld og ofte gjøre sig ulovlig Fordel ved at blande det med simplere Metaller ⁴.

Paa hin Tid var Guldsmeden da heller ikke den Eneste, der forsynede Landet med Kostbarheder og Smykker, en ikke ringe Del toges med Sværdet paa Vikingetog. Handel og fredelige Forbindelser

spillede ogsaa en Rolle, og af væsentlig Betydning for Udviklingen i denne Retning blev Kristendommens Indførelse. Ved Harald Klaks Daab i Ingelheim ved Maintz bestod den sidste Akt af den af Kejser Ludvig den Fromme udfoldede Pragt i, at der medgaves den Nydøbte og hans betydningsfulde Ledsager, Munken Ansgar, rige Gaver. Heriblandt var der hellige Kirkekar, og vi tør sikkert antage, at de vare af ædelt Metal¹. Kirken havde taget Guldsmedekunsten i sin Tjeneste, og herved voxede Guldsmedenes Anseelse.

Da Kristendommen naaede Danmark, herskede her en med irske Dyremotiver stærkt isprængt Stil, der kraftigst viser sig i Ornamentiken paa Runestenene ved Jellingehøjene. En anden Faktor var den karolingiske Stil, der kæmpede sig frem til voxende Betydning. Karl den Store, der var kronet som romersk Kejser af Paven i Rom, førte klassiske Bygningsdele fra Italien til Achen og Ingelheim, hvor han opførte Slotte. Hans Tid er en Slags plump Renæssance, og det er karakteristisk, at han befaler sine Provinsbestyrere, at de skulle sørge for dygtige Haandværkere. I Listen over disse ere Jernsmedene og Guldsmedene de første².

Indflydelsen fra Tyskland sejrede imidlertid ikke strax over Indflydelsen fra de britiske Øer. Da Riget formentlig haardt følte det store Tab, det led ved at udløse Svend Tveskjæg af Joms-vikernes Fangenskab — Kvinderne maatte efter Sagnet endog ofre deres Smykker³ — vendte Kongen sig mod England, og det var uhyre Rigdomme, der nu kom i de Danskes Hænder ved den saakaldte Danegæld. Forbindelsen med England blev af overvældende Betydning, hvilket bl. A. kan ses af de nu fremtrædende danske Mynter; de bleve prægede af engelske Mestere. Under Svend Tveskjæg nævnes *Godwine*, og fra Knud den Stores Tid kjendes en Række engelske Myntmestere her i Landet⁴.

Allerede i Slutningen af denne Konges Regering trænger det tyske Element sig imidlertid paany frem. Der er paavist en Udvikling i Mynternes Præg — Ormepræget, Haandpræget, Gavlpræget — der viser den voxende Paavirkning fra Nabolandet mod Syd⁵. Udviklingen fik altsaa Impulser fra forskellige Sider, og dette har næppe været til dens Skade. En rigtignok uhistorisk Saga fortæller, at

Guldsmedekunsten den Gang stod højt her i Landet. Haarek Haarek-sön fra Vigen i Norge kommer under Svend Estridsen til Danmark,

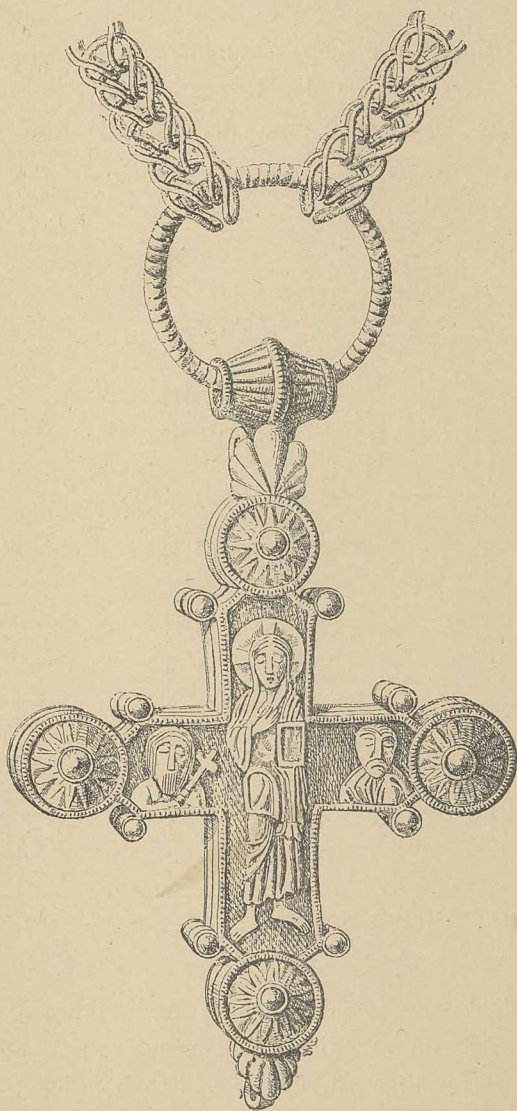

Fig. 1. Sølvrelikviekors med Kjæde, fundet ved Gundsømagle paa Falster. (Oldn. Mus. Nr. 11, 690). $\frac{1}{4}$.

og her sættes han efterhaanden i Lære hos en Jernsmed, en Sølvsmed og en Guldsmed; hos den sidste lærte han at grave, indfatte Stene og emaljere («grafa, steinsetja ok amaléra»), og hans Dygtighed blev saa stor, at han kom til at udføre Kongens Juvelarbejder ¹. Til Bestyrkelse af denne Meddelelse om Datidens kunstindustrielle Liv kan det erindres, at vi endnu have et til en Datter af Kong Svend udskaaret prægtigt Kors af Hvalrostand, og at Dronning Gyda med sine Piger syede pragtfulde Messeklæder til de Gejstlige ved Roskilde Kirke ².

Man maa alligevel ikke vente for meget af hin Tids Kunst. Man bevægede sig sikkert kun langsomt fremad efter fremmede Forbilleder. Tidens Stil var Rundbuestilen, den romanske Stil,

men en byzantinsk Paavirkning har næppe været helt uden Indflydelse. Konger og Biskoper sendte Relikvier og Klenodier hjem

fra Pilegrimsrejser, og da Harald Haarderaade, der havde erhvervet umaadelige Rigdomme i de græske Kejseres Tjeneste, faldt i Slaget ved Stamfordbridge (1066), var den Mængde Kostbarheder, han efterlod sig, saa stor, at 20 unge Karle næppe kunde bære dem, og dog havde han 20 Aar før givet Magnus den Gode sin halve Rigdom¹. Nogen Betydning har det maaske ogsaa haft, at, da Knud

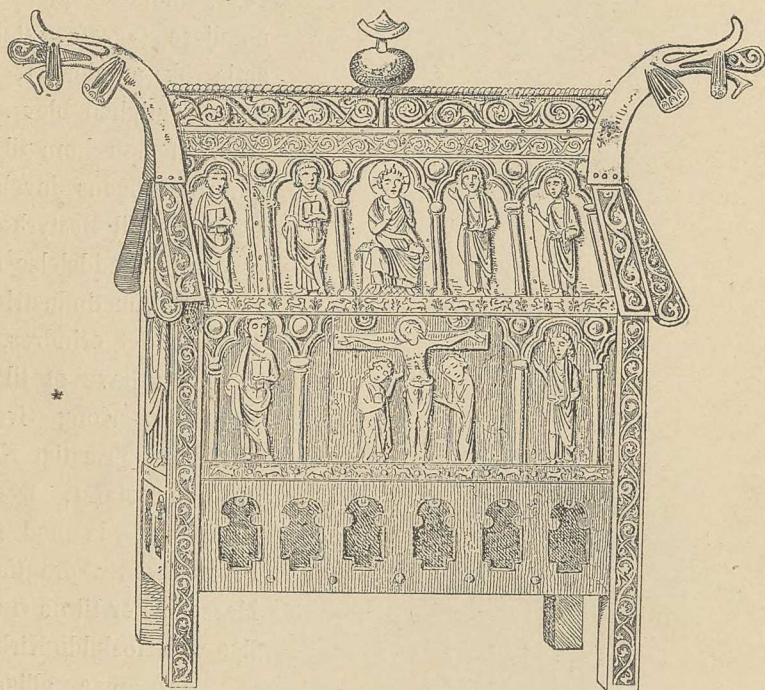

Fig. 3. Relikvieskrin af Træ, beklædt med drevne, forgyldte Bronzeplader. (Oldn. Mus. Nr. 9085). 1/5.

den Hellige 1101 blev skrinlagt som Helgen, sendte hans tidligere Hustru, Edele af Flandern, der nu var gift med Hertugen af Apulien og Kalabrien, kostbare Gaver til Forherligelse af den højtidelige Handling. Kongens Legeme blev nedlagt i et Skrin med forgyldt Metalbeslag, hvori der var indsat kostbare Stene².

Endnu en Gang viser der sig en engelsk Paavirkning. Den kunstfærdige Munk *Anketil* fra Abbediet St. Albans var her i syv

Aar — formentlig under Kong Niels († 1134) — og han ikke alene leverede Kongens Guldsmearbejder, men han førte tillige Opsyn med Myntningen og var øverste Myntmester ¹. Fra nu af kommer Paavirkningen dog væsentlig fra Tyskland, og den synes at have haft sit Brændpunkt i Roskilde, der blev gjort til en anselig By af Svend Tveskjæg, og som i det 12te Aarhundrede var Sædet for en talrig Samling tyske Haandværkere, hvorimellem muligvis ogsaa Guldsmede. Til Støtte herfor kan det anføres, at den Mand, der 1158 var Kongens Myntmester i Roskilde — han hed vistnok Gerhard — formentlig var en Tysker ², og Guldsmede og Myntmestere stod den Gang hinanden nær. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at der fra Roskilde er bevaret flere Arbejder, der ere gjorte af Guldsmede, og at der i et nærliggende Voldsted (Haraldsborg), en Levning af Harald Kesias befæstede Borg, er oppløjet ikke alene en forgyldt Kalk i rigtignok stærkt medtagen Tilstand med tilhørende Disk, men Brudstykker af forgyldte Sølvskaale med indsatte farvede Glasstykker samt et Laag med fire Medaljoner, hvori Dyrefigurer i drevet Arbejde ³. — Til Belysning af Forholdet mellem Myntmester og Guldsmed skal her endnu hidsættes, at Jyske Lov et Sted nævner dem sammen, og Myntmesteren var som Regel en Mand, der nød betydelig Anseelse; Myntergaardene var et Sted, hvor Kongerne ofte færdedes ⁴.

Naar det ovenfor er sagt, at Kirken tog Guldsmedekunsten i sin Tjeneste, maa det ikke forstaas, som om den verdslige Magt stod den fjærn. Da Knud den Store omdannede sine Hustropper til et glimrende Elitekorps, straaledede deres Øxer og Sværd af Guldsmedenes prægtige Arbejder ⁵, men hvad vi væsentlig faa at vide, er, at Kirken fik rige Gaver af Fyrstehusene. Exempelvis kan det nævnes, at St. Laurentii Kirke i Lund af Kong Niels' Dronning, Margrete Fredkulle, fik en Guldalk, der var prydet med Emalje og ædle Stene («electro et gemmis adornatum»), og af Knud VI's Dronning Gertrud en Guldkrone ⁶. Dette viser imidlertid ogsaa, at Datidens Hoffer skjønnede paa Guldsmedekunsten, hvad der i og for sig er naturligt, for ikke at bruge et stærkere Udtryk, da Tiden, der kulminerede i Valdemarernes store Dage, var stærkt opadgaende. De

Kostbarheder, som Biskop Absalon († 1201) efterlod sig, give os et lille Indblik i Tidens Pragt.

I hans Testamente bortgives 15 Sølvskaale, en Række Sølvfade og Tallerkener, et Sølvbæger, en Sølvbøsse til Opbevaring af Relikvier, et lille Guldkar og ikke faa Guldringe, af hvilke 15 vare smykkede med Stene. Flere af disse Gjenstande gives tilbage til dem, der tidligere havde skjænket Absalon dem, og vi faa altsaa at vide, at Rigets Store plejede at give hinanden Vennegaver af ædelt

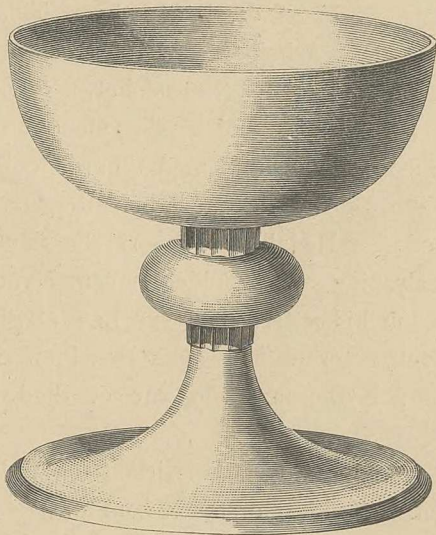

Fig. 3. Tyndt udhamret Sølvkalk fra Biskop Absalons Grav. Sorg. 1/2.

Metal. Testamentet indeholder ogsaa enkelte andre Oplysninger, som her skulle nævnes. Om en Sølvskaal hedder det saaledes, at den var vidunderlig godt gjort (*mirabiliter fabrefactum*), om en anden, at den var gjort af *Hildebrand*, der altsaa er en af Tidens bekjendte Guldsmede — formentlig en gejstlig Mand — og endelig om en tredje Skaal, at den var ganske glat (*de plano opere*), men ogsaa denne var et kostbart Stykke, ti den vejede ikke mindre end omtr. 10 Mark (d. v. s. 5 Pd.). Af Absalons efterladte Sølv­tallerkener

og Sølvfade skulde der gøres «stærke og holdbare» (fortes et sufficientes) Kalke til St. Laurentii Kirke i Lund. Endnu skal det her nævnes, at, da man i 1827 aabnede hans Grav i Sorø Kirke, fandt man deri en glat, tyndt udhamret Sølvkalk og en Guldring med en Stjernesafir, der var afrundet foroven, men forøvrigt ikke sleben ¹. — I Oldnordisk Museum opbevares et Processionskors af forgyldt Kobber fra Lundø Kirke ved Skive, der i en Indskrift nævner sin Forarbejders Navn; *Atlmar* hed han ².

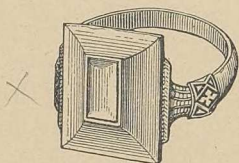

Fig. 4. Guldring med en foroven afrundet Stjernesafir fra Absalons Grav. Sorø. ¹/₁.

Tiden gik, som ovenfor nævnt, opad, men da blev Valdemar Sejr fangen. En uhyre Penge-sum maatte udredes for hans Frigivelse (1225), og den Svækkelse af hans Rige, der indlededes herved, fortsattes efter hans Død (1241). 1248 plyndrede Lübeckerne Frue Kirke i Kjøbenhavn og samtidig flere andre Kirker paa Sjælland. I Aarhundredets Løb sank Landets Mynt til at have kun 2 à 3 Gange saa liden Vægt som ved Aarhundredets Begyndelse, ja, under Erik Menved gik der 18 Pund af Landets Penge paa 1 Mark Sølv. Fra Sølvmynt blev den en fuldstændig Kobbermynt, og omtr. 1336 stansede de aarlige Udmyntninger helt. Det er den formædelige Borgerkrigs Tid. Men endnu under Valdemar Atterdag († 1375) synes der ikke at være præget Mynt i Danmark; der skulde lang Tid til at forvinde saa forfærdelige Ulykker ³.

Riget led ondt, men Kirken værgede for Sit. Det var store Kostbarheder, som i Tidernes Løb vare tilfaldne den; Alle betænkte den, og ikke mindst dens egne Sønner; vi hørte det ovenfor om Biskop Absalon, og der er andre Exempler. Diakonen Peter skjænkede 1174 St. Laurentii Kirke i Lund et kunstfærdigt forarbejdet sølvforgylt Kar, og Biskop Anders Sunesen († 1228) forærede den samme Kirke bl. A. en Krystalæske til Opbevaring af Relikvier, en Sølvæske til lignende Brug af udmærket Arbejde og endelig de hellige tre Konger med Guld kroner paa ⁴. — Selvfølgelig fik andre Kirker lignende Gaver, og 1312 er saaledes Domkirken i Ribe Ejer af 3 Guldkalke, 8 Sølvkalke, 4 Søvlamper, 3 Sølvrogelsekar, 6 Sølvamplere, 7 Sølvbilleder m. m. ⁵. Kirken voxede i Rigdom og Magt,

og medens tidligere Kirke og Stat havde arbejdet Haand i Haand, blive vi nu Vidne til forbitrede Kampe imellem dem, i hvilke Kirkens Stilling blev yderligere styrket. Nu forsvinder den tidligere milde romanske Stil (Rundbuen), og den afløses af den skarpe, kantede Gotik (Spidsbuen), der i de vældige gotiske Kirkebygninger næsten bliver himmelstormende. — Det er karakteristisk, at Nordens store Dronning Margrete ikke undgaar Navnet «Munkedeje», og

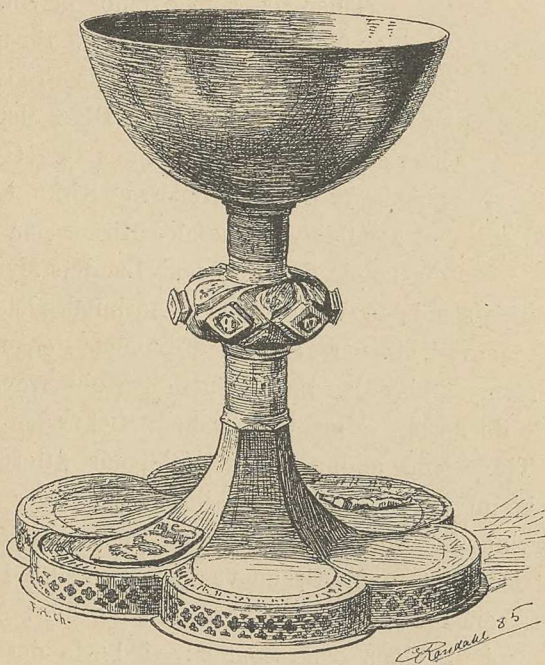

Fig. 5. Sølvforgylt Kalk fra Krönge Kirke paa Laaland; Gave fra Dronning Margrete. Skaalen restavreret. (Oldn. Mus. Nr. 6527). $\frac{1}{2}$.

blandt de Ting, Nutiden endnu ejer fra hendes Tid, er en sølvforgylt Kalk, der har tilhørt Krönge Kirke paa Laaland; dens latinske Indskrift siger, at den er skjænket af Fru Margrete, Danmarks, Sveriges og Norges Dronning, «bed for hende»¹.

Der er en Rigdom af Beretninger om Kirkernes vidunderlige Relikvier, om de kostbare Skrin, hvori de opbevaredes — de formedes ofte som Hænder og Hoveder af Sølv — om Guld- og

Sølvkalke, der gaves som Sjælegaver, o. s. v.¹, men ved Siden af Kirkens Klenodier begynde vi nu at høre ogsaa om andre Kostbarheder. Borgerkrigstiden var forvunden. Da Erik af Pommern 1438 forlod Danmark, beskyldtes han for at have medtaget Rigets Klenodier, men betegnende for Tiden blev dette i Folkemunde efterhaanden forvansket til, at han fra Højalteret i Roskilde Domkirke havde bortført tolv i Guld støbte Apostelfigurer, hver saa stor som et tre Aar gammelt Barn². Folkebevidstheden havde forøvrigt, som det synes, meget travlt med alskens Sager af dyrt Metal. Kæmpeviserne tale ikke alene om «Guldbrasser brede», gyldne Ringe og sølvspændte Sko, men om Guldtavl, Guldharper, Guldsadler og Guldstole³. Det er digteriske Fantasier, men mærkes kan det dog, at der 1340 mellem Magnus Smeks Ejendele nævnes ikke alene Guld-

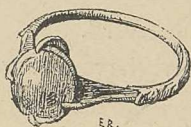

Fig. 6. Guldfingerring med en usleben Safir, der holdes af 4 Kløer.
(Oldn. Mus. Nr. 11,315). $\frac{1}{11}$.

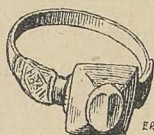

Fig. 7. Guldfingerring med en indfattet Safir, funden ved Hørsholm.
(Oldn. Mus. Nr. 21,409). $\frac{1}{11}$.

ringe og Sølvbægere, men ogsaa en Guldflaske, og at Erik af Pommern i den Skrivelse, hvori han kraftigt protesterer mod den ovenfor nævnte Beskyldning, siger, at han i sin Regeringstid har ladet gjøre Klenodier⁴.

Det er da ogsaa fra denne Konges Tid, at vi kunne begynde at opstille en Guldsmederække, ligesom hans Navn er knyttet til den første Skraa for et Guldsmedesamfund i en dansk By. Men før vi gaa nærmere ind herpaa, skulle vi se, at der allerede før hans Tid kan nævnes nogle faa Guldsmede, ikke at tale om, at det i Bergens Bylov af 1276 findes bestemt, hvor Byens Guldsmede skulle have deres Boder, ligesom at disse, formodentlig paa Grund af Haandværkets Ildsfarlighed, skulle være letbyggede, med Jordgulv og uden Beboelsesrum over⁵. Omtrent 1320 forekommer der en *Stefan*

Haukssön paa Island, og i den Fortegnelse over Grundene i Kjøbenhavn, som henføres til Tiden mellem 1375 og 1389, nævnes en *Henning Guldsmid* (Hennekinus aurifaber). Denne Fortegnelse viser imidlertid, at Guldsmidene næppe have været talrige den Gang i Kjøbenhavn. Den kjender 13 Skomagere, 9 Bagere, 6 Skrædere, 4 almindelige Smede, 2 Sporesmede, men kun 1 Guldsmid. Danmarks ringe Industri den Geng var sikkert en Følge af Hansestædernes Politik; de vilde tilføre Danmark Alt, hvad det behøvede, men saa nødtigt, at en selvstændig Industri opblomstrede her. Det næste Navn, vi kunne anføre, er da ogsaa et fremmed. Omtrent 1408 kom en Guldsmid fra Deventer, *Gerrit Comhaer*, hertil og blev Myntmester hos Erik af Pommern; han fik Bolig i Næstved. Under disse Omstændigheder er det næsten overraskende i 1429 (eller maaske allerede lidt før 1429) at træffe 6 Guldsmide i Kjøbenhavn, men de findes virkelig, de nævnes i Indledningen til de kjøbenhavnske Guldsmides Gildeskraa af det nævnte Aar ¹.

Den ældste danske Haandværksskraa, vi have tilbage, er fra 1275 og er given for Kjøbenhavns Skrædere. Men fra det nævnte Aar og til 1429 have vi formentlig kun Kundskab om fem andre Skraaer: for Dragerne i Flensborg (1399), Bagersvendene i Kjøbenhavn (1403), Skomagersvendene i Odense (1405), Rebslagerne i Malmø (1412) og Smedene i Ribe (1424) ². Forsaavidt ere Guldsmidene ikke sent paa Færde, men det tør sikkert antages, at ikke faa Haandværksskraaer ere gaaet tabte, og Guldsmidene tør derfor dog ikke betragtes som et Haandværk, der tidligt har samlet sig i et Lav. Dertil have de utvivlsomt været for faatallige, og Indledningen til Skraaen af 1429 synes da ogsaa at tyde paa, at der ikke før har været noget Guldsmidelav i Kjøbenhavn. De første Bestemmelser, vi kjende vedrørende Guldsmidene i Lübeck, ere fra 1371 og de første Artikler for Guldsmidene i Hamburg fra 1375 ³.

Den Skraa, som Erik af Pommern 1429 gav Kjøbenhavns Guldsmide, og som fremstiller sig som godkjendt af Høvedsmanden paa Kjøbenhavns Slot, Esge Brok, ligesom af Kjøbenhavns Raad, er paa Tysk, og der kan muligvis heri ligge en Antydning af, hvilket Sprog Guldsmidene bedst forstod. De havde ikke usandsynligt lært

i Tyskland; Bestemmelserne i deres Skraa ere i væsentlig Overensstemmelse med Bestemmelserne i lignende tyske Skraar.

Ingen Guldsmid maatte tage en Dreng i Lære, uden at han var ægtefødt; inden 12 Ugers Forløb skulde han lade ham indskrive i Lavets Bøger, og ved den Lejlighed skulde han give Lavet en Tønde Øl. Hvad Svenden angaar, da skulde han tjene Mesteren en fast Tid, han maatte ikke betales stykkevis eller faa Ugelön. Opstod der Strid mellem Mester og Svend, skulde Sagen for Lavet, og Oldermanden eller Oldermændene (der kunde være to) skulde udnævne to Lavsbrødre, der skulde dømme Parterne imellem; uden Lavets Samtykke maatte der ikke klages «paa Raadhuset», d. v. s. til Øvrigheden. Vilde en Svend være Mester, da skulde han først have arbejdet et Aar i Kjøbenhavn (Mesteraaret) og dernæst med to Mænds Vidnesbyrd godtgjøre, at han ejede 5 Mark lødigt Sølv og Værktøj til en Mark Sølv's Værdi, endelig skulde han endnu give Lavet en Tønde Øl, en Mark Vox samt en vis Mængde Lys og Bægere. Om Aflæggelsen af noget Mesterstykke tales der ikke, men dog indeholder Skraaen Bestemmelser, der i alt Fald i en vis Retning søge at sikre Publikum godt Arbejde, nemlig med Hensyn til Metallets Gehalt, og til disse Bestemmelser skulle vi nedenfor komme tilbage.

Den, der blev Mester, skulde give Øl, Vox, Lys og Bægere eller med andre Ord Alt, hvad der hørte til et Drikkelag efter endt Dagværk. Og af saadanne Drikkelag holdt Lavsbrødrene sikkert flere sammen, ti Skraaen fastsætter oftere Øl som Bøde for Forseelser* og forbyder tilmed den ene Lavsbroder at drikke med den anden paa Ølhuse eller i Ølstuer. Men i Skraaen omtales kun ét

* Som Bøder forekomme ogsaa Vox og Penge, men hvorledes skal det forstaas, naar det hedder, at den Svend, der arbejder selvstændigt, skal betragtes som En, „der ikke bøder“ (de betet nicht)? Er Meningen, at man i den Grad ser ned paa ham, at han ikke er værdig til at erlægge en Bøde i Lavet? Det Samme fastsættes om den Svend, der løber bort med sin Lön (Ingen i Lavet maa igjen tage ham i sin Tjeneste), og endelig ogsaa om den, der forleder en Svend eller Dreng til at give eller sælge af Mesterens Varer uden dennes Vidende, men her hedder det: „de betere eyn half pund wasses unde wese en man, de betet nicht!“¹

Drikkelag, det er hvert Aar paa St. Andreas Dag (d. 30 Novbr.), saa skal hele Lavet møde. Voxet kunde imidlertid benyttes til Andet end til Lys ved Lavets Sammenkomster. Det kunde ogsaa bruges til Lys paa den Helgens Alter, som Lavet særlig dyrkede, og det var St. Loye. Lavets officielle Navn var «*de kumpanie van sunte Loyen*». Kirken var den Gang den herskende Magt, og ethvert Lav maatte derfor have en Helgen.

St. Loye (St. Elói) var en oprindelig merovingisk Guldsmed Eligius (Evlogius), en vidunderlig dygtig Mester, der efter sin Herre Kong Dagoberts Død (638) bestemte fremtidig kun at ville tjene Gud og hans Helgene. 663 døde han som Biskop af Noyon og Tournay og blev nu erklæret for Helgen¹. Selvfølgelig blev han alle Guldsmedes Skytspatron, og en af Bestemmelserne i den københavnske Guldsmedeskraa er da ogsaa den, at paa St. Loyes Dag (d. 1 Decbr.) maa Ingen, hverken Svend eller Mester, arbejde. Videre bestemmer Skraaen, at paa denne Dag skulde hele Lavet samles til en Sjælemesse, ved hvilken Alle, baade Mænd og Kvinder, skulde ofre. — Endelig paabyder den, at den Broder eller Søster (o: Mester-Hustru eller Enke), der dør, skal følges til Graven af Lavsbrødrene; ja, de skulde følge enhver Svend, der havde tjent sin Mester godt.

Naar Jyske Lov, der bestemmer Forholdet mellem Sølv og Guld som mellem 1 og 8, sætter haard Straf for at «brænde» falsk Sølv, maa der have været en Norm for, hvilken Lødighed det uprægede Sølv, der gik som Betaling mellem Mand og Mand, skulde have. Nogen Bestemmelse herom synes dog ikke naaet til Nutiden, men vi vide, at Sølvet mod Midten af det 13de Aarhundrede kunde leveres noget over 15lødigt; først i Slutningen af Aarhundredet naaede man til en Lødighed af 15 $\frac{1}{2}$ ². Om disse Forhold faa vi imidlertid Intet at vide i den københavnske Guldsmedeskraa. Ogsaa den gaar ud fra en bekjendt Lødighed. Det er Skraaens første Ord, at enhver Guldsmed i København under høje Bøder skal arbejde «lødigt Sølv og godt Guld», og i to senere Paragrafer kommer den tilbage hertil for endelig at slutte med den Bestemmelse, der betegnes som ældgammel (van oldinghes), at kommer der nogen

Mester noget «uretfærdigt» Guldsmedearbejde for, da skal han bringe det for Retten.

Om disse Forhold kom der imidlertid snart klarere Bestemmelser. 1491 skriver Kong Hans, at han er bleven vidende om, at Guldsmedene i Kjøbstæderne forarbejde meget ondt Sølv, hvorved Menigmand besviges, og han bestemmer derfor, at Marken i deres Sølvarbejder skal indeholde 14 Lod 1 Kvintin purt Sølv, og at ethvert Stykke, der ikke er 14-lødigt, skal betragtes som falsk Gods. Til yderligere Sikkerhed befaler han, at Guldsmedene skulle sætte deres Bys og deres eget Mærke (Bomærke) paa Alt, hvad de gjøre, og her staa vi da ved den første Bestemmelse om danske Guldsmedemærker ¹. Allerede 1375 tales der om «der stad teken» i de hamburgske Guldsmedes Skraa, og i en norsk Retterbod af

Fig. 8—10. Tre Sølvmærker (Bomærker med Bymærker). ¹/₁

Fig. 8: Et Hjul (Hjöring? Oldn. Mus. Nr. D, 1545); — Fig. 9: En kronet Nögle(kam) (Næstved? Oldn. Mus. Nr. 13,640 ndfr Fig. 16); — Fig. 10: Et Lam (Gulland? Assens Oldn. Mus. Nr. 10,737 ndfr. Fig. 12).

1384 hedder det, at enhver Guldsmed skal have «mark tekn a sino smidhe» ². Vore Naboer have altsaa været forud for os, men et andet Spørgsmaal er, om Paabudet væsentlig er blevet overholdt; i saa Henseende har der sikkert der som her været meget tilbage at ønske.

Paabudet blev gentaget i den Skraa, som Kong Hans gav de københavnske Guldsmede i 1496 ³, og her nøjedes han ikke med simpelthen at paabyde Sølvets ovennævnte Lødighed og de ovennævnte Sølvstempler. Det befales yderligere, at Oldermændene sammen med to Guldsmede hver fjortende Dag eller i det Mindste hver Maaned skal undersøge, hvad Byens Guldsmede gjøre, med Magt til at sønderslaa de Arbejder, «der ikke aldeles ere, som de bör være». Og en yderligere Kontrol indføres derved, at det paalægges Mynt-

mesteren i Kjøbenhavn sammen med to Guldsmede (eller i Myntmesterens Fraværelse tre Guldsmede), hver Gang der holdes Marked, at «forsøge og probere» de der til Salg udbudte danske Arbejder, baade Lødigheden og Stemplingen skulde de undersøge, og kom der nogen Guldsmed fra «Tyskland eller andre Riger» medbringende Varer, skulde enten Myntmesteren eller Guldsmedene sammen med Fogeden kunne «hindre» saadanne Arbejder eller saadant Sølv, der ej var «saa godt, som det burde være». Endelig paalægges det Guldsmedene at sætte et særligt Mærke paa de forgyldte eller forsøvede Kobber- eller Messingarbejder, som de maatte gjøre, og træffe de «uretfærdigt» Guld eller Sølv, skulde de melde det til Byens Øvrighed.

Som det heraf vil ses, er Skraaen af 1496 ganske anderledes instruktiv end Skraaen af 1429. Tiderne havde udviklet sig, og det er interessant at se, at den almindelige Lavstendens, der gaar ud paa at bevare en oprindelig Kreds af Mestere som en afsluttet Ring, nu ogsaa træder frem for Guldsmedenes Vedkommende. Det er ikke længer nok, at Drengen, der tages i Lære for at avancere op gennem Lavet, skal være født af ægteviede Forældre, nej, han skal staa en bestemt Tid i Lære («fem Aar eller sex»), yde 12 Skilling i Penge og en Mark Vox til Lavet samt stille en eller to Danemænd som Borgen for, at han ikke løber af Læren. Svenden, der vil være Mester, skal nu have tjent «et Aar eller to» i Kjøbenhavn, bede om Tilladelse til at blive Mester paa en vis ceremoniel Maade, og foruden at føre Bevis for at eje 5 Mark Sølv og for 1 Mark Værktøj gjøre et bestemt Mesterstykke, betale Lavet 4 Mark til St. Loyes Messe, anvende andre 4 Mark til et Gilde og endelig gifte sig inden Aar og Dag med en ægtefødt og uberygtet Kvinde. Saaledes stillede man sig imidlertid kun overfor Svende, der ikke hørte til de herskende Familier; var Svenden Søn af en af Lavsbrødrene eller giftede han sig med en af deres Døtre, da nød han Lavet for det Halve.

Lavet stod myndigt, men over Lavet stod Kirken. Det var «efter den hellige Kirkes Sædvane», at alle Lavsmedlemmer skulde være ægtefødte, og det var til en St. Loyes Messe, at den, der blev Mester, skulde give 4 Mark. Lavet skulde afholde aarlige Messer,

og ved dem skulde Alle ofre, Brødre, Søstre og Svende; det var Dagen efter St. Hansdag og St. Loyes Dag. Denne kirkelige Karakter er gennemgaaende, og vi træffe den da ogsaa i Artiklerne for de Lav, i hvilke Guldsmedene havde Part, henholdsvis c. 1450 i Svenborg og 1497 i Flensborg¹. Svenborg Lavet, der omfattede Guldsmede, Remsnidere og Sværdfegere, var et St. Hans Gilde, der underholdt et Johannes den Døbers Alter i Byens Vorfruekirke, og Lavet i Flensborg, der var dannet af Byens Malere, Guldsmede, Glarmestere og Snedkere, paakaldte Evangelisten St. Lukas og Biskopen St. Loye.

Det var formentlig de smaa Forhold i de paagjældende Byer, der gjorde, at flere Haandværk sluttete sig sammen i ét Lav, men derfor stode de forskjellige Haandværk i Lavet dog selvstændige overfor hinanden. Den Malersvend, der, uden Snedkernes Vilje, arbejdede i Træ, skulde ikke agtes værdig til at blive Snedker, hedder det i Flensborg-Skraaen. Det er væsentlig den samme Regel, som at den, der arbejder i de fire Haandværk, Skraaen omfatter, uden at være Medlem af dem, skal have forbrudt sit Værktøj, bøde til Byen og ikke agtes værdig til at komme i Lavet. Skraaen er ogsaa paapasselig overfor Svendene. Ingen Mester maa lade en Svend arbejde halvt med sig. Det er Mesternes Kreds, der skal haandhæves i deres Rettigheder, og derfor se vi ogsaa baade i Flensborg og Svenborg ligesom i Kjøbenhavn, at Mestersønner blive Medlemmer af Lavet paa billigere Vilkaar end udenfor Kredsen staaende Svende. I Svenborg træffe vi en Bestemmelse om, at den Guldsmed, der bliver saa fattig, at han ikke længer kan ernære sig ved sit Haandværk, skal have 12 Alen Vadmel aarligt til Klæder, saa længe han lever. Datidens Lav samlede ogsaa Tidepenge. I Flensborg var det Skafferne, der to Gange om Aaret, ved Paaske- og Mikkelssdags-tid, indsamlede dem, enhver Mester skulde give 6 Penninge og en Svend 3. Skafferne havde hver en Nögle til Lavets Bøsse, og en tredje beroede hos en Svend. I Svenborg kaldes Lavets Embedsmænd Stolsbrødre og Degne; en Oldermænd stod selvfølgelig i Spidsen for det.

Som det af det Ovenstaaende vil fremgaa, var der i det 15de

Aarhundrede ikke faa Guldsmede rundt om i Landets Kjøbstæder, og vi træffe da ogsaa hyppigt saadanne nævnte. 1433 forekommer baade en *Arnold Guldsmed* og en *Lambert Guldsmed* i Lund, ligesom en *Henrik Guldsmed* i Næstved, og 1438 siger Prior Oluf i Aarhus Kloster Aarhus By fri for enhver Tiltale «for den Sag, at de finge *Hans Guldsmed* af fornævnte Kloster», hvilket synes at tyde paa, at Klosteret har staaet i en vis Forbindelse med den nævnte Guldsmed, som det opgav til Fordel for Byen. 1443 er der Sag mellem to Guldsmede i Flensborg; *Klavs Guldsmed* beskyldte *Albert Guldsmed* for uredelig Behandling af Guldsmedearbejde. 1451 nævnes en *Mattis Guldsmed* og 1453 en *Ingvor Guldsmed*, begge i Næstved. 1478 giver unge *Hans Guldsmed* 2 Mark som Borgerskabspenge i Aarhus «og er Borger inden Paaske»; 1484 bliver Aarhus enig med *Herman Guldsmed* om, at han skal give Byen 6 Mark til Husleje ligesom Smeden 2 Tdr. Øl om Aaret, og en lignende Overenskomst sluttede Byen Aaret efter med *Oluf Guldsmed*, hvad der muligvis kan tyde paa, at Guldsmeden i Aarhus har boet i et Hus, som der skulde svares Afgift af til Byen og til Byens Smed (1562 nævnes en «Stadens Guldsmeds Have»). Efter 1481 forekommer der en *Hans Guldsmed* og en *Per Guldsmed* i Svenborg, 1485 en *Gertrud Guldsmeds* og en *Morten Guldsmed*, formentlig i Kjøge. 1492 sælger en *Mattis Guldsmed* en Gaard i Odense i Nærheden af *Mikkel Guldsmeds* Gaard, og 1494 gjør en *Didrik Guldsmed* i Malmø en Monstrans ¹.

Flest Guldsmedenavne kjende vi imidlertid fra Kjøbenhavn. Den tyske Skraa af 1429 blev modtagen (upghenomen) af de 6 Mænd, der da vare Guldsmede i denne By: *Evert Lyning*, *Oluf Guldsmed*, *Verner Guldsmed*, *Mester Johan*, *Andreas Regensten* og *Markvard*, og disse Mænd synes ikke uformuende. Evert Lyning ejer flere Gaarde, og 1464 giver han og hans Hustru Tyra St. Peders Kirke en Gaard «for deres Forældres Sjæle, deres [egne] Sjæle og for alle kristne Sjæles Bestandelses Skyld». Han er Medlem af det danske Kompagni ². Fra denne Tid skrive sig ogsaa Navnene *Verner Guldsmed*, *Ebbert Guldsmed*, *Reinert Guldsmed*, *Herman Colner Guldsmed*, *Anders Guldsmed* og *Erhart Guldsmed*; de vare Alle Medlemmer af det danske Kompagni. *Erhart Guldsmed* nævnes

specielt 1457¹. 1462 forekommer *Bent Guldsmid*². Herefter træffe vi fra 1468 Navnet *Hans Friman Guldsmid* eller, som det en Gang skrives (1497), «Hans Guldsmid, som kaldes Friman», og denne,

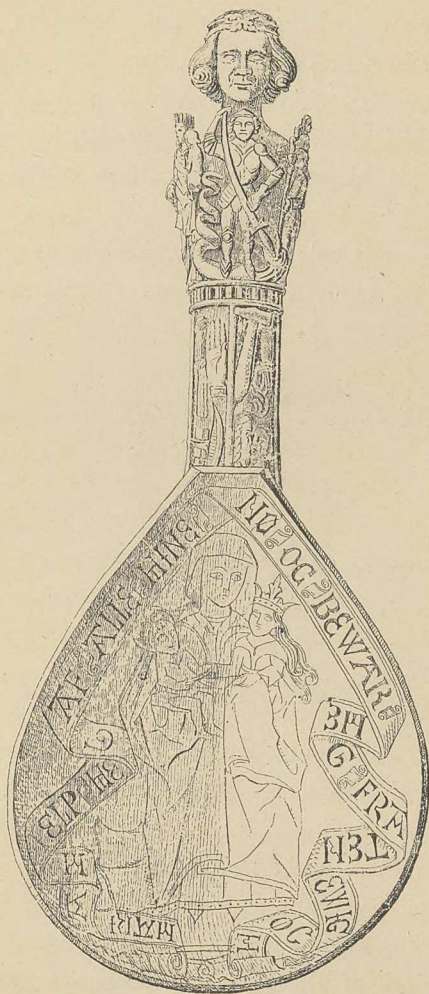

Fig. 11. Sølvsk med 4 Helgenskikkelser og forskellige Marterredskaber om Skaftet; inden i Skeen læses: Maria hielp meg af alle mine Nø og bewar meg fra ten ewig Døh. (Oldn. Mus. Nr. 10,700). ¹/₁.

der nævnes som Raadmand og Rodemester i Kjøbenhavn, optræder som Forretningsfører her i Byen for Myntmester Henrik Dringenberg i Malmø. Han møder paa Tinge for ham og modtager Skjøder

paa hans Vegne. Han bor da ogsaa i en af Myntmesterens her-værende Gaarde ¹. Forøvrigt er det et Spørgsmaal, om han ikke er identisk med en *Hans Pedersen Guldsmid*, der forekommer 1488 og 1490, og som ogsaa giver Møde paa Tinge for Henrik Dringen-berg ². 1489 forekommer en *Niels Guldsmid*, og 1496 nævnes i Kjøbenhavns Jordebog en *Hans Guldsmid* og en *Hans Ovelønder Guldsmid* ³. Samme Aar skjænker *Niels Andersen Guldsmid* St. Mar-grete Alter i Frue Kirke 3 Boder paa Dragør for en Messe til evig Tid «for ham, hans kjære Husfrue Lumme og begge deres For-ældre» ⁴.

Guldsmidene ere velstaaende og Kirken hengivne Mænd, men den benyttede ogsaa deres Kunst, og det er interessant at høre, at

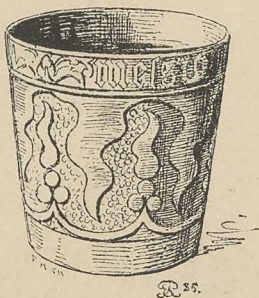

Fig. 12. Sølvtumling med Indskriften *melcior baltazar iaspar*. (Oldn. Mus. Nr. 10,737). ^{2/3}

da Kristiern I optraadte som Mægler mellem Ærkebispens og Dom-kapitlet i Köln, skal han have bestemt at ville give Kirken dér en kostbar Gave, hvis Mæglingen lykkedes, og om det nu paa Rosen-borg opbevarede oldenborgske Horn har man formodet, at det skulde være den fra hans Side paatænkte Gave. Efter de paa det an-bragte Vaabener henføres det naturligt til Kongens Kölnerrejse, men naar det siges gjort af Billedformerens *Daniel Aretæus*, som Kri-stiern I 1455 indkaldte fra Corvey i Westfalen, er dette en løs Gisning. Paa Laaget læses de hellige tre Kongers Navne: *baltazar, iaspar, melcior*, paa Hornet staar: *o mater dei memento mei* og lidt nedenunder: *in hopen ic leve - im ghenoghee - ich beghere - ave maria*; men saa kommer tilsidst en helt verdslig Indskrift: *drinc al wt*.

Det her nævnte Pragtstykke, i hvilket der forøvrigt ikke findes en eneste indfattet Sten, er uimodsigeligt gjort af en fremmed Kunstner, men derfor tør det ikke antages, at man, hver Gang et fremragende Stykke skulde gjøres, søgte til Udlandet. De danske Guldsmedes Talrigheid og Velstaaenhed taler afgjort herimod, og vi hørte ovenfor, at det 1494 blev overdraget *Didrik Guldsmid* i Malmø at gjøre en Monstrans. Men selvfølgelig træder det ofte synligt frem,

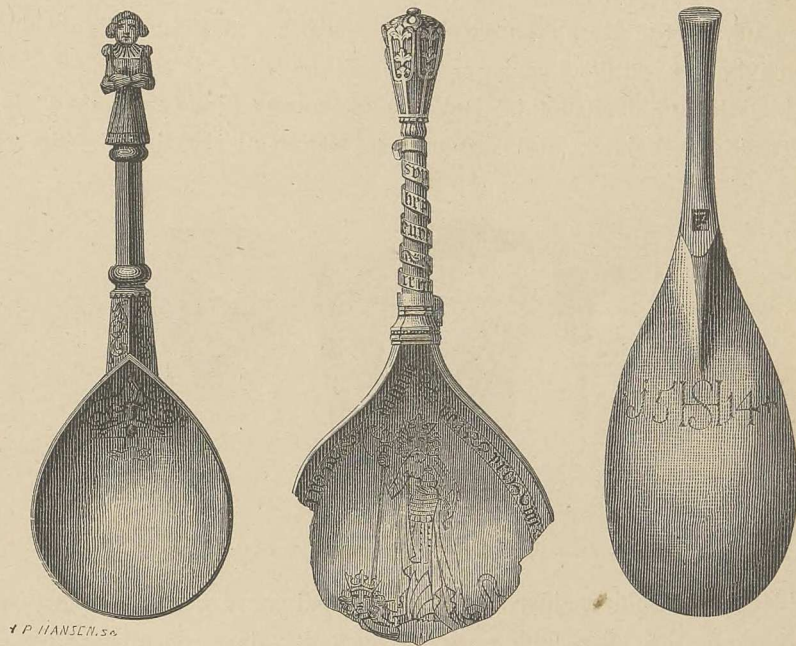

Fig. 13—15. Tre Skeer fra Oldnordisk Museum (Nr. D, 1674; 10,532 og 10,703). $\frac{1}{2}$. Paa Fig. 14 ses St. Oluf; Taltegnene i 1514 paa Fig. 15 vise, at de ere tilføjede i en sen Tid; Skeens langagtige Form m. m. peger paa det 17de Aarhundrede.

at Kulturstrømmen kom sydfra til os; vi faa ligesom et Indtryk heraf, naar vi sammenligne, hvad der forlangtes som Mesterstykker 1496 i Kjøbenhavn og 1497 i Flensborg. I Kjøbenhavn skulde Svenden gjøre tre af følgende Stykker: en Kalk, et Kors, en Ring med en indfattet Sten, en Ring og et Beslag (forblath) samlet til et Brystsmykke (borvæ) eller til et Bælte, medens han i Flensborg skulde gjøre en Guldring med en Indfatning (hagen kasten) til en Sten, to emaljerede Beslagringe (byworpe) til en Dolk og et emaljeret

og nielleret (blackmalet) Brystsmykke (breszen) ¹. Der er herefter i Flensborg fremfor i Kjøbenhavn fordret bestemt Kjendskab til Emaljering og Niellering, Udsmykkningsmaader, som den tyske Munk Rogkerus (Theofilus) i Helmershausen ved Paderborn allerede skrev om i Slutningen af det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede ².

Forøvrigt maa det ikke antages, at Datidens Guldsmede havde noget stort Oplag af Varer. I deres Boder, fra hvilke deres Brædt (Skilt) hang ud, havde de deres Værktøj, men om Varer hos dem hører man ikke ³, hvad der i og for sig er meget naturligt, da Raastoffet, som de benytte, er dyrt Metal. Det siges da ogsaa direkte om de Guld-sager, de forarbejdede, at de kun udførtes paa Bestilling, ti det hedder, at

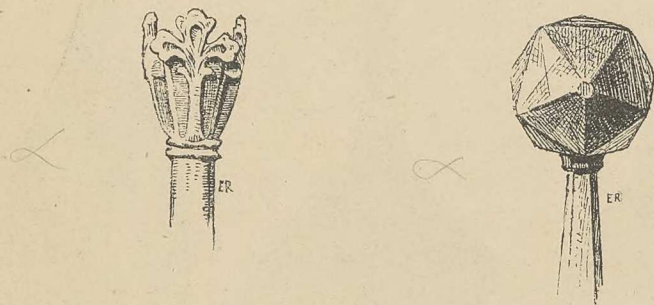

Fig. 16 og 17. Skehoveder fra den gotiske Stils Tid (Oldn. Mus. Nr. 13,640 og D, 1545). $\frac{1}{11}$.

Guldet i de Guldarbejder, de levere, skal være saa godt som de have faaet det af Bestilleren ⁴. Der findes ingen saadanne nærmere Regler om Guldets Karat som om Sølvets Lødighed. Men ogsaa med Hensyn til Sølvarbejder, var det sikkert det sædvanlige, at Bestilleren forsynede Guldsmeden med det fornødne Metal. Det fremgaar næsten af den Maade, paa hvilken Skraaen af 1429 fastsætter Arbejdslønnens Størrelse. Det er, hedder det, en gammel Vedtægt, at man af en lødig Mark giver den halve Vægt i Arbejdsløn, naar man vil have gjort et Stykke uforgylt Arbejde; skal Guldsmeden forgylde det med sit eget Guld, skal han have den hele Vægt ⁵.

De Gjenstande, som Datidens Guldsmede væsentlig gjorde, vare Skeer, Bradser (Brystsmykker), Skaale, Kander, Knapper, Krus,

Bægere, Kalke, Monstranser, Fade og Saltkar¹, af hvilke Gjenstande der blev gjort rig Brug. 1459 testamenterede Dekanen i Ribe Domkapitel, Anders Jensen Skeel, hver af Kanikerne i Ribe og Aarhus en Sølvske og en rhinsk Gylden; han har herefter ejet mindst nogle og tyve Sølvskeer². Der forekommer ogsaa Ting udenfor de her nævnte, og mærkes kan det saaledes, at i Karen Tomasdatters Testamente, dateret Aalborg 1466, nævnes et Koralbaand med to Guldringe paa, den ene med en Safir; omtr. 1500 træffe vi paa en

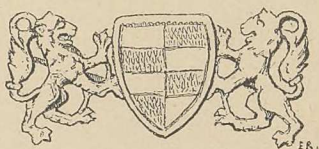

Fig. 18. Led i et Brystsnörestykke. Bildernes Vaaben. Slagelse. (Oldn. Mus. Nr. D, 1788). $\frac{1}{4}$.

forgylt Hovedkrans, en forgylt Krone samt Halskjæder «gjort i græske Bogstaver», saaledes at der mellem hvert Bogstav var en Laas, og Tiden excellerer i rigt udstyrede Rosenkranse; der nævnes saadanne med røde Koralstene, med Karneoler og Guldmærkestene o. s. v.³. Efterretning om store Kostbarheder have vi imidlertid udelukkende fra Kirken. 1498 laaner den udvalgte Biskop i Lund,

Fig. 19. En Guldfigerring, Kristushoved med Korslorie. Bunden er udfyldt med grøn Emalje. Slagelse. (Oldn. Mus. Nr. D, 1776). $\frac{1}{4}$.

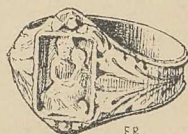

Fig. 20. Guldfigerring, Madonna med Kristusbarnet. Løvværket paa loddet. Sande ved Hornbæk. (Oldn. Mus. Nr. D, 592). $\frac{1}{4}$.

Birger, af Kapitlet sammesteds: en Guldalk med Disk, et Guld kors besat med Safirer, Smaragder, Ametyster og Rubiner samt med 49 smaa dyrebare Stene og en stor Sten i Midten, et Sølvbiskopsbillede paa en forgylt Fod, en forgylt Sølvalk med Disk, et stort Hoved af Sølv med en Krone paa, et trindt, forgylt Sølvkors, en Sølvnap (Bæger) og et stort, delvis forgylt Sølvskrin⁴.

Det var Tidens fromme Trang til ved rige Gaver at købe sig Gudsmoders og alle Helliges naaderige Bistand, der lod Kirken

samle saa store Rigdomme, og denne fromme Trang fortsattes ind i det 16de Aarhundrede. 1504 skjøder *Oluf Guldsmeds* Hustru i Kjøbenhavn Nikolajkirke to Boder, for at den skal holde to evige Messer for hendes, hendes Husbonds og deres Forældres Sjæle, og 1511 skjenker den malmøske Myntmester Henrik Dringenbergs Datter «Vor Frue» i Kjøbenhavn en Krone (Seppel), et Guld kors, to Guld-kjæder og 50 Guldringe; hun haaber herved at opnaa hos Gudsmoder, «at hun beder for mig til sin kjære Søn, for mig og alle mine kjære Slægtnings Sjæle»¹. Den katolske Kirkemagts brede Haand aabnede sig beredvilligt for at modtage, men Gaverne laa døde i den overfor Samfundets voxende Trang til Udvikling. Kirken forstod ikke mere Tiden, og da Reformationen naaede os, styrtede Kirkemagten forunderlig hurtigt sammen. Tredje Juledag 1530 stormede en Skare kjøbenhavnske Borgere ind i Fruekirke, dens Billeder og Stole bleve sønderhuggede, dens Bøger sønderrevne, og mellem Lederne vare Guldsmedene *Andreas* og *Peter*². Guldsmedekunsten ophørte at være en kirkelig Kunst, Kirkens Kostbarheder kom til at tjene verdslige Formaal, Gotiken afløstes af Renæssancen, men derfor forsvandt den gamle Tro dog ikke med ét Slag. Da de Kejserlige huserede i Jylland i Aarene 1627—29, kom der navnlig hos Bønderne meget gammelt katolsk Sølvtoj frem, «hult indeni og fyldt med Helgenben»³.

II.

Adelstiden.

Samme Aar som Luther fødtes i Tyskland, fødtes Rafael i Italien. To Strømme banede sig paa én Gang Vej, og samtidig med Reformationen naaede den skjønne, livsfrodige Renæssance her til Landet. Allerede tidligt i det 15de Aarhundrede var Sansen for Oldtidens klassiske Skjönhed og klassiske Livsnydelse bleven vakt i Italien, Kirkens stive og kantede Former fortrængtes. Alt smykkedes med yppigt Løv, kaade Masker og skjønne Menneskeskikkelser. Det nyopdagede Amerika skaffede ædelt Metal i Overflod, og der fremstod saadanne kunstindustrielle Mestere som Benvenuto Cellini i Italien og Bernard Palissy i Frankrig.

Bevægelsen opstod i Italien; derfra trængte den over Alperne, og i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede naaede den Danmark. Men dens første Optræden her har næppe været anselig. Der er fra Kristiern II's Tid levnet os et efter burgundisk Mønster affattet Udkast til en Instrux for nogle Hofembedsmænd, og heri paalægges det *Tindrageren* sammen med andre Embedsmænd at hente Forskjelligt til Kongens Bord fra *Sølvkammeret*¹. Det synes, som om det kongelige Sølvkammer, der her for første Gang nævnes, har indeholdt ringere Ting end Sølvgenstande. Men det er heller ikke i vore Kongers Eje, at de store Kostbarheder i denne Periode skulle søges, men i Adelsens. Magten og med den Rigdommen gik fra

Gejstlighedens Hænder over i Adelen, og det er interessant at forfølge denne Stands voxende Rigdom gennem en Række Inventariefortegnelser og Testamenter.

Hvad Otte Krumpen mistede i Grevefejden var betydeligt (20 Guldringe med Turkoser, Diamanter, Safirer, Rubiner og andre Edelstene, 4 Guld kjæder, 18 Skjænkestobe o. s. v.), og Peder Oxe efterlader sig ved sin Død (1575) bl. A. baade Diamantsmykker, Diamantringe og Diamantkors, men da Laurids Ulfeld og Ebba Parsberg 1640 havde Bryllup, fik de i Brudegaver ikke mindre end 4,600 Lod forarbejdet Sølv (35 Sølvkander, 17 Kredenser o. s. v.), og de Kostbarheder, som Korfits Ulfeld og Leonore Kirstine ejede, overgaa enhver Beskrivelse. De have Perler i Tusindevis, løse Diamanter, Rubiner Smaragder og Ametyster i Mængde, ikke at tale om en Uendelighed af Smykker og Brugsgjenstande af Guld og Sølv. Ulfeld og hans Hustru staa paa deres Vis som det højeste Udtryk for Renæssancen her i Landet; deres bevægede Liv, omfattende Interesser og rastløse Virkelyst ere ubetinget i Karakteren, der yderligere belyses ved deres Kostbarheders Mængde og Art; der findes imellem dem en Række «skaarne Hoveder med Guld garneret» (et Alexanderhoved, et Kejserhoved o. s. v.), «et Baand af trinde Onikler (Onyxer?), hver skaaren med 4 Ansigter, for Kuriøse (d. v. s. Kjendere) inestimable», «et stort Stykke Jaspis, meget tykt og et Kvarter langt, gjort som et Bjerg, derpaa laa et fuldkomment Kvindemenneske af kjødfarvet Agat med en Svane af snehvid Agat» og «en træflig skjön Bog skreven paa Pergament og med 16 Stykker af Miniatur udi af de træfligste Mestere, der for 500 Aar siden have været i Italien» o. s. v.¹.

Adelen ejede umaadelige Rigdomme i Guld, Sølv og Klenodier, men herved maa det ikke overses, at Datiden ikke kjendte Nutidens mangfoldige Maader at anbringe Penge paa, og at forarbejdet Sølv næsten betragtedes som rede Penge; der betaltes Skat dermed. Overfor de ofte forekommende ædle Stene kan det endnu erindres, at Henrik Rantzov indskærper sine Sønner altid at have Koraller, Rav, Smaragder, Safirer o. lign. paa sig, ti stor var Urternes Magt

men større de ædle Stenes. Der tillagdes dem Indflydelse paa baade Sind og Legeme ¹.

Det var særlig i to Retninger, at Pragten gav sig tilkjende, i Kjæder og Smykker og i Kander og Bægere. Hvad Kjæderne og Smykkerne angaar, da føres den Pragt og Ødselhed, som udfoldedes i dem, tilbage til Festlighederne i Steinthal 1501, da Kong Hans' Datter Elisabet holdt Bryllup med Markgreven af Brandenburg. Her saa de danske Adelsmænd, at ikke blot Fyrster, Grever og Riddere bare Halskjæder, men at selv almindelige Adelsmænd havde anlagt en Snor om Halsen med et Par Ringe i, og snart bar alle danske Adelsmænd en saadan Snor, der senere afløstes af virkelige Kjæder. Deres Husfruer og Døtre fik lignende Kjæder, og de slyngedes indtil 6 à 7 Gange om Hals og Bryst. Hertil kom Guld- og Sølvbælter, Ringe, Perlehuer og Hattebaand med Diamantsmykker ikke at tale om de saa kaldte Stifter, en Slags Guldknapper ofte i Form af en Rose eller Lilie, der anbragtes overalt paa Klæderne, ikke sjældent udstyrede med Diamanter ². Selvfølgelig efterlignedes denne Pragt ogsaa udenfor Adelstanden. En af Datidens Forfattere lader en Borgerdatter udtale:

Til hver min Finger haver jeg en Ring,
Et skjønt Sølvbælte og anden god Ting.

I Aalborg blev det ved en Magistratsvedtægt bestemt, at ingen Brud maatte bære mere end fire Kjæder foruden en Krone, og 1586 pantsatte en Bonde i Ribe et Sølvbælte, der vejede 32 Lod og en Mand paa Sønderho et Bælte med forgyldte Spænder og Søljer ³. Og som det gik med Smykkerne, gik det med Bægerne og Kanderne. Adelsens store Forbrug af disse Gjen-

Fig. 21. Brudstykke af et Sølvbælte med indgraveret XVIII Lod M I D. (Oldn. Mus. Nr. D, 643). ³/₄.

stande blev efterlignet. Vi have ovenfor hørt, at Laurids Ulfeld og Hustru ved deres Bryllup fik 35 Sølvkander og 17 Kredenser, men allerede i det 16de Aarhundrede var det almindeligt, at Universitetet gav Sølvkredenser som Brudegaver, og 1625 kunde der i Aalborg hos Gabriel Bundtmager gjøres Indførsel i ikke mindre end 10 Sølv-

Fig. 22. Hans Skovgaards «Rosenblomme» fra 1577. (Oldn. Mus. Nr. 14,926). $\frac{1}{3}$.

kander, 4 Sølvkruse og 12 Sølvstobe. At drikke var Tidens Liden-
skab. Bægerne voxede til saadanne uhyre Kar som Hans Skovgaards
sølvforgyltde «Rosenblomme» fra 1577; den vejer noget over 12 Pd., og
rummer næsten 8 Potter, og indvendigt er den forsynet med i be-
stemt Afstand fra hinanden anbragte Knapper eller Pæle. En af

Tidens mange Drikkekunster var i én Slurk at drikke Indholdet just fra Pæl til Pæl, man drak, som det hedder, «til Pæls»¹.

Af det her Meddelte vil det fremgaa, at Tiden havde stærk Brug for Guldsmede, og den Omstændighed, at man atter og atter ved Forordninger søgte at komme Svig og Bedrageri hos disse Haandværkere tillivs, viser, at der maa være udgaaet en stor Mængde Arbejder fra deres Værksteder. Naar Kristiern II i 1515 giver en udførlig Forordning om Guldsmedenes Frembringelser, er det, som det hedder, fordi her forarbejdedes Sølv «den menige Mand til Besvigelse og stor Skade (affdracht)».

Kristiern II's Bestemmelser ere i det Hele skarpere end Kong Hans', som vi ovenfor have hørt om. Medens disse slog sig til Ro med en almindelig Bestemmelse om, at Sølv et skulde være 14-lødigt, gjorde Kristiern II Forskel mellem hamret Sølv og støbt Sølv, og i det første skulde Marken holde 15 Lod purt Sølv, i det andet 14½ Lod, idet der ved begge Bestemmelser tilføjes «et Kvintin deraf at bruge til Remedium og Faare»*. Og hertil sluttede sig en Række andre Paabud. Ingen maatte «gjøre ringere Guld» end hvad der gaves ham at arbejde i; alt brændt Sølv Garnalie og Baliun* skulde sælges og kjøbes i Forhold til den Mængde fint Sølv, som det indeholdt; Guldsmedene maatte kun indfatte ægte Stene, «som ere Orients Sten og Perle og bømiske Sten»; «Citriner og Dupleter og andre ubekjendte Stene og Eventyr» forbødes. Det ses imidlertid, at Guldsmedene havde virksomme Konkurrenter; de Handlende indførte forarbejdet Guld og Sølv. Forordningen indeholder derfor ogsaa Sikringsregler overfor dem, og af Betydning for Guldsmedene har det naturligvis været, at det forbødes «Kræmmerne» at sælge Gjenstande af ædelt Metal paa Markederne og i Kjøbstæderne, men fra denne Regel undtoges dog de «rette Jubilerer (Juvelere), som pleje at fare med Sølv og Guld.» Til alt dette skal endnu føjes, at Forordningen, i Overensstemmelse med de tidligere Bestemmelser,

* *Faare* plattysk *vare*, „das straflose Mehr oder Weniger im Gewicht oder in der Zahl; bewilligte Ringerung oder Mehrung“ (Schiller u. Lübben). — *Baliun*, *garnalie*, Sølv blandet med uædelt Metal (Kalkar).

paabyder, at alt forarbejdet Sølv skal mærkes med den vedkommende Bys og den vedkommende Guldsmeds Mærke; om Byernes Mærke hedder det, at det skal være «et nyt besynderligt Stådstegn med en Krone paa» ¹.

De saaledes givne Bestemmelser holdt sig i alt Væsentligt under Frederik I, og Kristian III's københavnske Reces af 1537 er ogsaa i Overensstemmelse med dem. I denne sidste findes forøvrigt

Fig. 23. Sølvkrus, i hvis Laag en Skuepenge, slaaet til Ære for Joh. Rantzov († 1565); støbt Arbejde. Tilh. Kammerh. Greve Rantzov, Frederikslund. (Udst. i 1879, Nr. 36).

den overfor Omfanget af Guldsmedenes daglige Virksomhed oplysende Udtalelse, at de ikke maa arbejde hemmeligt, men for åabent Vindue, saaledes at Enhver kan se, hvad de gjøre. Datidens Haandværkere havde sikkert Boder, i hvilke en Træluge kunde aabnes og lukkes udimod Gaden. Den Enkeltes Virksomhed har herefter næppe været stor, men just derfor trykkedes Mesterne af et Forhold, som da ogsaa bragte dem til at klage. Det meste Sølv, de fik til For-

arbejdelse, sagde de københavnske Guldsmede, var tyske Joakimdalere, der kun vare $13\frac{1}{2}$ -lødige, de maatte derfor først «brænde» dem til purt Sølv, for de kunde bruge dem, men det var «for meget til Besværing». Og Klagen maa have været grundet, ti 1539 blev Lødigheden for hamret Sølv nedsat til $14\frac{1}{2}$ og Aaret efter ogsaa for støbt Sølv, forholdsvis til 14. Men samtidig med at Kristian III's københavnske Reces af 1540 saaledes lempede sig efter Guldsmedene, optraadte den meget skarpt imod dem, idet Bestræbelsen stadigt var at hæmme i Svang gaaende Bedragerier. Tidligere var det den enkelte Guldsmid, der selv stemplede sine Arbejder med baade Byens og sit eget Mærke, men nu blev det paalagt Oldermænden at stemple Arbejderne med Byens Mærke, og han maatte under Livsstraf ikke stemple noget Sølvarbejde, der ikke var henholdsvis $14\frac{1}{2}$ -eller 14-lødigt. I denne Reces findes ogsaa de første Bestemmelser om Guldets Finhed; purt Guld skulde holde $23\frac{1}{2}$ Karat (Graat) og rhinsk Guld 18 Karat. Endelig fastsatte den endnu Guldsmedenes Arbejdsløn til 5 Sk. for et Lod hvidt Sølv, 8 Sk. for et Lod forgyldt Sølv og 4 Sk. for et Kvintin Guld; leverede Guldsmiden selv Sølvet, skulde han for 1 Lod hvidt Sølv have 30 Sk. og for 1 Lod forgyldt Sølv $2\frac{1}{2}$ Mark ¹.

De her nævnte Bestemmelser ere, som det af det Meddelte fremgaar, væsentlig givne paa Foranledning af de københavnske Guldsmede; København begynder at forberede sig paa at blive Rigets toneangivende Stad. Allerede 1515 befalede Kristiern II, at Guldsmedene i de sjællandske Købstæder, der ikke vare talrige nok til selv at danne et Lav, skulde «have deres Tilflugt til» Guldsmedene i København; to eller tre af disse, «som Forstand have at probere Sølv», skulde hvert Aar inspicere paa alle Sjællands Markeder og i de paagældende Købstæder. I Forbindelse hermed kan det ogsaa erindres, at de ovenfor nævnte Stemplingsbestemmelser gennemføres i Bergen (1537); Guldsmedene dér skulde stemple de af dem forfærdigede Sølvarbejder med deres Bomærke, og Sølvet skulde være 14-lødigt med 1 Kvintin «i Fare» for hamrede og $\frac{1}{2}$ Lod for støbte Gjenstande ². Det synes, som om København var Udgangspunktet, og dog vilde det være en Fejl udenvi at stille denne By i Forgrunden.

Det vimler nemlig med Guldsmede over hele Landet, og flere af dem ere nok saa dygtige som de kjøbenhavnske, navnlig gjælder dette om Guldsmedene i Odense. 1505 betaler Dronning Kristine *Klavs Moltke* i Odense 40 rhinske Gylden for en Guldkjæde, og 1506 giver hun *Björn Guldsmed* sammesteds 21 Sk. 2 Hvide for et Signet, som han havde udført til hende. 1509 køber *Mattis Guldsmed* sig en Gaard i denne By, 1529 faar en Guldsmed dér 8 Mark for to Skeer, som han havde gjort til Hoffet. Og Rækken kan fortsættes med *Christoffer Tygesen* (1554), *Henrik Bertelsen* (1569), *Lavrits Krag* (1579), *Gregers Hansen* (1580), *Anders Christensen* (1585) og *Henrik Griben* (1587), men fremforalt maa *Didrik Fyring* (1581—1604) nævnes; vi skulle senere komme tilbage til ham ¹.

Fig. 24. De kjøbenhavnske Guldsmedes Segl.

Fig. 25. Odense-Guldsmedenes Segl.

Seglene kjendes tidligst fra 1584. Den i dem afbildede Helgen er den ovfr. S. 12 nævnte St. Loye (St. Eligius) ².

Guldsmedene have, som det heraf fremgaar, været talrigt tilstede i Odense, og det tør derfor sikkert antages, at de have haft et Lav, hvad der bekræftes af det ovenfor afbildede Segl, men nogen Skraa for det synes ikke bevaret. Vi maa nøjes med en Antydning. 1546 fører en Mand ved Navn *Tymme Hansen* Klage over, at Guldsmedene i Odense formene ham at nedsætte sig der; de formene ham det, hedder det, «med en ny Skraa, de have gjort, som skal være imod kgl. Majestæts Reces» ³. Vi staa her sikkert overfor et Led i den Strid mellem Kongemagten og Lavene, som oftere førtes den Gang, men i hvilken Udstrækning Odense Guldsmede have taget Del i den, kan formentlig ikke oplyses; vi savne alle Efterretninger om deres Lavsliv. — Fra Aarhus er der derimod

levnet et Par rigtignok kun ubetydelige Træk, men Guldsmedene dér udgjorde ikke noget eget Lav, de vare kun en Del af det almindelige Smedelav. 1585 forligedes *Jens Guldsmed* og *Niels Guldsmed* paa deres Hustruers Vegne om nogen Trætte, som var disse imellem, og $\frac{1}{2}$ Tønde Øl bestemtes som Bøde for den af dem, der opbrød Trætten paany; 1594 var det imidlertid atter galt, ogsaa denne Gang kom det dog til Forlig, men nu blev Bøden forhøjet til 3 Tønder Øl. Samtidigt forligedes *Per Guldsmed* og *Jakob Guldsmed*, og Bøden for dem sattes til ikke mindre end en halv Læst Øl! Omkvædet synes at have været Øl, Øl og atter Øl, hvad der fuldt passer til Tiden. 1589 gav *Avgustinus Jakobsen Guldsmed* en Tønde Øl, fordi hans Læredreng *Reinholt Skov* var udlært efter 8 Aars Læretid. 1598 var *Jens Guldsmed* det samlede Lavs Oldermænd, 1599 fungerede han som dets Majgreve, og han maa have været en Mand ret i Tidens Aand, ti 1613 berettes det, at «gamle Jens Guldsmed drak Tremands Bægeret ud med tør Mund»; Tremandsbægeret er formentlig en vældig Pokal, som der hørte meget til at tømme uden at spilde. Jens Guldsmed levede endnu i 1632¹.

Heller ikke i Aarhus har der herefter været Mangel paa Guldsmede, og man kan godt tage hele Landet med. 1510 lønnes en Guldsmed med Viktualier fra Tranekjær Slot, 1528 nævnes en Guldsmed i Kolding og *Georg Guldsmed* i Slesvig. I Roskilde forekommer *Hans Kjeldsen Guldsmed* (1530, 1536) og i Kjøge *Anders Guldsmed* (1543), i Engelsholm *Morten Guldsmed* (1552), i Nyborg *Morten Guldsmed* (1555) og *Oluf Guldsmed* (1579), i Kjerteminde *Klavs Guldsmed* (1579), i Helsingør *Peter Elling* (1589), i Randers *Peter Skov* (1591) og i Maribo *Christoffer Guldsmed* (1593)².

Vi komme nu til Kjøbenhavn. I en Fortegnelse over Byens vaabenføre Mandskab fra omtr. 1510 forekommer 6 Guldsmede. *Kuntse Guldsmed*, der stiller selvtredje, *Hans*, *Lavrens* og *Tomas Guldsmed*, der stille selvanden, og *Jakob* og *Johan*, der stille alene. Kuntse synes herefter at være den betydeligste, han mødte formentlig med to Svende, Lavrens kaldes «Tyske Lavrens». 20 Aar efter nævnes samtidig 9 Guldsmede. *Lavrits Jensen*, *Anders Haagen*, *Kuntse*, *Per Madsen*, *Rasmus Jørgensen*, *Mavrits*, *Jens*

Hansen, Hans Hansen og Hans von Lübeck. 1532 fik de Betaling for at skrabe Guldet af en stor Mængde sølvforgyldte Gjenstande. Men hermed synes ogsaa Grænsen opad at være naaet, i en Skraa fra 1545 bestemmes det, at der fremtidig ikke maa være mere end 10 Guldsmede i Kjøbenhavn¹, og vi skulle nu med et Par Ord omtale Lavslivet i Kjøbenhavn, den nævnte Bestemmelse er nemlig et slaaende Exempel paa de stærkt fremtrædende Forsøg, der den Gang gjordes paa at bevare Lavene, d. v. s. Næringsvirksomheden i de enkelte Haandværk, for en mindre Kreds herskende Familier, og denne Tendens skaber sig Udtryk paa forskjellig Maade. Den tidligere kjendte Bestemmelse om, at en Dreng skulde staa 5 eller 6 Aar i Lære, har i Skraaen af 1545 faaet Tilføjelsen »eller som han kan med sin Mester overenskomme» — ovenfor hørte vi, at en Dreng i Aarhus havde staaet 8 Aar i Lære — og ingen udlært Dreng maatte faa Arbejde, «uden han haver sit Lærebrev». Bestemmelsen om, at Svenden, der vil være Mester, skal eje en vis Mængde Sølv og Værktøj, synes bortfalden, men til Gjengjæld er Mesterfamiliernes Adgang til de bestemt afgrænsede Mesterpladser næsten sat i System. Dør en Mester, kan hans Enke fortsætte Bedriften, og gifter hun sig med en Svend, kommer denne derved i Betragtning; men har hun en Søn, skal han «være Embedet næst at gaa (frem)for nogen af Svendene», og har hun ingen Søn, da kan hun «oplade sin Datter sit Embede til en Brudskat og Ære». Svenden, der ægter en Mesterenke eller Mesterdatter, fritages dog ikke for at gjøre sit Mesterstykke, der nu bestaar i et Drikkebæger (drinckeskær), en Guldring med en Sten, et Beslag (forbladt) eller Ring til et Brystsmykke (borde) eller et Bælte, desuden skal han «efter gammel Vis og Vanhed» betale Lavet 7 Mark. Det er forøvrigt interessant at se, at man ikke alene vaager over, at Næringen bliver hos Lavet som Helhed, men ogsaa over, at den ene Mester ikke overfløjer den anden; ingen Guldsmed, hedder det, «skal efter denne Dag holde mere end to Svende»².

Herefter kan der kun være Tale om smaa Bedrifter, og det er karakteristisk, at da der i 1532 skal skrabes Guld af en anelig Mængde forgyldt Sølv³tøj (1686 Mark 12 Lod), overdrages Arbejdet

ikke til en enkelt Mester, men formentlig til det samlede Lav, 9 Mestere deltog i det. Det kan nu ogsaa ved bestemte Exempler oplyses, at Guldsmedene (som Regel) ikke selv lagde Metallet ud til de Gjenstande, de forarbejdede. 1531 tilskriver *Lavrits Guldsmid* i Kjøbenhavn Høvedsmanden for Vordingborg Slot Henrik Göye, at det ham leverede Sølv efter Udbrændingen udgjorde 43½ Lod, men at de 3 deraf gjorde Stobe (Bægere) kun ere komne til at veje 40 Lod, hvad der er ham meget imod. Sammen med Stobene fremsender han 3½ Lod Sølv, idet han beder om en anden Gang at maatte faa mere Tid til Arbejdet, saa skal Alt blive nøjagtigt. Da Frederik II 1571 afskedigede to Guldsmide, hedder det, at han selv har en Fortegnelse paa det Guld og Sølv og de Ædelstene, som han havde givet dem til Forarbejdning¹. Hvad der ogsaa tyder paa kun smaa Forhold, er, at Skraaen af 1545 stadig paalægger Oldermændene «hver fjortende Dag eller i det Mindste hver Maanedsdag» at gaa omkring til Byens Guldsmide og paase, hvad de forfærdige. Efter Skraaen af 1429 skulde Lavet vælge en eller to Oldermænd, og vi se da ogsaa, at der i 1525 samtidig optræde to Oldermænd for det kjøbenhavnske Guldsmidelav, *Lavrids Guldsmid* og *Anders Guldsmid*, men 1542 er der kun én, *Anders Haagensen*. 1584 er *Claus Witt* Lavets Oldermænd².

Naar vi herefter gaa over til at holde Mandtal over Kjøbenhavns Guldsmide i det 16de Aarhundrede, da kan der nævnes følgende (det tilføjede Aarstal er det tidligste, i hvilket de ere trufne)³:

Oluf (1504).
 Daniel (1504).
 Kuntse (1510).
 Jakob (1510).
 Tyske Lavrens (1510).
 Johan (1510).
 Hans (1510).
 Tomas (1510).
 Anders (1523).
 Anders Haagensen (1524).
 Peter (1528).
 Jens (1528).
 Andreas (1530).
 Lavrids Jensen (1532).

Per Madsen (1532).
 Rasmus Jørgensen (1532).
 Mavrits (1532).
 Jens Hansen (1532).
 Hans Hansen (1532).
 Hans v. Lübeck (1532).
 Hegne (1543).
 Borkart Wincke (1567).
 Hans Christian (1567).
 Borkart (1575).
 Ernst (1575).
 Peter (1575).
 Jørgen Jensen (1576).
 Claus Witt (1581).

Villum (1581).
 Hans Raadt (1581).
 Hans Goiwarts (1582).
 Anders Spunkh (1587).
 Peder Hvid (1587).

Didrik Fyring (1596).
 Søren Christensen (1597).
 Bertel (1597).
 Niels Trudsen (1598).
 Mogens Winter (1598).

Og hertil skulle vi endnu føje *Hans Walter Guldslager*, der 1582 faar Ret til at nedsætte sig i Kjøbenhavn og der bruge sit Haandværk, «som er med Guld og Sølv at slaas og forarbejde til Malerhaandværks Behov». Han forgylder Spiret og Kronen paa det i 1595—96 forhøjede Blaataarn ved Kjøbenhavns Slot. Forøvrigt er det vist tilfældigt, at vi ikke tidligere have stødt paa nogen Guldslager. Allerede 1359 nævnes et Guldslager-Hus i Tønsberg ¹.

Sammenligne vi den ovenfor givne Fortegnelse med Listen over Guldsmedene i Odense, ville vi se, at der er ét Navn, som findes paa dem begge, nemlig *Didrik Fyring* (Fiuren), og den Mand, der bærer dette Navn, er formentlig Tidens ypperste Guldsmed. 1581 tages han, der da er bosiddende i Odense, i Frederik II's Tjeneste. Han skal, naar Kongen ønsker det, begive sig til ham og med Flid og Vindskibelighed udføre, hvad der fordres af ham; som aarlig Løn tilstaas der ham 40 Dl., og han skal, saa længe han staar i Kongens Tjeneste, være fri for Skat, Vagthold og al anden borgerlig Tynge ².

At Kongerne traadte i Forbindelse med enkelte Haandværkere, der derved fik en særlig Stilling, er en aldeles naturlig Sag. Kristian III benytter særlig *Johan Guldsmed* ³, og 1563 taler Frederik II om «vor Guldsmed paa Holmen dér for vort Slot Kjøbenhavn», ja 1571 aftakker han «to Guldsmede, som hidtil have arbejdet for os der paa Slottet» (d. v. s. i Kjøbenhavn). 1584 nævnes *Hans Raadt* som hans Guldsmed. 1576 fritager han de kjøbenhavnske Guldsmede *Borkart* og *Jørgen Jensen* for at betale Skat til Byen m. m.; men dette tør dog næppe betragtes som et Udtryk for, at de traadte i Kongens Tjeneste, ti der høres ikke Noget om, at der tillægges dem Løn. Jørgen Jensens Skattefrihed gives ham ogsaa kun for to Aar ad Gangen. Hvorledes dette nu end forholder sig, er det sikkert, at der tidligere har været kongelige Guldsmede, men ved Didrik Fyrings Antagelse som

saadan, er der det Særlige, at han boede og vedblev at bo i Odense. Kongen maa altid skrive efter ham, hvilket er noget helt Andet, end naar Kristian III en enkelt Gang forskriver *Johan Guldsmid* ud i Landet med sit Værktøj for at se paa Solskiver (Sonnezaiger) og andre Instrumenter, eller naar Frederik II 1580 sender «vor Sadelmager Christopher von Nickelsborg» til Odense for at gjøre nogle Sadler, i hvilken Anledning der skal skaffes ham og hans Svende Hus samt «Guldsmide, Perlestikkere, Remsnidere, Sadelmagere og hvis andet Haandværksfolk, som han behøver»¹.

Didrik Fyring synes allerede efter sin Udnævnelse at dømme, at maatte karakteriseres som en særlig dygtig Mand, og hvad der yderligere taler herfor, er, at han blev stærkt benyttet, navnlig fik han travlt da Frederik II's to ældste Døtre udstyredes til Bryllup.

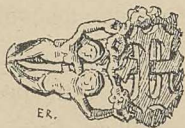

Fig. 26. Guldring, funden ved Gravning i Tugthusporten (nu Niels Hemmingsensgade) i Kbhvn. (Oldn. Mus. Nr. 10,681). $\frac{1}{2}$.

I Februar 1588 bestiller Kongen 12 Kontrefejer af sig hos ham «efter den Maner han dem plejer at gjøre», og de skulde være færdige i Løbet af 8 Dage; til Prinsesserne selv leverede han bl. A. to emaljerede Bælter besatte med Diamanter og Rubiner, 60 Alen Guld kjæde til Besætning paa deres Kjoler foruden 5970 «Guldtoppe», der ogsaa skulde bruges som Kjolebesætning; i selve Bryllupsaaret (1589) leverede han til Prinsessernes Vogne ikke mindre end 16 emaljerede Guldvaaben, 4 Sølv-Vildmænd og 4 Sølv-Bøfler. Endnu travlere fik han imidlertid, da Kristian IV skulde krones (Avgust 1596). Ogsaa nu er der Tale om «saadanne Bøfler», som vare paa højbaarne Fyrstinde Dronning Annas og Fyrstinde Elisabets Brudevogne», m. m., men Interessen optages væsentlig af, at Kongens Krone bestiltes hos ham, saaledes som det kan ses af forskellige Poster i Rentemester-Regnskaberne. Den 18de September 1596 opføres f. Ex. 5000 gamle Dalere «paa Regnskab af» (ø: à Konto paa) den Betaling, der tilkommer ham for «den Krone af Guld med Ædelstene stafferet og besat, han af Nyt for Hs. Maj. imod Hs. Maj's kgl. Kroning gjort og forfærdiget haver». Der gik efter en ældre Beskrivelse 970 dyrebare Stene og Perler til den foruden flere herlige Diamanter, og den berømmedes tidligt for sit

«kostelige og mesterlige Arbejdes Skyld». Den opbevares paa Rosenborg mellem Regalierne. — Endnu skal det her nævnes, at Didrik Fyring ogsaa optraadte som Ordensjuveler, 1590 fik han Betaling for 3 smaa emaljerede Guld-Elefanter ¹.

Der er herefter ingen Tvivl om, at Didrik Fyring har været en dygtig Guldsmed og anset Borger. Han var to Gange gift; første Gang med Margrete Veckersdatter (et af Börnene af dette Ægteskab, Datteren Anna, blev gift med Guldsmeden *Jörgen Prytz*) og anden

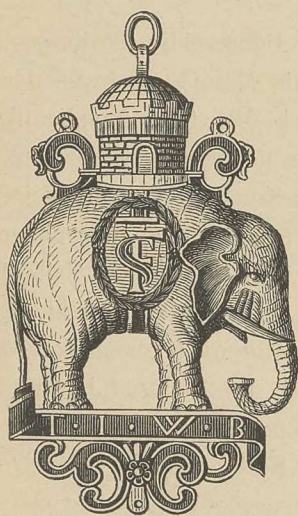

Fig. 27. Frederik II's Elefantorden.
Det ældste bekendte Exemplar
(Rosenborg). ¹/₁.

Gang med Enken efter Fyns Biskop Niels Jespersen († 1587) Else, Datter af Raadmand Hans Dinesen i Odense. Hans sidste Bryllup har formentlig staaet i 1593, ti den 4 Marts 1593 forlenes han med en af Kronens Gaarde i Smidstrup ved Bogense, som Else Hansdatter i sin Enkestand havde været forlenet med*. 1603 fik han Part i Asperup Sogns Korntiende. Han blev forøvrigt ikke i Odense. Mellem den 18 Juni og 18 September 1596, altsaa just ved Kristian IV's Kroning, der muligvis har været Hovedbegivenheden i hans Liv, flytter han til Kjøbenhavn, og 1602 kjøber han her en Kongen tilhørende Gaard paa Amagertorv, men længe fik han ikke Lov til at virke i den. Den 28 Oktober 1604 nævnes Else Hansdatter som «afgangne Didrik Guldsmeds Efterleverske», Gaarden i Smidstrup forlenes hende paany. Didrik Fyring synes ved sin Død at have været i Forhandlinger med den bekjendte Kjøbmand Oluf Bagers Arvinger om Kjøbet af en af dennes tidligere Ejendomme udenfor Odense; de formente, at han, der var «udi kgl. Majestæts Naade og Gunst», let kunde soutenere dens Herligheder, og Salget kom i Stand. Enken fik Skjøde paa Ejendommen, og denne Dame, der tredje

* Else Hansdatter havde en Broder, Peder Kellebrecker, med hvem Didrik Fyring i 1595 havde Arvetvistigheder.

Gang giftede sig med Lægen Dr. Mule — hun døde først 1623 — synes i det Hele at have været meget energisk og virksom. Det fortælles, at hun drev betydelig Handel med Guld, Diamanter, Perler og Juveler endogsaa paa Moskov, og at hun handlede med Vexler paa Frankrig. Forholder dette sig rigtigt, er der formentlig ingen Tvivl om, at vi her staa ved en ikke uvigtig Side af Datidens Guldsmedehaandtering ¹.

Datidens Regnskaber se i Nutidens Øjne meget brogede ud. Der er en Rigdom af forskellige Myntsorter ved Siden af hinanden (Goltgylden, Portugaløser, Engelotter, Dukater, Krossater, Henricus-nobel, Rosenobel o. s. v.), hvortil endnu kommer uforarbejdet Sølv og Guld og forarbejdet Sølv, baade hvidt og forgyldt. Det toges som Penge, og det er derfor fuldstændigt i Tidens Aand, at der mellem Inventariet paa Hald 1541 findes en stor Sølvvægt. Men der er formentlig ingen Tvivl om, at man ofte har maattet ty til Guldsmedene for at faa de forskellige Faktoreres Værdier slaaet fast, og det er da ganske naturligt, om Guldsmedene ved Siden af deres Haandværk have drevet en Slags Vexler- og Pengeforretning, der ofte kunde antage forholdsvis store Dimensioner. Vi have ovenfor hørt, at *Hans Friman Guldsmed* mødte paa Tinge i Kjøbenhavn for Myntmester Henrik Dringenberg i Malmø; fra Ribe berettes det, at Byens Guldsmede hyppigt mødte paa Tinge og i Raadstuen for Borgerne der, ja endog for Lensmænd og Adelsmænd, altsaa som en Slags Prokuratorer, og nu høre vi om den Fyringske Juvel- og Vexelhandel. Guldsmedene have ikke været udelukkende Haandværkere, og de vinde herved ligesom en betydeligere Stilling i Samfundet. Naar Lavene rangeres, stilles de Handlende øverst, men mellem Haandværkerne ere derefter Guldsmedene de Første. I Liglavet i Nykjøbing paa Falster regnedes Guldsmedene blandt de «fornemme» Lavsbrødre ².

Det er imidlertid ikke blot de danske Guldsmede, der drev en saadan friere Virksomhed, den antydede Udvikling var sikkert kun en Efterligning af Forholdene i Udlandet. Vi have da ogsaa ovenfor i Kristiern II's Guldsmedeskraa truffet paa de «rette Jubilerer (Juvelere), som pleje at fare med Sølv og Guld», og selvfølgelig

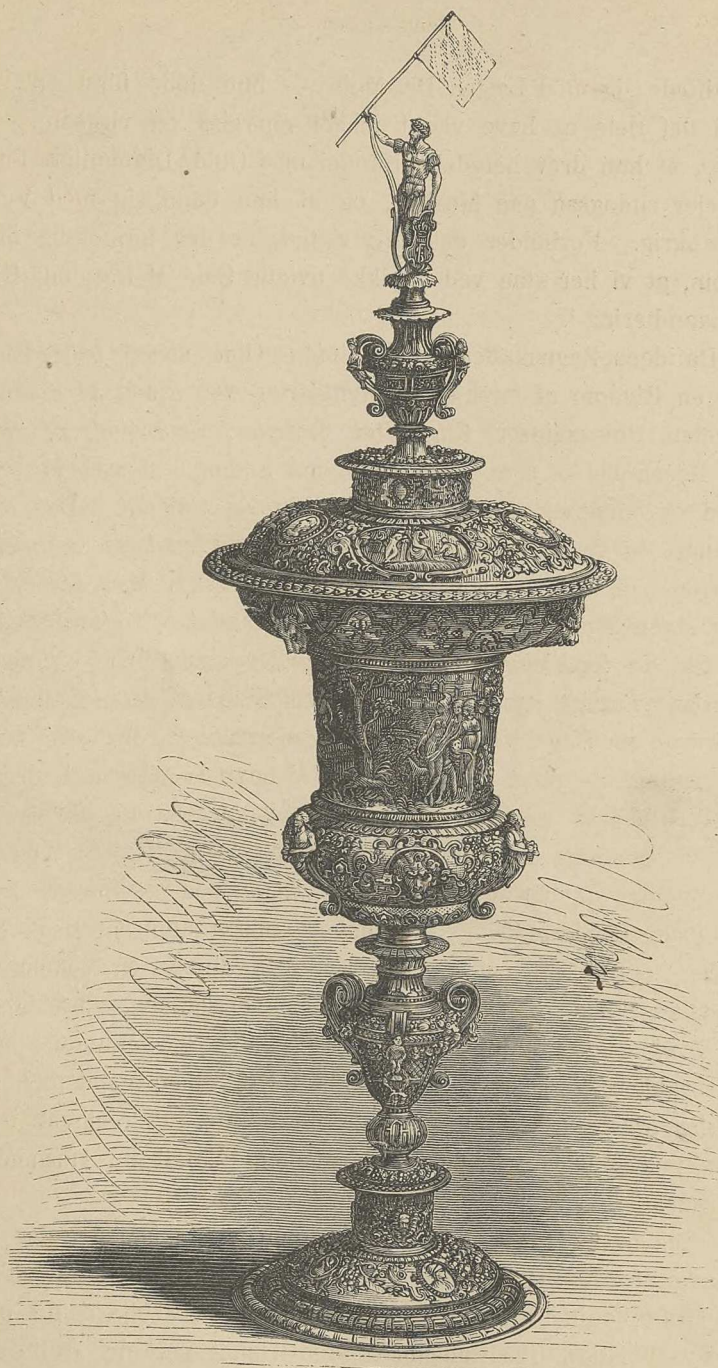

Fig. 28. Sølvpokal tilhørende St. Knuds-Gildet i Malmø; skænket Gildet af Frederik II.
(Vejr 345 Lod).

vare de Forbindelser, der herved tilbød sig, væsentlig tyske og nederlandske. Vi have ovenfor mellem Kjøbenhavns Guldsmede truffet baade en *Tyske Lavrens* (1510) og en *Hans von Lübeck* (1532), og da Kristian III 1537 skal krones, er det hos *Georg Schulthes von Nürnberg*, at han forsyner sig med forskellige Kostbarheder og Ringe. 1549 betaler han *Andreas Wetzel* i Antwerpen 1102 Fl. for nogle Edelstene og Guldringe, og den af denne Konge særlig brugte *Johan Guldsmed* er en Belgier, *Johan Siben*, der foruden at være Guldsmed ogsaa var Urmager og mekanisk Instrumentmager. Det er muligvis ham, der i Rentemesterregnskaber kaldes «den frantzoske Guldsmed» ¹.

Den i Evropa nu fuldt udviklede Renæssance bringes paa denne Tid ind over Landets Grænse, men det er dog først under Frederik II, at den ret bryder igjennem her. Da han i Roskilde Domkirke rejser sin Fader (Kristian III) et pragtfuldt Mindesmærke, udføres det af *Cornelius Floris van Vriendt* i Antwerpen; han faar en kostbar «Brönd» til Kronborg Slotsgaard fra *Georg Labenvolff* i Nürnberg; han indkalder Tapetvæveren *Antonius de Corte* og Maleren *Hans Knieper* fra Brabant, hans og Dronning Sofies Brystbilleder støbes i Bronze af Billedsnideren *Johan Gregorii van der Zora* o. s. v. ². Forholdet til disse fremmede Kunsthaandværkere synes imidlertid ikke altid at have været direkte, og Kongens Kommissionær overfor Cornelius Floris har muligvis en Tid været en Guldsmed i Königsberg *Hans de Weilers*, hvis Omgang med de ham betroede Penge forøvrigt ikke var den bedste; den førte til, at de königsbergske Skibe en Tid bleve arresterede i Sundet ³.

Frederik II brugte imidlertid de udenlandske Guldsmede til Andet end til Kommissionærer. 1582 sender han sin Svigermoder, Hertuginde Elisabeth af Meklenburg, henved 630 DL., idet han beder hende om «uns davon soviel an Silber-Salsircken, Gieskannen und Becken auch Leuchter mit dem Besten machen lassen», og samme Aar anbefaler Henrik Rantzov ham en Guldsmed og Gravør i Hamburg, *Jakob Mörs*, der muligvis allerede nævnes i Rentemesterregnskaberne for 1572 som *Jakob Mars*. I disse Regnskaber forekomme i det Hele ikke faa udenlandske «Jubilerere», der solgte Kongen

Klenodier. Der nævnes saadanne fra Brunsvig, Lübeck, Antwerpen og Augsburg. Juveleren *Hans de Hanne* fra Antwerpen faar 1562 1400 Dl. for et Jesunavn i Diamanter, og Juveleren *Tomas von Gehar* fra Lübeck faar 1578 5,800 Dl. for et Halsbaand. Der forekommer

Fig. 29. Selvpokal, der formenes at have tilhørt Kristian IV (Kjøbmand P. Simonsen).
Udst. 1879 Nr. 1783.

endog en italiensk Guldsmid *Rafael* (1577), og det kan i det Hele mærkes, at Norden ikke har været ganske uden direkte Forbindelser med Italien; omtrent samtidig er her italienske Glasmagere. De nævnte «Jubilerere» vare væsentlig kun Handelsmænd, men det tør

sikkert antages, at ogsaa Guldsmedehaandværket fik direkte Impulser fra Udlandet. 1571 stiller Frederik II *Peter Dehenn* gode Betingelser, hvis han, der en Tid har drevet sin Profession i Augsburg, vil vende tilbage til Danmark. *Hans de Willa*, der 1563 forarbejder en stor Mængde Guld for Kongen, maa efter sit Navn at dømme have været en Udlænding ¹.

Hvad der saaledes var begyndt under Frederik II, fortsattes under Kristian IV. Gjennemgaa vi de større Sølvgenstande, vi have tilbage fra hans Tid, træffe vi ofte udenlandske Sølvmærker. Det paa Rosenborg opbevarede store Drikkekar, der viser Kristian IV som Ringrender (1596), bærer det brunsvigske Mærke (en Løve), og Dronning Anna Katrines sammesteds bevarede Rosenvandsbeholder har Halles Mærke; paa et Sølvalter fra Bedestolen i Frederiksborg Slotskirke, som nu findes i Oldnordisk Museum, ses Augsburgs Grankogle o. s. fr. ². Vi møde da ogsaa i Regnskaberne Navne som *Henrik Beust*, Jubilerer af Brunsvig; *Peter Kolding*, Jubilerer af Brunsvig; *Frants Thiisen*, Jubilerer i Frankfurt am Main, og for Hollands Vedkommende kunne Brødrene *de Willem* og Familien *Marselis* nævnes ³. Men Hamburg synes at have spillet en Hovedrolle. Vi træffe oftere Ordre fra Kongen til at købe nu Et og nu et Andet i denne By, Diamantringe, Smykker og Guldbægere. Frederiksborg Slots Sølvorgel blev gjort i Hamburg, 1634 høre vi om «de Sølvbrødkurve, som kom sidst fra Hamburg», og da Kristian IV's Datter Sofie Elisabeth 1634 blev gift med Kristian Pentz, blev en væsentlig Del af hendes Udstyr formentlig gjort i Hamburg; det hedder, at man aldrig havde set en saa stor Samling af Guld- og Sølvkander, store Pokaler og andet Sølvtøj, som der blev givet bort ved denne Lejlighed. Det var, som det synes, de to Brødre Guldsmedene *Hans* og *Jakob Mouritz* i Hamburg, der væsentlig forsynede Kongen. 1618 fik Hans Mouritz 5000 Dl. for en Diamant, 1800 Dl. for et Smykke og et Uhr og endelig 2400 Dl. for en Ring og et Smykke; i 1621 8000 Dl. for en Sølvseeng, 2950 Dl. for 2 Ringe o. s. fr. ⁴.

Forbrugen af Guld- og Sølvgenstande er i stadig Stigen, men vi høre ogsaa, at da Hertug Hans's unge Søn i Sønderborg 1582 skulde have en Fadder gave, faar han foruden en større Guldkjæde

endnu en mindre «udi Sengen», og ved Trolovelser var det ikke nok at vexle Ringe, nej begge Parter gav hinanden Armbaand. Den gamle Umaadelighed i Drik vedblev, man behøvede derfor stadig de store Sølvpokaler og Bægere, men nu begynde ogsaa smaa Akvavitskaale at vise sig; Korfits Ulfeld ejede en saadan. Da man vedvarende spiste væsentlig med Fingrene, behøvede man stadig mange Gydekander og Haandfade, men nu optræde ved Siden af Skeerne

Fig. 30. Sølvkrus med Marsvinernes Vaaben. Inden i Laaget: Ellen Marsvin 1628. Tilh. Lensgreve Moltke til Bregentved. (Udst. 1879 Nr. 279).

og Knivene ogsaa Gaffer; 1589 forekommer i Rigens Regnskab tre brede Gaffer, som vare emaljerede, forgyldte og forsølvede. Endelig medfører den nu optrædende Tobak forskellige hidtil ukjendte Fornødenheder; Otto Sperling ejede en Sølv-Snustobaksdaase¹. Renæssancen forfinede paa mange Maader Livet.

Under disse Omstændigheder vil det kunne forstaas, at hvor store Mængder der end indkjøbtes fra Udlandet, blev der dog nok

at gjøre for de indenlandske Guldsmede, og vi se ogsaa, at Kristian IV stadig er i Forbindelse med dem. 1607 overgiver han Guldsmed *Jörgen Frytz* 102 Diamanter, som skulle anvendes til en Gydekande, 1608 faar *Jörgen Pommer* 100 Dl. som Arbejdsløn for nogle Knapper, 1615 leverer *Korvianus Sauer* Sølvbeslaget til en Hane, og 1617 forgylder han en Kobberfløj med tilhørende Kobberkugler til Rosenborg Slot, 1618 betaler Kongen *Hans Brun* 3 Dl. i Arbejdsløn for en Guldskæ og leverer *Jakob tor Borch* 1500 Dl. «til at forarbejde i Sølvfade», 1619 faar *Matias Clausen* 2 Rosenobler til at forgyldte et Billede med o. s. fr. Og Kongen lod det langtfra blive ved Smaa-bestillinger. 1633 skriver han, at han har bestilt forskellige Arbejder hos nogle Guldsmede i Kjøbenhavn, og to af disse nævnes, *Hans Hollænder*, hvem man skal spørge, om Guldsmedene «fare fort» med Arbejdet, og *Kristian i Vimmelskæftet*, som har faaet Guld til 5 Kjæder; i December s. A. vil han vide, om Kjøbenhavns Guldsmede ville forpligte sig til at skaffe 300 Sølvfade, 300 Sølvallerkener og nogle Dusin Kommenter (d. e. Skaale) færdige til Paaske 1634, naar de faa Sølv til dem i Januar¹. Det maa imidlertid, som ovenfor anført, nok saa meget have været Adelen som Kongen, der gav Guldsmedene Noget at bestille, og til Oplysning herom kan det eksempelvis anføres, at Sivert Grubbe 1611 giver et Guldbæger til ikke mindre end 400 Dl. i Fadder-gave, og at Esge Broks Dagbøger vise, at han 1608 betaler *lille Jens Guldsmed* i Randers for en Guldskæ, *Reinholt Skov* i Aarhus for et Sølvfad og kort efter *Otte Langemach* i Kjøbenhavn for ikke mindre end 37 emaljerede Guldknapper med Diamanter².

Som en smuk Repræsentant for Datidens kjøbenhavnske Guldsmede staar Mesteren *Sten Petersen*. I sine Boder og sin Gaard paa Kjøbmagergade driver han sin Virksomhed som en velstaaende og anset Mand. Han bliver 1620 Medlem af det danske Kompagni, er sit Lavs Oldemand i Aarene 1623—27 og leverer ofte Arbejder til Kongen, med hvem han synes at have særlige Forbindelser. I sin Dagbog for 1621 anfører Kristian IV to Gange (i Februar og November), at han af Sten Guldsmed har modtaget 18 Dl. som Rente. Sten Petersen, der forøvrigt ved Siden af at

være Guldsmed, ogsaa var Vintapper, muligvis en Levning af Guldsmedenes tidligere store Alsidighed, holdt sine Sønner til at studere, og den yngste af dem er den berømte Videnskabsmand Niels Stensen (Nicolaus Steno). Da han døde i 1644, ægtede hans Enke Anna, der tidligere havde været gift med Henrik Kur, efter hinanden

Fig. 31. Sølvbæger, drevet Arbejde, med Kirstine Munks Navn og Vaaben.
(Udst. 1879 Nr. 291). $\frac{2}{3}$.

endnu to Guldsmede, *Peter Lesle* og *Johan Stickmann*. Husets Svigersøn var Guldsmeden *Jakob Kitzerou*, der blev gift med Sten Petersens Datter, der hed Anna som Moderen ¹.

Denne Ophoben af Guldsmede, der vare forbundne ved Giftermaal, kaster forøvrigt ligesom et skarpt Lavsskær over Familien, og dog var der nu oprunden friere Tider. Det københavnske Guldsmedelav er

ikke længer noget sluttet Lav; 1613 ophævede Kristian IV alle bestaaende Lav, han forbød «strengeligen og alvorligen» alle Skraaer og Lavsret over hele Riget, Lavshaandværkerne, hedder det, «besvære vore Undersaatter med hvad de hos dennem skulle lade gjøre og forarbejde»; støttende sig til deres Lavseneret, skruede de med andre Ord Priserne op. Det lyder derfor som en Anakronisme, naar Kongen i 1637, da en Guldsmed *Hans Lauch* begjærede at maatte nedsætte sig i Kjøbenhavn, skriver til Korfits Ulfeld, at han skal «forfare, om der ikke er et vist Tal [paa] hvor mange Guldsmede, der skal være i Kjøbenhavn» ¹. En anden Sag er det dog, at det

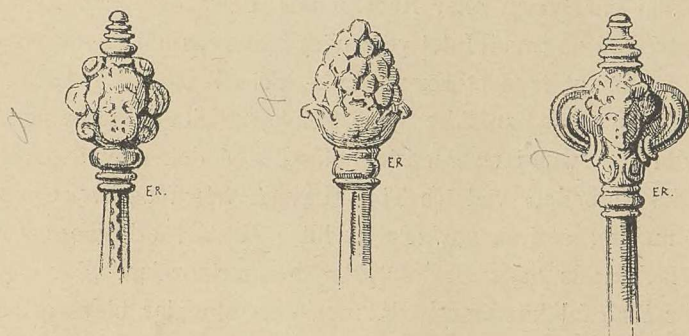

Fig. 32—34. Skehoveder; Skeen, hvoraf Fig. 33 er taget, bærer Kbhvns. Prøvesølv's Mærke med Aarsallet 1645, s. ndfr. Fig. 38. (Oldn. Mus. Nr. 10,707; 22,350; D, 636). ¹/₄.

gamle Lavsliv ikke med et Pennestrøg lod sig bringe ud af Livet. Fra omtrent 1620 træffe vi paa nye af Kongen givne Lavsskraaer. Lavslivet fortsattes selvfølgeligt, men det maa vel erindres, at Renæssancen gennem en stærk Gjæring nu skabte en nøjere Forbindelse med tyske Lavsskikke, der navnlig organiserede Svendene og bragte dem til at spille en mere fremtrædende Rolle end hidtil. Hele denne Bevægelse synes dog ikke at have gjort sig særlig gjældende i Guldsmedelavet, der allerede før 1613 ikke længer holdt paa den gamle Bestemmelse, at der kun maatte være 10 Guldsmede i Kjøbenhavn. 1606 talte Lavet 22 Mestere, saaledes som det fremgaar af et op-

bevaret Stykke Lavsprotokol, to Læg, hvert paa 24 Sider, der omfatte Tiden fra 22 Juni 1606 til 22 Januar 1610.

Foruden dette Brudstykke er der bevaret en *Guldsmedernis Laugs Theignebog*, der strækker sig fra 15 April 1623 til 5 Februar 1637, og endelig en *Klatte Bog* (Kladebog), der gaar fra 27 April 1651 til 28 April 1657, og disse Protokoller give forskellige Oplysninger. Først og fremmest skal det fremhæves, at Lavet ikke gjorde særlige Vanskeligheder overfor Svende, der vilde være Mestere, men derfor har det dog meget godt vidst at omgaa saadanne Bestemmelser, som det ikke syntes om. I Kristian IV's Ordinans og Skraa af 16 Juli 1608 for alle Guldsmede i Danmark og Norge, hedder det, at den Svend, hvis Mesterstykke er fundet godt, «skal give ind udj Embedet en Gylden efter Recessens Lydelse og siden nyde Lav og Lavsrettighed og [med] Intet ydermere besværes udi nogen Maade», men da — for at tage et Exempel — *Jörgen Illing* i 1623 vilde være Mester, maatte han ikke alene fremlægge sit Ægtebrev og Lærebrev, hvad der var i Overensstemmelse med den nævnte Ordinans men «æske Embedet» ved tre Ting (Lavsstævner), og hver Gang han saaledes meldte, at han ønskede at blive Mester, erlægge en Kjendelse (3 Mrk.); da hans Mesterstykke derefter forelaa, blev det erklæret for ikke fuldkommen godt, men dets Mangler bleve afhjulpne ved at han erlagde 2 Rosenobler, og endelig hedder det ordret saaledes: «Desligeste blev og Jörgen Illing Skraaen foreholden og læst; om han vilde give 1 Gylden i Embedet og dermed sidde og arbejde, var det ham frit; men vilde han holde sig til hvis Forraad, som findes i Embedet samt Stolen i [Helligaands-]Kirken, skulde han give udi Embedet 20 Courant Daler, som alle de andre för ham gjort have, hvortil han svarede at ville gjøre ligesom en Anden för ham gjort haver og være delagtig udi Embedets Forraad. Pengene vilde han udgive som brugeligt paa 4 halve Aars Tid.» De Eneste, der fik Moderation, var Mestersønner, der slap med at betale det Halve, men sikkert er det altsaa, at Recessens ene Gylden kunde voxte til 3 Gange 3 Mark + 2 Rosenobler + 20 Daler, og det endskjönt Lavets saa kaldte «Forraad» ikke betød meget. Da *Karsten Lavritsen* i Oktober 1654 blev Lavets Oldermænd, overleveredes der ham:

1. En Sølvkande paa 100 Lod.
2. Corviani Mesterstykke, 8 L. 1 Kv.
3. En Messing Morter.
4. En stor Lispunds Vægt (der dog fandtes udlaant til Hans Kohlmann).
5. En 4-Punds Vægt.
6. En stor Spærhage.
7. Et Stykke sort fint Klæde til at lægge over en Kiste.
8. Et smukt linned Lagen at lægge over Kisten.
9. Et sort Stykke Klæde at brede paa Ligbaaren.
10. 8 Læderspande.
11. Et sort beslaget Skrin.
12. Et lidet beslaget Skrin.
13. En Træbænk at sidde paa.
14. Embedets Penge: i Strafbøssen 2 Dl. 1 $\frac{1}{2}$ 14 β ; i de Fattiges Pung 2 Sldl. 2 $\frac{1}{2}$ 5 β ; i Embedspungen 33 Sldl. 3 $\frac{1}{2}$ 10 β ; i den røde Pung 5 Rosenobler, en fransk Pistol og 5 Sldl.
15. Embedets Segl.

Men paa den anden Side var Lavet heller ikke bange for at gjøre en Undtagelse. 1632 mødte *Alexander Trægaard*, der havde været etableret som Guldsmid i Nürnberg, for det, fremlagde Kongens Brev til «Herrerne i Nürnberg», hvori han opfordredes til at komme til Danmark, og begjærede at blive Medlem af Lavet uden Mesterstykke, hvad Lavet erklærede sig villigt til at gaa ind paa, naar han skaffede sig et kongeligt Bestallingsbrev¹. Omtrent paa samme Maade stillede det sig ogsaa i 1653 overfor *Henrik Langemach*, «Hs. fyrstelig Naades, højlovlig Ihukommelse, Guldsmid», men af ham fordrede det dog tillige 50 Dl. Under saadanne Forhold er det naturligt, at Kristian IV ikke holdt sig fra ogsaa at gribe ind; 1641 giver han saaledes Guldsmiden *Povl Povlsen* Ret til at bruge sit Haandværk i København uden at gjøre noget Mesterstykke², og et ejendommeligt Exempel er den Korvianus, hvis Mesterstykke Lavet, som ovenfor anført, kom til at eje.

Den 16 Juni 1606 mødte Guldsmidene *Hans Petersen* og *Johan Post* paa Lavets Vegne hos Morten Veselnick (? Visseling)³ og spurgte ham om, med hvilken Ret han holdt Guldsmidesvende Guldsmidelavet til Afbræk. Hertil svarede den Adspurgte, der ikke var Guldsmid, at han efter salig Didrik [Fyring] Guldsmid havde arvet en Fordring paa et Hundrede og nogle Daler hos Guldsmidesvenden *Korvianus Sauer*, hvem han saa havde taget i Huset for om

muligt at faa sine Penge ved et Arbejde, som denne havde paa-begyndt. Han havde nemlig «pousseret et Klenodie med en Rytter», som Kongen begjærede, at han skulde gjøre i Guld; og da det trak ud, havde Kongen forlangt, at han skulde antage Svende, Kongen vilde selv forsvare det, og sammen med Korvianus arbejdede nu en anden Svend ved Navn Karl. Kongens Forsvar høres der imidlertid Intet til, og *Korvianus Sauer* æskede Lavet første Gang den 20 Juli s. A., ved hvilken Lejlighed han gav «til Indgangspenge 2 Mrk., som samme Tid blev fordrukken», samt lovede at betale 10 Dl., fordi han havde «siddet imod Lavet», og 20 Dl. for Embedet. Den 17 Avgust æskede han anden Gang, betalte 2 Mrk., «som samme Tid blev fordrukken», og vedtog at møde med sit Mesterstykke til Mortensdag eller bøde 1 Mrk. Mesterstykket kom imidlertid ikke, den 20 September maatte han bøde 1 Mrk., og nu hedder det videre, at det bevilgedes ham «at maatte holde sine Svende til Fastelavn först., saaledes som han nu ved 2 Aars Tid gjort haver, dog med saadan Kondition og Vilkaar, som han selv indgik og anlovede for det ganske Embede, at dersom han ikke forskaffer sit Lærebrev, Geburtsbrev og Mesterstykke og det udi Embedet viser, som nöjagtigt er, til Fastelavns Söndag först. som forbemeldt, da skal han dermed have forbrudt Embedet, og hans begge Æskninger og Mesterstykke, han gjort haver allerede, Intet at gjælde.» Videre forlyder der imidlertid ikke om Sagen, men sikkert er det, at Korvianus blev Medlem af Lavet, ligesom at dette kom til at eje hans Mesterstykke. Korvianus Sauer maa formentlig have været en dygtig Arbejder. 1608 fortæller Kristian IV et Konterfej hos ham besat med Diamanter, og han leverede oftere forskellige Gjenstande til Kongen¹. I Januar 1635 blev han begravet; Lavet udgav i den Anledning 8 Dl. til et Messingbeslag paa hans Kiste og 2 Dl. til Øl til de Mænd, der bare ham.

Som det af Ovenstaaende fremgaar, var Lavet paa sin Post overfor Indgreb i dets Næring, og som yderligere Exempler i denne Retning kan nævnes, at det i 1625 inkvirerede hos «den Messingarbejder, som har sin Bod ved Stranden, ved Navn Jakob». Han mistænktes for at arbejde i Guld og Sølv og havde udhængt et Skilt

«med en Ring paa, hvilket synes imod Embedets Rettighed». 1635 beslaglagde Lavet, hvad det fandt af Sølv og Værktøj hos «Herman Isfording Bönhas», 1636 forekommer Johan Lilliendal «Guldsmed og Bönhas paa Kristianshavn» o. s. v.

Vi ville imidlertid endnu et Öjeblik vende tilbage til *Korvianus Sauer*. Efter Navnet at dömmes synes han nemlig ikke danskfødt; han nævnes i Forbindelse med *Didrik Fyring* og har muligvis været en af dennes vistnok i Tyskland udlærte Svende. Kristian IV's Krone minder i Meget om samtidige Guldsmedearbejder fra Tyskland, og det Spørgsmaal paatvinger sig da, om der i det københavnske Guldsmedelav gör sig nogen stærk tysk Strömning gjældende. Paa Forhaand kan der ingen Tvivl være om, at Lavet væsentlig arbejdede efter tyske Forbilleder; de mange rejsende «Jubilerere» tale herfor, og hertil kommer yderligere Bestemmelsen i Skraaen af 1608 om, at ingen Guldsmedesvend maa antages i Lavet, «med mindre han har vandret og forsøgt sig, efter hans Lære er ude, udi to Aar». Vi have ovenfor hørt, at *Alexander Trægaard* endog havde været etableret i Nürnberg. Forbindelsen med Tyskland var ikke ringe. Det er ikke ganske faa Guldsmede og Guldsmedes Kvinder fra Stettin, Köln, Magdeburg, Wolfenbüttel, Augsburg o. s. v., der møde i det københavnske Lav med Bön om Understøttelse, hvad der under Trediveaarskrigens Rasen i Tyskland kan være naturligt nok, og det kunde synes oplysende, at, naar *Sten Petersen* i 1633 lader tre Drengene indskrive i Lavet, ere de to fra Tyskland (Jakob Busch fra Westfalen og Christen Kettels fra Stralsund) og kun én fra Danmark (Morten Nielsen fra Varde).

Desuagtet maa det imidlertid vistnok antages, at den tyske Indflydelse mere har været teknisk eller, om man vil, kulturhistorisk end personlig. Lavets Protokoller førtes paa Dansk, og Lavets Medlemmer bære væsentlig danske Navne, saaledes som det vil ses af nedenstaaende Fortegnelser fra

1606.

1. Jörgen Prytz, Oldermann.
2. Niels Trudsen.

1623.

1. Sten Petersen, Oldermann.
2. Mogens Vinter.

1651.

1. Jörgen Hansen, Oldermann.
2. Karsten Lavritsen.

1606.	1623.	1651.
3. Mogens Vinter.	3. Johan Post.	3. Jakob Weiser.
4. Markus Clausen.	4. Mathias Clausen.	4. Hans Lambertsen.
5. Christen Pallesen.	5. Hans Lambertsen.	5. Frands Kleve.
6. Hans Paludanus.	6. Hans Trægaard.	6. Borkart Rollufsen.
7. Jörgen Pommer (Ribbe).	7. Korvianus Sauer.	7. Jakob Bruun.
8. Mads Clausen.	8. Antonius Jakobsen.	8. Jörgen Mortensen.
9. Johan Mott (?).	9. Anders Petersen.	9. Jörgen Prytz.
10. Hans Lambrecht.	10. Steffen Jakobsen.	10. Jokum v. Kleuff.
11. Sören Christensen.	11. Abraham v. Eigen.	11. Albert Povlsen.
12. Johan Post.	12. Jakob Caspersen (Weiser).	12. Pejter Schuldt.
13. Sivert Islænder.	13. Laurits Nielsen.	13. Johannes Trægaard.
14. Johan to Necken.	14. Tönnis Christoffersen.	14. Anders Nielsen.
15. Lavrens Carstensen.	15. Anders Jensen.	15. Niels Enevoldsen.
16. Markus v. d. Krempe.	16. Didrik Heimbach.	16. Johan Wallbom.
17. Hans v. Godsler.	17. Jokum Feige.*	17. Christoffer Prytz.
18. Hans Petersen Murer.		18. Johan Stickman.
19. Otte Langemach.		19. Jens Bentsen.
20. Hans Petersen.		20. Jörgen Stilcke.
21. Claus Witt.	1623. Jörgen Illing.	21. Morten Nielsen.*
22. Hans Hollænder.*	— Hartvig Jakobsen.	
	— Jens Svendsen Suder.	1651. Niels Jokumsen Bechmann.
	1624. Frands Kleve.	1653. Nikolaj Arrensberg.
1606. Jakob tor Borch.	1626. Borkart Rollufsen.	1654. Tiss Halbertsen.
1609. Hans Trægaard.	1629. Jakob Jensen Bruun.	1655. Anders Feige
	1630. Christian Thomsen.	— Hans Friman.
	— Jörgen Jörgensen Prytz.	— Jakob Kitzerou.
	— Jörgen Mortensen.	1656. Jeronymus Sværdfejer.
	— Hans Krøyer.	— Mattis Selm.
	1631. Jörgen Hansen.	— Gabriel Hass.
	— Rasmus Paludan,	-- Helmer Demstrup.
	1632. Bonaventura Schritzmeyer.	
	1633. Karsten Lauritsen.	
	1634. Nikolaj Andersen.	
	1635. Dirk Hansen.	

* Hermed ophører Fortegnelsen; de derefter følgende Navne med et hossat Aarstal ere Navnene paa de Svende, som bleve Mestere i det vedføjede Aar.

Hvad der kan læses ud af disse Fortegnelser Navne styrkes desuden derved, at det om en Række af Lavets Læredrenge kan oplyses, at de ere fødte i Danmark eller Norge; Sten Petersens Drenge fra Westfalen og Stralsund staa fuldstændig isolerede, ligesom det i det Hele er et Særsyn, at en Mester i ét Aar faar tre

Lærlinge. Der maa ligge en Tilfældighed til Grund herfor, som nu ikke kan oplyses, men i saa Tilfælde kan der heller ikke drages nogen Slutning fra det nævnte Faktum. Datiden havde ikke mange Læredrenge, men til Gjengjæld var Læren forsvarlig lang; der er Exempler paa over 8 Aars Læretid. Af Mandtallet over Kjøbenhavns Hovedskat 1645 ses det, at *Jörgen Hansen* havde 2 «store» Læredrenge, *Borkart Rollufsen* 1 Svend og 1 Dreng og *Jörgen Mortensen* 1 Svend og 2 Drenge; de nævnte Guldsmede boede alle tre paa Kjøbmagergade.¹

Datiden kjendte herefter ikke store Virksomheder, hver Meister sad i sit lille Værksted ofte kun med en Dreng, men fra disse Værksteder udgik, som det synes, ikke faa Sager, som ikke havde den rette Lødighed, Fortidens Uregelmæssigheder vare ikke ophørte. Guldsmedeskraaen af 1608 taler om, at der gaar «stor Falskhed og Bedrageri» i Svang blandt Guldsmedene, idet den dog meget forsigtigt tilføjer «dog hermed ikke alle at være mente», og Ondet vedbliver, ti 1651 klages der aldeles paa samme Maade.² Forholdene i 1608 vare efter Skraaens Udsagn saa slette, at en Mark lødigt Sølv i Guldsmedenes Frembringelser som oftest ikke holdt mere end 13 Lod Sølv, ja undertiden kun 12 Lod, hvorved Kronen led stort Tab med Hensyn til det Sølv, «som af vore Undersaatter, Borgere og Bønder, udi Skatter, Sagefald eller i andre Maader bliver annammet og siden paa vort Rentekammer bliver leveret». Det hedder endogsaa, at Nogle forarbejdede forgyldt Kobber og Messing «og det til Bønder og andre uforstandige, gemene Folk sælge for forgyldt Sølv». I den Anledning blev det helt forbudt Guldsmedene at gjøre forgyldt eller forsølvet Messing eller Kobber, og ved Siden heraf blev det befalet, at alt gjort Sølv skulde være 13½ lødigt «1 Kvintin mere eller mindre til Remedium»; hvad Guld-sager angaar maatte Guldsmeden ikke i dem levere ringere Guld, «end som han bliver overantvordet», og for at den vedkommende Bestiller kunde kontrollere dette, skulde Guldsmeden strax i hans Paasyn smelte det Guld, han fik til Forarbejdning, og give ham en Prøve deraf. Lavets Oldermænd, som beskikkedes for tre Aar ad Gangen, skulde stemple alle Guld- og Sølvvarer, som fandtes forsvarlige, med

Byens Stempel, og ved Siden af det skulde den vedkommende Guldsmeds eget Mærke findes. Saaledes skulde det være i alle Landets Byer, og var der i nogen af dem kun én Guldsmed, saa skulde Byens Stempel overgives ham. Til yderligere Sikkerhed forordnedes det, at der i følgende Byer skulde beskikkedes Guldsmede til svorne «Vardiner» (Guardejner), nemlig i Ribe, Aalborg, Odense, Kjøbenhavn, Malmø, Oslo og Bergen. Disse nye Bestillingsmænd skulde visitere alle Kjøbsteder og Markeder, probere alt det Sølv, der bragtes dem, og paase, at det nye Sølv, der gjordes, virkelig havde den befalede Lødighed. I Ribe beskikkedes *Lydike Guldsmed* til Vardejn, i Aalborg *Anders Christensen* og i Odense *Argu-*

Fig. 35.

Fig. 36.

Fig. 37.

Fig. 38.

Fig. 39.

Fig. 40

Fig. 35—40 Sølvstempler.

Fig. 35 fra Rosenblommen ovfr. Fig. 22 (1577); — Fig. 36 fra en Ske Oldn. Mus. Nr. 10,707, ovfr. Fig. 32; — Fig. 37 fra Sølvbægeret ndfr. Fig. 42; — Fig. 38 fra en Ske Oldn. Mus. Nr. 22,350, ovfr. Fig. 33 (1645); — Fig. 39 fra Saltkarret ndfr. Fig. 41 (1646); — Fig. 40 fra det Juulske Krus, Oldn. Mus. Nr. D, 686 (1647). $\frac{1}{4}$.

Fig. 38 viser det hidtil tidligst trufne Mærke med Kjøbenhavns Vaaben; det sammenslyngede J. S. ovenfor Byvaabenet passer paa to af Datidens Guldsmede (Joh. Stickmann, Jörgen Stilleke); Fig. 40 viser Kristiansstads Vaaben.

stinus Guldsmed, men hvem der beskikkedes i de andre Byer, er ikke oplyst.

I Anledning af hvad der saaledes var bestemt angaaende Stemplingen, var det kjøbenhavnske Lavs Oldermænd *Jörgen Prytz* den 18de September 1608 paa Raadhuset, hvor Stemplet forevistes ham, og hvor Lavet opnaaede den Indrømmelse, at dets Arbejder maatte med samme Stempel blive ustemplede til Dionysii Dag (d. e. 9de Oktober), men, «da skal de med samme Stadsstempel anfange at stemple deres Arbejde». Den 2den Februar 1609 bestemte Lavet, at den Betaling, der skulde erlægges til Oldermænden for Stemplingen af et Stykke, ligegyldigt om det var stort eller lille, skulde være 1 Hvid, og heraf skulde Lavet endda have Halvdelen. Arbejdet blev altsaa ikke godt betalt og var ikke altid ganske be-

hageligt. 1623 beklager saaledes *Lavrits Nielsen* sig over, at Oidermanden *Sten Petersen* havde vægret sig ved at stemple en Kande for ham. Han saa Grunden hertil i Had og Avind, men Lavet, for hvilket Sagen indbragtes, dömte, at Kanden «ikke var saa god i Prøven, at den kunde stemples», og herover blev *Lavrits Nielsen* saa vred, at han «med Uvilje udgik af Huset». Efter Lavsskik blev Sagen endnu foretagen baade anden og tredje Gang, og da den var tredje Gang for, gjorde *Lavrits Nielsen* Galt værre ved at paastaa, at Kanden var lige saa god som en Ske, *Mathias Clausen* havde faaet stemplet, i hvilken Anledning denne erklærede, at han ikke vilde agte *Lavrits Nielsen* «for en ærlig Embedsbroder at være, för han ham slig Efterdigt rigtigheden overbeviser». Sagen endte med, at *Lavrits Nielsens* Stempel blev slaaet af Kanden, og som Bøde maatte han betale 3 Sldl. til de Fattige, dog ikke alene for sin Forseelse med Kanden, men ogsaa fordi han «uhørlig er af Dören udgangen og sig med Trodsighed imod Embedet [har] bevist».

Skraaen af 1608 bestemmer imidlertid ikke alene Lødigheden, den paalægger ogsaa Guldsmiden at være særlig paapassende overfor fordægtigt Guld og Sølv, og da der i 1648 var stjålet Sølv fra Altret i Frederiksborg Slotskirke, tilmeldtes det dem derfor. I 1638 blev der fundet falsk Sølv hos en svensk Person, og han blev strax sat fast. Det var imidlertid ikke af Frygt for udenlandske Bedragerier, naar Skraaen forbyder «Alle og Enhver, baade indenlandske og udenlandske Kjøbmænd, Kræmmere og Andre, hvo de helst ere eller være kunne, noget gjort Sølv her udj vore Riger Danmark og Norge at indføre eller forhandle»; det hedder nemlig udtrykkeligt, at Forbudet gjøres, «paa det Guldsmidene her udj Rigerne desbedre kunne blive ved, og udi deres Haandværk ikke skulle ske nogen Indpas eller Forhindring». Dette Indførselsforbud er dog formentlig lige saa lidt blevet overholdt som det Udførselsforbud fra 1603, hvorefter gjort Sølv og Guld ikke maatte udføres. Udførslen var, hedder det, Riget til «ikke ringe Skade og Afbræk»; de, der havde gjort Sølv eller Guld at sælge, skulde henvende sig til Mynten i Kjøbenhavn, «hvor dem efter dets Værd derfor skal ske Skjel og Fyldest». Naar det endelig 1638 forbydes Kjøbmændene at tage gjort Guld og Sølv

som Betaling for deres Varer paa Børsen, staa vi sikkert overfor en simpel Politiforholdsregel.¹

Men endnu er Skraaen af 1608 ikke udtömt, den bestemmer ogsaa, hvori Mesterstykket skal bestaa, og det skal efter den være et «einfach Sölvgeschirr» i drevet Arbejde, en emaljeret Guldring med en «durchsichtig» Sten og et Signet med Skjold og Hjelm. Det synes imidlertid ikke, som om alle Svendene kunde udføre disse tre Ting lige godt, Lavet ser med forskellige Öjne paa Mesterstykket, eftersom den paagældende Svend er «Sölvhamrer-Arbejder» eller «Guldarbejder», hvad der tydeligt viser, at der er en Tendens til at specialisere Faget, og muligvis ere herved dets Frembringelser blevne bedre, hvad maaske ikke har været ganske unødvendigt.

Fig. 41. Sølv-Salsirken (Saltkar); paa det en Öre er indgraveret MKD 1646. (Oldn. Mus. 12,756). ³/₄.

Forskjelligt tyder paa, at der i alt Fald til sine Tider har været Grund til Klage. Da Kristian III 1541 havde sendt Frands I's Sekretær Welsinger sit Konterfej i Guld, skriver denne tilbage fra Fontainebleau, at Arbejdet i høj Grad har mishaget hans Herre, og hertil kan föjes, at det er blevet sagt, at Datidens kostbare Kjæder vare overordentlig grove². Man gjorde dem ofte af sammenheftede Mynter, men forøvrigt træffer man Guld Kjæder «gjort udi Hundelænker», «i Murværk», «i Ärtemonster», «udi Vallknuder», for ikke at tale om Sletkjæder, Ringkjæder, S-kjæder, Panserkjæder, Tomkjæder o. s. v.³ Men saa godt som ingen af disse Adels mange Kjæder synes bevarede til Nutiden, saa lidt som nogen af dens mange Gydekander og Haandfade; de have foruden at være Smyk-

ker og Brugsgjenstande stadig figureret som Værdier og ere ikke unaturligt endte udelukkende som saadanne i Smeltediglen. Skulle vi en Gang kunne illustrere de mange Navne paa Kjæder, maa det formentlig ske ved Aftegnning af Smykker fra Datidens adelige Portrætter. Indtil videre maa det ogsaa staa hen, hvad der skal forstaas ved de saa kaldte *Oddertunger*; de forekomme med en Guldkrøne over og besatte med Stene.¹

Tid efter anden steg Tekniken, og det maa betegnes som et

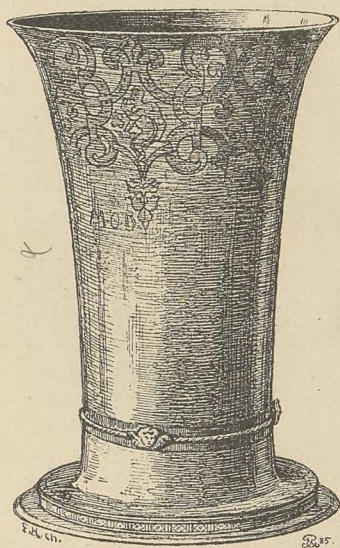

Fig. 42. Sølvbæger, funden i Vadsby Mose, med indgraveret I*I*S M*O*D.
(Oldn. Mus. 10,807). 1/2.

absolut Fremskridt, at Mesterstykket efter Bestemmelserne fra 1608 forlange Kjendskab til Emaljering ligesom Færdighed i at gravere. I sidst nævnte Henseende have Guldsmedene dog vistnok tidligt haft i alt Fald nogen Kundskab. Herfor taler den tidlige Forbindelse mellem Myntmestere og Guldsmede, og som særlige Exempler kan det fra Rentemester-Regnskaberne oplyses, at *Hans Guldsmed* 1580 «udstak» tre Segl, og at en Guldsmed 1585 ligeledes «udstak» det danske Vaaben og et Aarstal paa en Række Tinfade og Tintaller-

kenet. Endnu skal det i denne Forbindelse nævnes, at Guldsmeden *Viktor Kejser* i 1590 fik Betaling for en *Abridt* og en *Patron* til Kristian IV's Konterfej, «saa at man kan lade andre Guldsmede det af Guld støbe og gjøre, naar Behov gjøres».

Som ovenfor oftere antydtes, var det navnlig Adelen, der sad inde med store Mængder «gjort» Guld og Sølv, og da Kristian IV i 1634 skriver til en Række Adelige om at faa udlånt forskjelligt Sølvtøj i Anledning af hans ældste Söns Bryllup, Gydekander og Haandfade, Tallerkenet og Konfektskaale, Kommenter (Skaale), Salsirker, Lysestager m. m., kan f. Ex. Christian Rantzov forstrække ham med Sølv til endog to Taffeler¹. Et saadant Laan i Anledning

Fig. 43. Sølvbæger i Form af et Rhinskvinglas. Tilh. Kjøbmand P. Simonsen. (Sicks Avktion, Nr. 50). ¹/₂.

af særlige Begivenheder i den kongelige Familie var ikke usædvanligt, der er talrige Exempler herpaa, men Kristian IV maatte endnu laane paa andre Maader. Han havde Besvær med at skaffe de nødvendige Tropper i de Krige, han førte, ja var ikke sjælden i pinlig Trang i saa Henseende, og hertil var Adelen hele privilegerede Stilling en væsentlig Grund. 1628 pantsætter Kongen forskellige Klenodier for at skaffe sig nogle Tusinde Mand; han pantsætter et ham af den engelske Konge foræret «grosses collier oder Halsband», han laaner 14,000 Dl. paa et Seletøj, en Perlesnor og et Halsbaand, 8000 Dl. paa et Halsbaand med Diamanter, og endelig pantsætter han, som det synes, alle Regalierne, for at faa 6000 Mand

Fodfolk. En Krone besat med Diamanter, vurderet til 12,000 Dl., en anden Krone vurderet til 10,000 Dl., et Rigsæble, vurderet til 9000 Dl., et Sværd og et Scepter, vurderede tilsammen til 4,600 Dl., ere i den Anledning pantsatte i Hamburg; et andet Rigsæble, vurderet til 6,500 Dl., er pantsat for sig ¹.

Nogle af disse Ting synes indløste i 1630, men det engelske Halsbaand var endnu pantsat i 1631, og det tyder ikke godt, naar det hedder i 1640, at de Klenodier, han havde modtaget efter sin Moder Dronning Sofie († 1631), vare «schon lange zerbrochen, ungemacht und wegkommen». Og der kan nævnes endnu flere Fakta. Den 20 Januar 1644 sender han Korfits Ulfeld Nöglerne «til de Kister, som Sølvet staar i, som Sølvpopen haver igjemme, hvilket Sølv du skal lade stykkevis registrere og efter Vægten Mynteren tilstille, at han deraf mynter», og faa Dage efter skriver han, at et Sølvspejl paa Frederiksborg skal «formyntes»; ja, Regalierne maa paany holde for, 1645 skriver han, at han havde pantsat den Krone, med hvilken han var kronet, paa det han kunde redde sit ærlige Navn. Det er herefter ikke saa forunderligt, at han i 1644 vil have en Myntmester til at bo paa Københavns Slot, «saa at Smelteovnen kommer i Sølvkammeret». I Januar 1648 forhandles der med den yngre Guldsmid *Jörgen (Jørgensen) Prytz* om, hvad han skal have for at føre den øverste Inspektion med Smeltehuset. Kristian IV har imidlertid ogsaa tænkt paa videre rækkende Udveje. 1647 skriver han til Holland om «en Person, som havde Erfarenhed i at gjøre den norske Gulderts, som ellers var flygtig, fix og bestandig»; men den Mand, der fik med dette at gjøre, var allerede i 1642 kommen her til Landet, det var Sachseren *Kasper Herbach*, den saa kaldte Kunstkasper; han kom til at arbejde i et særligt Laboratorium ved Rosenborg ².

Kristian IV var i stadig Pengeforlegenhed, men desuagtet indkjøbte han som en ægte Søn af Renæssancen store Kostbarheder. 1631 lader han udtage en Ring til omtrent 1500 Dl. hos *Albert Dionysius* i Hamburg, og i en Regning fra *Gabriel Marselis* paa til Holmen og Tøjhuset fra 1644 til 1647 leverede Materialer findes bl. A. opført «ein gross Juwel mit Diamanten besetzt und ein

Diamantring» til ikke mindre end 11,250 DL.; hele Regningen er paa næsten 140,000 DL., som Kongen ikke kan betale; han giver Anvisning paa Kobberet fra et Kobberværk i Tronhjems Len. Karakteristisk synes det ogsaa, at da Kristian IV 1643 sendte Gesandter til Russernes Hersker i Anledning af et paatænkt Giftermaal mellem dennes Datter og Prins Valdemar Kristian, var der mellem Gaverne, som Gesandtskabet medbragte, et Drikkekar, hvis Indskrift viser, at det oprindeligt var en Gave til Kristian IV fra Øen Øsel, og hermed kan jævnføres, at, da Korfits Ulfeld 1647 var som Ambassadør i Frankrig, overrakte han den unge Ludvig XIV en Bezoarsten, som Kristian IV havde faaet af Hertugen af Medina Sidonia ¹. Kongemagten var trykket og sat i Skygge, men kunde dog ikke undvære vedblivende at give stortudseende Gaver; det var Renæssancens Aand, der endnu gjorde sig gjældende.

III.

Enevældens Tid.

Det var under sørgelige Forhold, at Frederik III besteg Tronen. Statskassen var tom, og Kongens egen Kasse forslog kun lidet. Til de store Udgifter, som hans Valg, Hylding og Kroning medførte, maatte Pengene væsentlig laanes, og det var den rige Adelsmand Ulfeld, som forstrakte de fleste. Forholdet ses tydeligt, naar Kongen selv skriver: «Kronens Regalier vare en Del pantsatte, hvilke vi mod Kroningen have redimeret, en Del blev med mange Diamanter forbedret, og en Del som Scepter, Rigens Æble og Dronningens Krone slet ny gjort, hvortil vi Intet uden vor kongelige Kredit have haft at bruge»¹. I November 1648 blev Frederik III og Sofie Amalie kronede i Frue Kirke, men der har sikkert været mange bitre Minder knyttet til Højtiden for dem. Kongemagten vaandede sig under Adelsens Tryk. Men 12 Aar efter var den afmægtige Konge uindskrænket Herre over Alt og Alle i Danmark. Enevoldsmagten brød igjennem som det for Staten frelsende Princip, og da Kristian V 1671 salvedes i Frederiksborg Slotskirke, paasatte han sig som Tegn paa sin enevældige Magt en med Bøjler foroven lukket Krone, de tidligere Kroner havde været aabne opad².

Vi høre tidligt om Kroner i den danske Historie, Knud den Store gav sin Guldkrone til Kristkirken i Canterbury, og senere træffe vi lignende Meddelelser om andre kongelige Personer, men den Gang havde Kronen næppe nogen symbolsk Betydning. Den

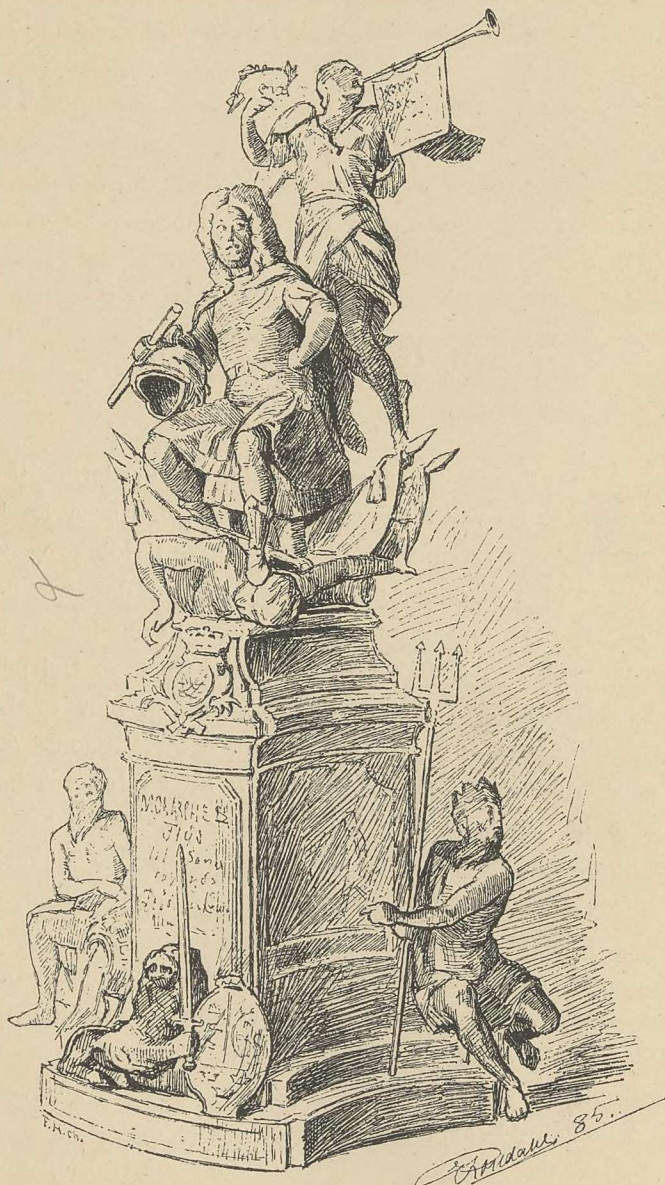

Fig. 44. Sølvstatuette, Frederik IV som Sejrrherre, i Anledning af Freden i Frederiksborg 1720; udført af Guldsmed Peter Klein. (Rosenborg Slot). ¹/₉.

var et Hovedsmykke, et fladt Metalbaand, hvis øverste Rand efterhaanden smykkedes med kunstfærdigt udarbejdede opstigende Spidser ¹. Først Knud VI kronedes, men som Dreng, længe før han besteg Tronen, og Valdemar II er den første danske Konge, der krones efter Tronbestigelsen (c. 1204) ². Ikke Kronen, men Scepteret er sikkert Kongemagtens oprindelige Symbol. Det er herefter, som vi ovenfor have set, naturligt, at Kongerne frit kunde raade over deres Kroner. Da det kongelige Kancelli var flyttet fra Vordingborg til Kallundborg (vistnok af Dronning Margrete), gjæmtes nok i et af det derværeude Slots Taarne, Folen kaldet, de fremfarne Kongers Klenodier sammen med Rigets *dressel* (Skat), men herfra kan Intet sluttet. I Mod-sætning hertil hedder det, at da Adelen trængte paa, for at Frederik I skulde lade sig krone, undskyldte han sig med, at han endnu ikke havde været i Stand til at anskaffe Krone, Scepter m. m., og det fremgaar af Fortegnelsen over Kristian III's «Sølv og Kredens», som Eskild Oxe 1557 overleverede Joakim Bech «paa Hvælvingen» i Københavns Slot, at Regalierne vare Kongens Ejendom; ved Siden af f. Ex. flere Sølvbægere, som vare testerede Kongen personlig, opføres nemlig den kongelige Krone, «som er nitten Stykker med Ædelstene og Perler udi», en til Kronen hørende Silkehue, to Sceptere, et forgyldt Sværd med Skede og et forgyldt Æble med et Kors. Endelig skal det endnu nævnes, at det 1596 hedder, at Kristian IV beholdt Regalierne «udi sin egen Forvaring, siden de udi Hs. Maj.'s lovlige Kroning var brugt» ³.

Dronning Margrete skjænkede 1407 en med Ædelstene besat Guldkrone til den hellige Jomfru i Börglum Kloster; den skulde hver Festdag sættes paa den Helliges Hoved. Paa lignende Maade høre vi om, at Erik af Pommerns og Dronning Filippas Kroner skjænkedes til Vadstena Kloster, og af disse Kroner, der vurderedes til henholdsvis 698 Mark svensk Mynt og 1073 stokholmske Mark, haves en Beskrivelse. Det ses af den, at de (og da navnlig Dronningens Krone) vare rigt besatte med Perler, Diamanter, Smaragder, Safirer, Rubiner m. m., og naar det hedder, at Dronningens Krone i sin nederste Krans havde 10 «Stykker», de fem med 16 Perler hver (fire i hvert Hjørne) og en stor rød Sten omgivet af 4 Sma-

ragder, og de fem andre uden Perler men hver med en Smaragd omgiven af 8 Rubiner, forklares herved formentlig det ovenfor meddelte Udtryk, at Kristian III's Krone bestod af «nitten *Stykker* med Ædelstene og Perler udi» ¹.

Den første danske Krone, om hvilken vi vide, af hvem den er gjort, er Kristian IV's; den gjordes af *Didrik Fyring*. Det er muligvis den, der i 1628, da den skulde pantsættes, vurderedes til 12,000 Daler, en Sum, der kan synes høj, naar en Krone med Diamanter, som Kristian IV arvede efter sin Moder, Dronning Sofie, kun ansættes til 4000 Dl. ². Naar Erik af Pommerns og Dronning Filippas Kroner, rigtignok 200 Aar før, kun vurderedes til 698 og 1073 Mark, kan Grunden hertil maaske søges i, at Karl Knutsen lod dem værdsætte for at tage dem fra Klosteret for Vurderingssummen.

Ved sin Kroning i 1648 benyttede Frederik III Kristian IV's indløste Krone *, men til Dronningen blev der gjort en ny, og denne har som Kongens været udstyret med ædle Stene, ti efter Sagnet kom Leonore Kristine, da hun uretmæssig vilde prøve den hos Guldsmeden, til at tabe den, hvorved en af de Stene, der var indfattet i den, sønderbrødes ³. Det var den allerede tidligere nævnte *Kasper Herbach*, der gjorde den, saaledes som det fremgaar af forskellige Poster i Rigens Regnskab for 1648; han fik t. Ex. den 1 September 1648 100 Dl., «hvorfor han igjen skal tilvexle sig en Andel Guld at forbruge til den ham anbefalede Guldkrones Forfærdning», og den 14 November s. A. 400 Dl. «paa Regnskab af hans fortjente Arbejdsløn, for hvis adskilligt Arbejde han paa Kronens Regalier haver forfærdiget.» Hvor meget Kronen i det Hele har kostet, synes det dog næppe muligt at udfinde, men den har sikkert kostet langt over den højeste Sum, som ovenfor er nævnt i Forbindelse med andre Kroner, og hvor utroligt det end lyder, skal den næste Krone, som gjordes her i Landet, Kristian V's Krone,

* Indvendig i Kronen findes de enkelte Dele af det danske Vaaben emaljerede hver paa sin lille Plade, og Pladen med Klipfisken (Island) bærer Aarstallet 1648.

som endnu opbevares paa Rosenborg, have kostet mellem syv og otte Tønder Guld, d. v. s. mellem 7—800,000 Rd. *¹.

Regnskaberne, ved hvis Hjælp denne Sums Rigtighed skulde kontrolleres, ere formentlig tabte, men det er sikkert, at Enevoldskongerne ikke veg tilbage for Udgifter, hvorved deres suveræne Magt kunde forlenes med udvortes Glans og Pragt. Kristian V, den første Enevoldskonge, der kronedes som saadan, lod gjøre helt nye Regalier, og det kan oplyses, at hans Hof-Guldsmed *Ferdinand Küblich* i 1670 fik 4000 Rd. «til de tre sidste Løver», d. e. formentlig de paa Rosenborg endnu opbevarede store Sølvløver, og i Januar 1671 1000 Rd. forud «til Sølv til en Tronstol», d. e. den Narhvalstol med Sølvornamenter, som endnu ses paa Rosenborg **. Kristian V's Kroning fandt Sted i Juni 1671, og han satte selv Kronen paa sit Hoved, ti, som han skriver: «Der er ingen af Kongens Under-saatter dygtig, capable og suffisant til at sætte Kronen paa Kongen uden Kongen selv. Og den Krone, som er Kongens, af hvem havde han fornøden at tage den?»²

Enevoldskongen var en Gud paa Jorden, som kun kunde fremtræde i Pragt og Glans, og det var derfor godt, at Landet trods de ulykkelige Krige under Kristian IV og senere under Frederik III langtfra var udtømt. Der fandtes endnu rundt omkring ikke smaa Mængder af Guld og Sølv, Skifteforretningen efter Dr. Ole Worm omfatter ikke faa Guldringe og en Række Sølvpokaler, Kander, Bægere, Saltkar og Skeer. Da Professor Jens Bircherod 1681 ægtede Biskop Erik Pontoppidans Enke, Karen Kohler, tilførte hun ham baade Guld kjæder, Guldarmbaand, Guldringe, Diamantsmykker og Perler ikke at tale om 8 Sølvkander, 3 Sølvpokaler, 25 Sølvbægere,

* Denne Krone er i 1858 vurderet til 236,000 Rd., idet de i den indsatte kostbare Stene give den en stor Værdi (den flade Safir i den vurderedes til 30,000 Rd., den tykke Safir til 20,000 Rd., Rubinspinellen til 18,000 Rd., Granaten til 2000, en Dicksten til 25,920 Rd. o. s. v.); samtidig vurderedes Kristian IV's Krone til 50,000 Rd.

** Naar der her nævnes de tre *sidste* Løver, synes der altsaa at have været flere, nu haves kun tre; allerede ved Frederik III's Ligfærd benyttedes i Marts 1670 „3 store Sølvløver“. Narhvalstolen skal være paabegyndt under Frederik III.³

10 Sølvfade, 19 Sølvskeer m. m.; i Boet efter Amtsforvalter Jens Gregersen i Nyborg († 1695) var der Smykker med indtil 19 Diamanter, et Armbaand med emaljeret Laas og en lang Række Sølvgenstande, og da den kun fattige Præst Hans Nyrop i Lødingen, höjt oppe i Norge, døde (1700), efterlod han sig følgende Sølvstykker: en Kande, to Bægere, en Konfektskaal, en Smörbrikke og 12 Skeer¹. Tiden førte det imidlertid med sig, at store Samlinger af Smykker og Sølvsager nu bleve sjældnere hos Private; Bægere, Kander og Tallerkener af Sølv erstattedes navnlig i det 18de Aarhundrede af

Glas, Fajance og Porcellæn. Kostbarhederne maa nu søges hos Kongerne eller Hoffets Stormænd. Det var Ludvig XIV's Tidsalder, Paryken herskede, og Stilen gik igjennem Barokens roligere Former til fuldstændig Rokoko; enhver lige Linie blev vreden og böjet.

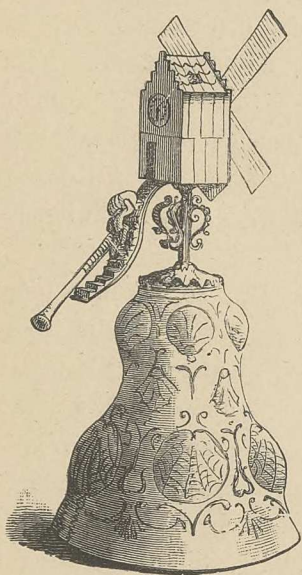

Fig. 45. Møllebæger (Udst. 1879 Nr. 450).

Vi have tidligt hørt om Anvendelsen af ædle Stene i Ringe og andre Smykker, men Stenene indfattedes væsentlig som de forelaa fra Naturens Haand, deres Bearbejdelse faldt for vanskelig. I det 14de Aarhundrede gjorde man dog Fremskridt i Diamantens Behandling, men det er naturligvis et Spørgsmaal, om naar dette Fremskridt naaede os; da Leonore Kristine 1653 forærer Otto Sperling en Ring med tre Diamanter, omtaler han udtrykkeligt, at de vare skaarne i Facetter og ordnede som et Kløverblad². *Jakob Drejer*, der 1626 erholdt Eneret til at opkjøbe alt det Rav, «som ved Søkanten udi vort Rige Danmark falde kan», fik 1643 Tilladelse til et Sted i Københavns Len at oprette en Bore- og Slibemølle. Men denne har muligvis ikke haft noget at gjøre med ædle Stene, saa den, der først her i Landet har forsøgt at slibe saadanne, bliver maaske den oftere nævnte Kunstkasper, *Kasper Herbach*. Han fik 1662 Tilladelse til i Lyngby at indrette en Valkemølle med et tilhørende Værk, «som

Stene kan skæres og drøjes paa». Han døde imidlertid allerede i 1664, men Hoffets Pragt synes nødvendigvis at have krævet en saadan Virksomhed. 1670 træffe vi en «Glasschneider» *Povl Schindler*, der bl. A. faar 2,300 Rd. for en Krystal-Lysekrone*, og hans Søn *Jörgen Frederik Schindler* antages samme Aar som Diamant- og Rubinskærer. Ogsaa denne dør imidlertid hurtigt (i Efteraaret 1671), men saa nævnes fra 1684 en fransk Stensliber *Peingard*, som virker Aarhundredet ud, og det er karakteristisk, at vi nu træffe en Række franske Navne¹.

I Kongernes Partikulærkammers Regnskaber nævnes fra 1683 Guldsmeden *Jean Henri de Moor*, der 1687 faar 12 Aars Eneret paa at forfærdige «allehaande rare Møbler og Galanterier, som ellers fra fremmede Steder pleje at forskrives», og som 1694 kommer til at forestaa en Spejlfabrik i Kjøbenhavn; fra 1699 *Pierre Tresfort*, der 1702 bliver Hof-Guldsmed; fra 1701 *Barbette*, der gjør emaljerede Portrætter; fra 1704 *André le Coq*, der 1696 havde faaet Ret til at blive Medlem af Kjøbenhavns Guldsmedelav, og fra 1713 Juvelereren *Noël de la Chambre*, der i det nævnte Aar fik 2628 Rd. for leverede Diamanter. Hertil kan endnu føjes, at Guldsmeden *Isak Dubois*, «sompaa samme Haandværk til Paris Mester været haver», 1685 fik Ret til at blive optaget i Kjøbenhavns Guldsmedelav; en lignende Ret gaves 1699 Guldsmeden *Lenoir de Bois*².

Fig. 46. Jomfrubæger, tilh. Kjøbmand P. Simonsen. (Udst. 1879, Nr. 1783).

* Efter Partikulærkammerets Regnskaber faar Povl Schindler 1674 10 Rd. „til en Deamante Port (Part?) at støde i Pulver“ (til Lægemiddel?); 1689 ydes der 50 Rd. „af Naade til den gamle Schindlers Begravelse“.

Enevoldskongen omgav sig med Luxus og Pragt, og af Partikulærkassens Regnskaber ses det, at Kristian V i sit første Regeringsaar udbetalte over 3,500 Rd. til hver af Guldsmedene *Jakob Kitzeron* og *Povl Kurtz* og over 6000 Rd. til Hof-Guldsmeden *Ferdinand Küblich*. Hvad der udbetaltes til Juveler, Guld og Sølv var i enkelte Aar ganske betydeligt, i 1691 steg det til 28,165 Rd.¹,

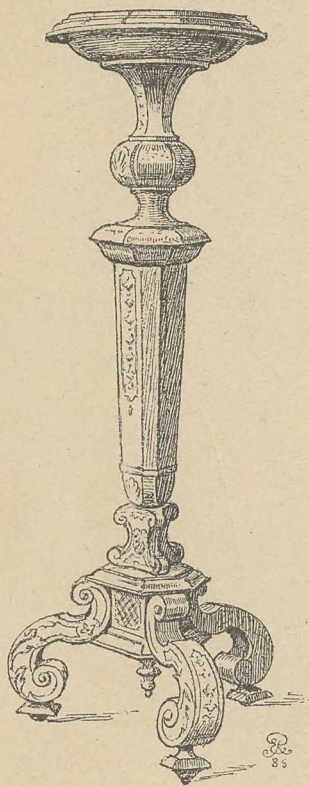

Fig. 47. Sølvguerdon fra 1736.
(Rosenborg). ¹/₁₀.

men Kongerne nøjedes heller ikke med at lade Guldsmedene gjøre Ordener, Smykker, Servicegjenstande o. desl., 1682 fik Guldsmed *Jakob Hoe* noget over 2000 Rd. for «Dronningens Sølvnattøj at forfærdige», og 1707 betaltes der Guldsmed *Andreas Normann* 2608 Rd. for følgende Gjenstande af Sølv: «eine Ruhebanck» (Seng?), 4 Stole og et Spejl. Samme Aar leverede han endnu en «Ruhebanck» og Aaret efter endnu 4 Sølvstole. Sølv møbler synes i det Hele at have været i Mode. 1712 gjorde *Pierre Tresfort* et Sølvfiligranbord i Stand. Kongerne lod det imidlertid ikke være nok med at gjøre Bestillinger hos Guldsmedene her i Landet. 1653 lod Frederik III den skjönt forarbejdede Kroningspokal, der nu opbevares paa Rosenborg, gjøre af *Hans Conrad Brechtel* (Norimbergensis) i Haag; baade 1694 og 1695 kjøbtes der efter Partikulærkammerets Regnskaber augsburgske

Sølvservice; 1703 kom der et stort Sølvservice fra Hamburg og 1721 et lignende fra Augsburg, som var og blev den By, man væsentlig vendte sig til. 1724 fik Guldsmeden *Johan Michael Rentz* i Augsburg 5333 Rd. for et Par Ørenringe, 4 Brillantringe og 6 andre Ringe, og 1731 gives der 95,000 Rd. for et Guldservice fra *Johan Gulman* i Augsburg. Det paa Rosenborg opbevarede Sølv-

møblement fra Frederik IV's Tid bærer denne Bys Mærke (en Kogle), og dette Mærke findes ogsaa paa den saa kaldte Hirschholmske Velkomst sammesteds ¹.

Indkjøbene gjordes imidlertid ikke altid direkte hos de vedkommende Guldsmede; der kom et Mellemlid til, og hvilket dette var, ses, naar det 1678 i Partikulærkassens Regnskab hedder: «Jøderne paa Regnskab 1726 Rd.» Jøderne vare indtil ind i det 17de Aarhundrede ukjendte her i Landet, og da nogle af dette Folk havde «indsneget» sig her og fordristet sig til «Handel med Juveler og Andet at bruge», befalede Frederik III i 1651, at alle Jøder inden 14 Dage skulde have forladt Danmark. Men naar de undtagelsesvis i Udsigt stillede særlige Lejdebrev og snart efter kom i Brug, skyldes dette væsentligt Kongens Pengetrang. 1657 laante Frederik III en betydelig Sum af en rig Portugiserjøde i Hamburg *Diego Texeira de Matos*, og der blev nu gjort forskjellige Undtagelser fra Bestemmelsen om, at Jøder ikke maatte findes her, men Undtagelserne bleve dog paa ingen Maade til Regel. *Israel David* i Altona, der 1681 i syv Aar havde været Kongens «Hof-Jubilerer», og hvis hele Negotie, for at bruge hans egne Ord, var i Kongens Tjeneste, saa at, som han siger, «jeg og min associerte os derfor moxen altid hele Aar tillige ved Eders kgl. Maj.'s Hof fra vort Hus og Hjem hidindtil har maattet opholde», søgte i det nævnte Aar om, at han eller hans Kompagnon *Meyer Goldschmidt* maatte nedsætte sig i Kjøbenhavn. Det blev den Sidste, der kom til at bo her, og saa længe han intet Hus eller Gaard havde, blev han mod at betale 50 Rd. aarligt til Kongens eget Kammer fri for alle Skatter ².

Her maa imidlertid ikke have været Lidt at bestille for de jødiske Kommissionærer; allerede noget før havde *Israel Davids* Tjener *Samson Efraim* faaet Pas til at rejse i Norge, og de Pakker med Juveler, Perler, Guldsager m. m., som de hyppigt sendte mellem Kjøbenhavn og Altona, bleve fritagne for enhver Visitation, men de vare ogsaa Kongens særlige Leverandører. 1691 solgte de ham bl. A. 4 store Rosendiamantsringe, 2 «ledige» (uindfattede) Roser og 2 Ørenringe med Roser for ikke mindre end 28,000 Rd. ³. Og de ere ikke de eneste Jøder, hvis Navne forekomme i Partikulærkassen; der kan

nævnes en Række andre: Samuel Fürst, Markus Meyer, Ruben Fürst, Bernt Jakob o. s. v. 1683 faar Abraham Kantor og Isak Polak Ret til her at handle bl. A. med Juveler, 1699 bevilges der Moses Meyer Goldschmidt og Just Goldschmidt Skattefrihed i Kjøbenhavn mod aarlig at betale 50 Rd.; 1700 faar Juvelhandler Natan David Tilla-delse til at bosætte sig her, 1735 ejer Seligmann Berendt Salomon, der Aaret för faar 4000 Rd. af Partikulærkassen for Juveler, et Hus her i Byen (i Aabenraa), o. s. v. ¹

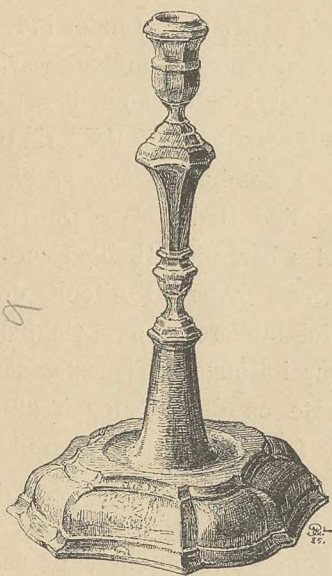

Fig. 48. Spillestage.
Kbhvns Prøvesølv 1743.
(Det kongelige Sølvkammer). ¹/₃.

Jøderne traadte istedenfor de tidligere rejsende Jubilerere, og de have sikkert været nok saa virksomme. I det Hele maa det siges, at de danske Guldsmede paa den Tid havde en bestandig voxende udenlandsk Konkurrence at kæmpe med — vi komme nedenfor tilbage hertil — og det var ikke den eneste Maade, paa hvilken Forholdene ændredes under Enevoldsmagten, ogsaa i anden Henseende greb den ind. Alt samledes i Kjøbenhavn, Guldsmedene i Provinsbyerne ophørte at spille nogen Rolle. Det tyder afgjort paa kun smaa Forhold, naar «Guld- og Sølvarbejder *Bartolomæus Jakob Stur* i Aarhus er selvfemte om at forære Lavet der en Tinvel-

komst til 4 Rd., og Lavet var endda, som ovenfor meddelt, ikke noget egentlig Guldsmedelav, men et udvidet Smedelav. 1669 var *Klemens Guldsmed* dets Oldermænd, men forøvrigt kjende vi med Undtagelse af Bergensereren *Johan Plum*, der 1684 tog Borgerskab, ingen Guldsmed der i Byen. Fra Mariibo berettes det i 1685, at Byen ingen Guldsmede havde; 13 Aar efter huser den *Peder Jakobsen*, men han mulkteres, fordi han arbejder i for ringe Sølv, og den samme Skjæbne har i det samme Aar (1698) Guldsmed *Anders*

Jensen i Nykjøbing paa Falster. Hvorledes det staar til i Næstved, oplyses derved, at dens Guldsmed *Gevert Johansen Harder* i 1709 ynkeligt klager «over den store Indpas ham udi hans Guldsmedeprofession tilføjes af Klejnsmede og fornemlig af en udenbys paa Herlufsholms Skoles Gods boende Husmand»! ¹

Alt strömmede til Kjøbenhavn, der en Tid forholdsvis havde den samme uhyre Tilvæxt som nu for Tiden. Medens dens Indbyggerantal i 1635 er anslaaet til c. 25,000, var det i 1685 c. 60,000, Tilvæksten var altsaa 140 Procent. ² Der rørte sig herefter et ikke ringe Liv i det dansk-norske Monarkis Hovedstad, og naar hertil

Fig. 49. Tepotte, Kbhvns Prøvesølv c. 1725.
(Det kgl. Sølvkammer). ¹/₂.

kom Opmuntringerne fra Hoffet, der bl. A. fandt sit Udtryk i Ud nævnelser af en anselig Række Hof-Guldsmede*, var det naturligt, at Kjøbenhavns Guldsmedelav en Tid endnu stod anset og betydeligt,

* Hof-Guldsmede blev *Ferdinand Küblich* (1670), *Povl Kurtz* (1670), *Frederik Kurtz* (1679), *Andreas Normann* (1700) og *Pierre Tresfort* (1702); *Jean Henri de Moor* nævnes ogsaa som Hof-Guldsmed (1687); 1675 bliver *Jürgen Burosse* Dronning Charlotte Amalies Guldsmed; 1699 bliver *Didrik Hoff* Dronning Louises Guldsmed, 1700 bliver *Hans Georg Weiermann* Kronprinsens Guldsmed, og som saadan nævnes ogsaa *Frederik Bolt*. 1672 bliver *Daniel Petz* Prins Georgs Guldsmed ³.

men som vi nedenfor skulle se, gik Udviklingen, efterhaanden som Enevælden skred frem, snarere nedad end opad. Som ovenfor meddelt talte Lavet 1651 21 Mestere, og Guldsmedenes gamle Anseelse afspejler sig endnu deri, at den Første, der af Byens Lav 1659 valgtes ind imellem Kjøbenhavns 32 Mænd, var den velstaaende Guldsmed *Johan Stickmann*, der ved Siden af sin Profession fra sin Gaard paa Kjøbmagergade drev den efter hans For-

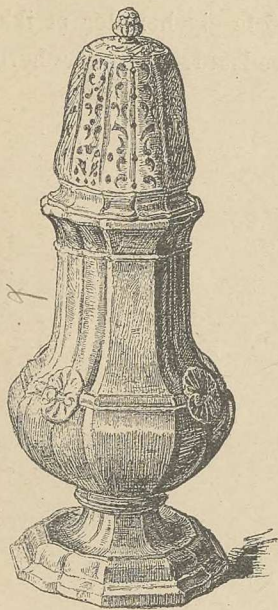

Fig. 50. Sukkerbøsse.
Kbhavns Prøvesølv 1742.
(Det kgl. Sølvkammer). $\frac{1}{3}$

gænger Guldsmiden Sten Petersen arvede Udtapning af Vin, Brændevin og Øl. Kjøbmagergade var særlig Guldsmedenes Gade, her træffe vi efter Kjøbenhavns Grundtaxt for 1661 foruden *Johan Stickmann* de sikkert godt stillede Guldsmide *Johan Valbom*, *Karsten Lavritsen*, *Jörgen Stilcke* og *Jakob Kitzerov* og endnu i 1689 *Jörgen Bloch*, *Johan Valbom*, *Morten Stilcke*, *Kristoffer Frederiksen* og *Ditlev Brasenhauer*. Ogsaa paa Graabrødretorv træffe vi noget senere en Gruppe, som det synes, velstaaende Guldsmide, de ejede Huse her, det er *J. J. Bockenhoffer* († 1697), hvis Enke ægtede Hof-Guldsmiden *Andreas Normann* (f. 1666 † 1727), og hvis Datter blev gift med *Peter Klein* (f. 1680 † 1724), men i 1748, da Lavet talte 54 Mestere, skriver Oldermændene, «at de fleste af Mangel paa Ar-

bejde næppe kan bringe de Udgifter tilveje, som udkræves til Livets nødtørftige Ophold»¹.

Guldsmedelavet kom ind med i den store Udvikling, der kan betegnes med Frederik III's Ord i 1669, at Lavene skulde indrettes saaledes, at de passede til «vor absolute og suveræne Regering»²; det fik endog to Gange nye Artikler i 1673 og 1685, men förend vi gaa ind paa nærmere at omtale disse Artikler, skulle vi minde om, at Kjøbenhavns Guldsmedelav ikke synes at have været noget

særlig «zünftig» Lav. I rolig Værdighed har det, saa vidt skjønnes, holdt sig borte fra flere af de andre Lavs udskejende Ceremonier ved f. Ex. Drengenes Optagelse i Svendenes Kreds, det har, som ovenfor fremhævet, haft en ikke ringe national Tilgang og derved holdt sig fri for de væsentligt tyske Skikke, men selvfølgelig var det ikke uden tyske Elementer. Den ovenfor nævnte Guldsmed *J. J. Bockenhoffer* er ganske sikkert tyskfødt, men *Andreas Normann*, der ægtede hans Enke, var født i Landskrona, og *Peter Klein*, der ægtede hans Datter, var en indfødt Kjøbenhavner ligesom en Slægtning af ham Guldsmeden *Chr. Schrader*, der var en Søn af den Hans Schrader (Skræder), som 1670 udnævntes til Kongens Guldtraadsdrager. Omtrent 1700 fandtes mellem de Beboere i Helligøjstes Sogn, som søgte den tyske Kirke, Guldsmed *Didrik Skillings* Efterleverske, Guldsmed *Jakob Borris*, Guldsmed *Gerhard Weghorst* og Prinsens Juveler *Frederik Bolt*.¹

Den tyske Indflydelse i Lavet synes ikke at have været overvældende, og af Lavsskikke fandtes der, maaske som Følge heraf, kun faa mellem Guldsmedene. Aarhuslavets Tinvelkomst skulde der gjøres Besked «af (i) tre Drikke under tilbørlig Straf», og da *Klemens Guldsmed* 1699 blev Lavets Oldermann, udnævnte han ikke alene to «Hossiddere», men «en til at bære Skiltet, to til at bære Skrinet, en til at bære Velkomsten og en til at bære Laden». ² Alt selvfølgelig med den «Skiltflytning» for Öje, som fandt Sted ved Oldermandskifte. Dette Lav var imidlertid, som tidligere nævnt, ikke noget udelukkende Guldsmedelav, og vende vi os til det kjøbenhavnske Guldsmedelav, er der Intet opbevaret om, at det har brugt lignende Skikke, hvad det dog, i alt Fald delvis, formentlig maa have gjort. Alt, hvad vi kunne oplyse, fremgaar af en Sammenligning mellem Lavets Artikler af 1673 og 1685, der forsaavidt kan være oplysende nok, da de ligesom repræsenterer to forskellige Tider. Det er først i de sidste, at Enevældens System ret træder frem, og der kan da ogsaa gjøres opmærksom paa, at Artiklerne af 1673 væsentlig ere en af Kongen approberet Gjentagelse af nogle Artikler, som «Præsident, Borgermestere og Raadmænd udi den kongelige *fri* Rigs- og Residensstad Kjøbenhavn» den 12te Avgust 1668 gav Lavet efter flittig

Anmodning fra Oldermanden «ærlige og velfornemme Mand *Jörgen Stilcke*», som en Revision efter Tidens Fordringer af Kristian IV's Ordinans af 1608. Lavet havde klaget over, at der skete stort Indpas i dets Næring af Fuskere, omløbende Fremmede og Andre, og hvem disse Andre vare, kan muligvis ses af Artiklerne af 1673, der særlig give Hatstaffererne og Sverdfegerne Tilhold om at lade, hvad de behøvede af Sølv og Guld, gjøre hos Guldsmedene, det forbydes dem «fremmed Sølv fra Hamburg eller andre Stæder her at indføre».

Artiklerne af 1668 ere givne paa «kongelig Majestæts aller-naadigste Konfirmation», og det var muligvis den, der kom i 1673, men desuagtet er dette Aars Guldsmædeartikler væsentlig forskellige fra Artiklerne af 1685, de have i Forhold til disse ligesom noget Gammeldags over sig. Læredrengen skal efter dem være «født af ærlige Forældre», den fremmede Svend, der vil være Mester, skal fremvise «sit ærlige *passepport*, Lære- og Geburtsbrev», den Svend, der «befrier sig» med en af Lavets Enker eller en Mesterdatter, skal ligesom Mestersönnen slippe lettere til at blive Mester, o. s. v. Det er, som vi strax se, Reminiscenser fra en svunden Tid, men de blæstes bort ved to Forordninger af 1681 og 1682 om Lavene og disses Svende og Dreng; de nye Artikler af 1685 kjende Intet til saadanne gamle Overleveringer. Var en Svends Mesterstykke kjendt for godt, indskreves han udenvidere som Mester i Lavet, Alle vare som Kongens underdanige Undersaatter lige, og karakteristisk er det ogsaa, at medens Artiklerne af 1673 fordrede, at en dansk Svend, der vilde være Mester, skulde have *rejst* i 3 Aar og tjent en af Lavets Mestere i 2 Aar, bestemme Artiklerne af 1685, at han skal have *tjent paa sit Haandværk* «her eller udenlands» i 4 Aar og have arbejdet ét Aar som Mestersvend i Kjøbenhavn. Pligten til at rejse eller vandre bortfaldt altsaa, Tysklands Indflydelse søgtes svækket.¹

Men samtidigt med at Lavet saaledes søgtes frigjort fra den i flere Retninger uheldige tyske Indflydelse, førtes det ind under Enevældens Disciplin. Lavets Medlemmer skulde ved Oldermandsvalg «ved fleste Stemmer» udse tre Mestere, mellem hvilke Magi-

straten for tre Aar beskikkede den bedste og dygtigste.* Den saaledes Beskikkede skulde have en Fortegnelse over alle Mestrene, for at de let skulde kunne findes, han skulde hvert Fjerdingaar udnævne fire Bisiddere, der med Underfogden skulde forfølge Bönhaser, og han skulde føre Bog over det Guld og Sølv, der tilbødes Lavets Mestere til Salg. Ingen uden disse maatte i det Hele ernære sig af Guldsmedehaandværket, og i Overensstemmelse hermed hedder det, omstændeligere end nogensinde tidligere, at Ingen «enten ind- eller udenlandske Mestere, Kjøbmænd, Hatstofferere, Sværdfegere, Bönhaser, Omløbere, Jøder, eller hvem de være kunde, maa noget

Fig. 51. Gydekande med Fad. Københavns Prøvesølv 1737.
(Det kgl. Sølvkammer). $\frac{1}{4}$.

paa fremmede Steder gjort Guld eller Sølv, med mindre det er brudt her i København, til at forhandle, indføre eller falholde». Enevældens Regler bleve imidlertid langt fra overholdte af Enevælden selv, og navnlig gjælder dette da den sidste Bestemmelse, om hvilken der kom til at staa en bevæget Kamp, men inden vi nærmere gaa ind herpaa, skulle vi gjøre opmærksom paa, at Tyngdepunktet i Artiklerne af 1685 ikke er at søge i deres faa egentlige Lavsbestem-

* Efter Artiklerne af 1668 bevilligedes der Lavet „en af Magistratens Middel til Amts-Direktør og Forsvar, saavelsom en Oldermænd og en Bisidder“.

melser, men i deres Regler om Guldsmedearbejdernes Gehalt og Stempling, hvad der stærkt accentueres af Politikommissionen, da den i September 1685 indstillede Artiklerne til kongelig Approbation¹.

I de Tid efter anden givne Bestemmelser om Guldsmedearbejders Stempling er der en bestemt Udvikling. Medens der 1429 kun i Almindelighed tales om «lødigt Sølv og godt Guld», træffe vi 1491 Fordringen om, at alt gjort Sølv skal være 14-lødigt og skal bære den vedkommende Guldsmeds og Bys Stempel. Guldsmeden stemplede det selv, men dette forandredes i 1515. Stemplingen med Byens Mærke skulde nu ske ved Guldsmedelavets Oldermænd, og 1608 dukker yderligere en Række Guardejner op, der paa forskjellig Maade skulde holde Kontrol med Guldsmedearbejdernes Gehalt, men de bragtes ikke i direkte Forbindelse med Guldsmedene. Saaledes var Forholdet endnu efter de københavnske Artikler af 1673*, men

Fig. 52 og 53. To Stempler fra danske Guldsmager paa Rosenborg.
Fig. 52 fra et Guldbæger og Fig. 53 fra Balsambøssen Fig. 62. Dukatguld og Kroneguld er her betegnet ved Duc. og Cro. istedenfor som almindeligt ved et D og et C.

heri sker der ved Artiklerne af 1685 en indgribende Forandring. Sølvets Lødighed bestemmes som i 1608 til $13\frac{1}{2}$, og enhver Guldsmed skal som hidtil sætte sit Mærke paa ethvert Stykke Sølvarbejde, som udgaar fra ham, men vejer det 5 Lod eller derover, skal det, förend det «vorder opkoget, opglattet eller forgyldt», bringes til Myntguardejnen, der, hvis han finder dets Lødighed rigtig, skal forsyne det med Københavns og sit eget Mærke. Stemplingen er herefter lagt i en særegen Statsembedsmands Haand, og han skal ikke alene stemple Sølvarbejder, men — hvad der væsentligt er en ny Bestemmelse — ogsaa Guldarbejder. Dukatguld skal holde

* Artiklerne af 1668 bestemme (i Overensstemmelse med Ordinansen af 1608), at Magistraten skal forordne „en dygtig og erfaren Mand af Mesterne i Lavet“ til en *Wardiner*; en saadan nævnes ikke 1673; baade 1668 og 1673 er det Oldermændene, der sidder inde med Byens Prøvestempel.

23 Karat og Kroneguld 21 Karat, og ved Siden af Guldsmedens, sit eget og Byen Kjøbenhavns Mærke skal Guardejnen paa Gjenstande af Dukatguld sætte et D og paa Gjenstande af Kroneguld et C.

Fandt Guardejnen, at de ham til Stempling leverede Arbejder ikke vare saa lødige, som de burde være, skulde han anmelde Sagen og afgive Gjenstandene til Politiet. Men denne Fremgangsmaade faldt ikke i Guldsmedenes Smag, og i Januar 1687 bestemtes det da, at forsaavidt der kun var «nogen ringe *faut*» tilstede, skulde Følgen kun være, at vedkommende Guldsmed «efter Vardinens Befindelse» paa egen Bekostning skulde lade den paagjældende Gjenstand omgjøre. Men nu blev det Guardejnens Tur til at klage, han blev overløbet af Guldsmede, der vilde søge at «fixere» ham, og i Marts 1688 blev der da givet ham Myndighed til strax at sønderskære de Arbejder, som han fandt «nogen Bedrag udi», og det

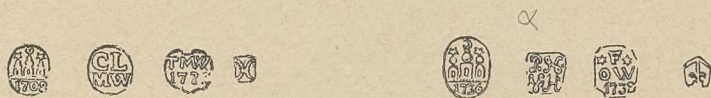

Fig. 54 og 55. To Sølvstempler henholdsvis fra Guardejerne C. Ludolf og P. N. v. Haven;
Fig. 54 er taget fra Tepotten Fig. 49, og Fig. 55 fra Gueridonen Fig. 47.
De sidste Tegn i Mærkerne ere Maanedsstempler.

blev paalagt Guldsmedene aarlig at forandre Aarsstallet i deres Stempler. 1690 er der Tiltale i Gang mod tre Guldsmede (*Jakob Hoffmann, Nikolaj Lavritsen og Dines Villadsen*), og vi have ovenfor hørt, at Guldsmedene *Anders Jensen* i Nykjøbing paa Falster og *Peter Jakobsen* i Maribo tiltaltes i 1698. De kjøbenhavnske Stemplingsbestemmelser gjaldt væsentlig ogsaa for Guldsmedene udenfor Kjøbenhavn ¹.

Som Regel har det imidlertid næppe gaaet saa strængt til, som Regeringen paabød. Den Mand, der var Myntguardejn, da Lavsartiklerne i 1685 udkom, var *Conrad Ludolf*, og det synes, som om Guldsmedene godt kunde komme overens med ham. Da han 1729 afgik ved Døden og blev afløst af *Peter Nikolaj von Haven*, viste det sig, at han havde modtaget en væsentlig mindre Betaling for Stemplingen, end Artiklerne bestemte. Efter disse

skulde Betalingen være henholdsvis 6 eller 20 Skilling, eftersom det paagjældende Stykke vejede under eller over 10 Lod; der var imidlertid kun betalt Ludolf henholdsvis 3 og 10 Sk., men saa fik han, sagde Guldsmene, ogsaa Lov til at beholde det Sølv, han aftog til Prøven. Imod denne Ordning protesterede von Haven, han vilde have den i Artiklerne bestemte Betaling og desuden beholde det Sølv, som han aftog til Proberingen, hvad der fremkaldte en Klage fra Guldsmene, men de synes ikke heldigere med denne Klage end med deres atter og atter tilbagevendende Klage over, at det

Fig. 56. Sølvkaffekande. Kbhavns Prøvesølv 1779. (Fru S. Verdier). $\frac{1}{3}$.

tillodes «saakaldede Galanterikræmmere, Jøder og Andre» imod Lavsartiklerne at indføre og forhandle «Guld- og Sølvdaaser, Etvier, Bestikker, Urkjæder o. desl. Andet». Denne Indførsel føltes haardt, skrev Oldermænden *Jakob Borris* i 1729, «allerhelst i disse slette Sider, da fast Lidet eller Intet er at bestille for os» — det var Aaret efter Kjøbenhavns store Ildebrand — og senere Oldermænd, *Nikolaj Fux* og *Frederik Fabritius*, skrev atter og atter væsentlig det Samme, men Resultatet blev kun, at det i 1739 udtaltes, at Magistraten skulde undersøge, hvorvidt «bevilgede Personer», Jøder

og Andre vare Lavet «til Præjudice»; «iøvrigt», hed det, «bliver Forbud paa fremmed arbejdet Guld og Sølv at indføre allernaadigst ikke at akkordere». Den i Toldrullen fastsatte Indførselstold betragtedes som tilstrækkelig Beskyttelse ¹.

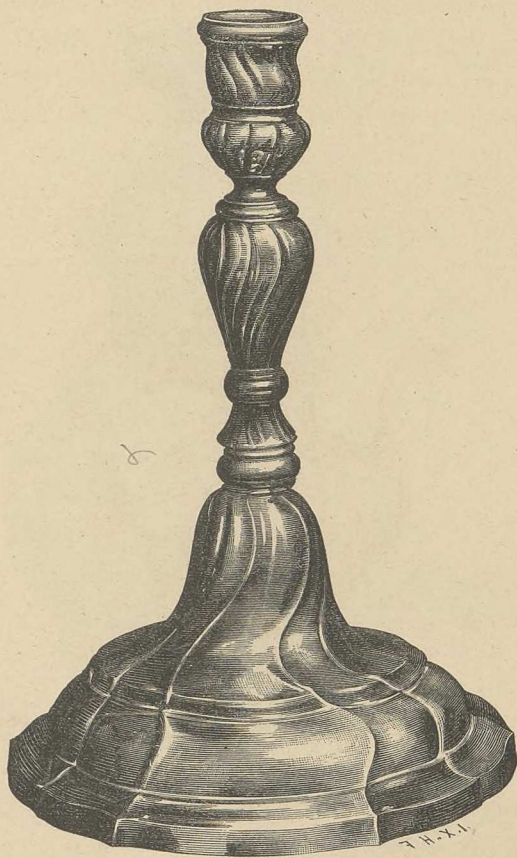

Fig. 57. Sølvlysestage. Kbhavns Prøvesølv 1768.
(Fru S. Verdier). ¹/₂.

Dette har naturligvis været en Skuffelse, og det saa meget mere, som Lavet ikke synes at have siddet godt i det. Det er stadigt tilrede med Klager endog over Smaating. 1713 klager det over Indgreb af Medaljør Anton Maibusch's Enke, og 1738 over

«Paltekonerne» ved Stranden, der uberettiget solgte beslagne Spanskrør, Hovedvandsdaaser, Sølvperler til Halsbaand m. m.² Under disse Omstændigheder har Lavet, kan man forstaa, ikke været venligt stemt mod de Personer, der ved et kongeligt Magtsprog gjordes til Medlemmer af det uden at opfylde Artiklernes Bestemmelse. Gefreiteren

Fig. 58. Sølv-Temaskine. Kbhvns Prøvesølv 1769. (Det kgl. Sølvkammer). $\frac{1}{4}$.

Joakim Henrik Dysterding, der 1739 fik Lov til at arbejde som Guldsmed med en Svend i København, blev saaledes imod Lavets Erklæring 1745 Mester i det. Det befaledes, at en af ham opvist Sølvdaase skulde betragtes som hans Mesterstykke, og at Lavet, naar han erlagde 50 Rd., skulde optage ham som Mester³. Und-

tagelsen grundedes paa hans svage Helbred, men der er andre Undtagelser, der ikke have nogen saa god Grund at støtte sig til*. Godt set har det muligvis heller ikke været, at f. Ex. en Knapmager Henrich Bochholt 1723 fik Ret til at gjøre massive Guld- og Sølvknapper¹.

Paa Grund af disse Fataliteter maa det imidlertid ikke overses, at Lavet i anden Henseende synes at have været meget heldigt stillet. Der findes ingen Meddelelser om Sammenstød mellem Mestere og Svende. I Artiklerne af 1685 er det bestemt, at en Svend skal være ved sin Mesters Arbejde om Sommeren fra Kl. 6 Morgen til Kl. 7 Aften og om Vinteren fra Kl. 6 Morgen til Kl. 9 Aften, Maaltidstiderne undtagne, at han ikke uden Mesterens Samtykke maa befatte sig med noget Arbejde udenfor det ham af Mesteren givne, og at der af hans ugentlige Fortjeneste skal indeholdes 6 Sk. til de Fattiges Bøsse, der skal staa i Oldermændens Hus, og til hvilken der skal være to Nögler, Oldermænden skal have den ene og en af de ældste Svende den anden. Det er Artiklernes faa Regler om Guldsmedesvendene, men de synes at have været fuldstændigt tilstrækkelige, ti det betegner muligvis et endog meget godt Forhold mellem Mestere og Svende, at Oldermænden *Christoffer Fabritius* 1696 giver Svendene Tilladelse til selv at bevare deres Lade. Da en senere Oldermænd, *Ditlev Brasenhauer*, 1707 tog denne Tilladelse tilbage, opstod der, som det synes, en Uoverensstemmelse, Svendene klagede til Kongen, men Oldermænden, der holdt sig til Artiklerne, fik Ret. Svendenes Lade eller Bøsse skulde staa hos ham, men — det er ligesom en Indrømmelse — den fik nu tre istedenfor to Laase, Svendene skulde have Nöglerne til de to, og de fik fri Disposition over Pengene, saa længe de brugte dem efter Artiklerne².

Her har altsaa været fuldstændig Fred, og det synes der ogsaa at have været imellem Mesterne indbyrdes. I Oktober 1742

* Andre Exempler ere: *Mikael Ebel* (1668), *Israel Erichsen* (1668), *Claus Clausen Karl* (1680), *Isak Dubois* (1685), *André le Cog* (1696), *Mikael Torbeck* (1696), *Jürgen Kurtz* (1697), *Bartold Pfannenstiehl* (1698), *Lenoir de Bois* (1699), *Claus Christensen Sønderborg* (1706), *Povl Henriksen Stork* (1707) o. s. v.³.

foreslaa en Del af dem, at den hidtil gængse Ligbæren, der navnlig blev besværlig derved, at Mange af de Tilsagte udeblev, skal bortfalde, og at de Afdøde fremtidig skulle føres til Jorden paa Ligvogn med «behøvende Sørge- og sværtede Vogne», og Oldermænden *J. Petersen Komløv* besørger de «kjære» Lavsbrødres Forslag vedtaget ved et Cirkulære, som underskrives af 38 Mestere, men desuagtet maa det antages, at Lavet har været delt i to Partier, der ikke saa mildt til hinanden. I Februar 1743 indgiver Oldermænden sammen med 13 Mestere en Ansøgning til Kongen, hvori det udtales, at Udviklingen har medført, at Lavet er kommet til at bestaa

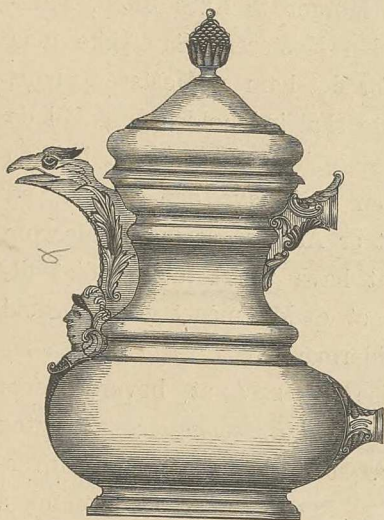

Fig. 59. Tegning til et Mesterstykke fra omtr. 1740. Tilh. Kbhvns Guldsmedelav. $\frac{1}{4}$.

af to Professioner: Sølvarbejderne og Guldarbejderne. Efter Artiklerne af 1685 skulde Mesterstykket være et «einfach Sölvgeschirr» (drevet Arbejde), en emaljeret Guldring «for-sæt med en durchsigtig Sten» og et Brystsmykke af Guld med Stene udi, men allerede i lang Tid havde det været for Sølvarbejderne en Kaffekande, «som stedse ligger udi Lavets Forvaring» (s. Fig. 59), og for Guldarbejderne en Gulddaase, «ameleret eller skaaren, som deres Tegning medfører» (s. Fig. 60), og Op-lærelsen var saadan, at den Ene ikke forstod at gjøre den Andens Arbejde.

Desuagtet modtog de etablerede Guldarbejdere Bestilling paa Sølv-arbejde, som de lod udføre hos en Sølvarbejder, af hvis Ar-bejds-løn de da «uden Umage og Besvær» tilvendte sig en Del, ja de ansaa «Sølvarbejderne som dem, de have under deres Magt». Men nu rejste de Undertrykte sig, nu bad de allerunderdanigst Kongen om at ville forunde dem deres Profession for dem selv, og det kunde kun ske derved, at de, Sølvarbejderne, fik Eneret til at udføre «alt hamret, drevet Sølv- og Guld(!)arbejde, af hvad Navn

nævnes kan, naar det ej er graveret, skaaret eller ameleret eller [med] Stene indfattet» ¹.

Der blev herefter ikke levnet Guldarbejderne meget Arbejde, og, som naturligt er, protesterede de derfor imod, hvad deres «kjære Lavbrødre» havde tiltænkt dem. De holdt paa Lavets Enhed og udtalte deres Forundring over, at Oldermænden vilde søge «Separation udi de Ting, der fra ældgammel Tid af har været samlet, og som overalt i hele Verden agtes og indbegribes under en eneste Profession». De modsagde bestemt, at de havde berøvet Sølvarbejderne nogen Del af deres Arbejdsløn. Sølvarbejderne, skrev

Fig. 60. Tegning til Laaget paa en Daase. Tilh. Kbhvns Guldsmedelav. ¹/₄.

de, «have taget og tage lige saa megen Arbejdsløn af Guldarbejderne som af Fremmede, ja vel undertiden endnu mere, hvorpaa vi tit og ofte har haft Prøver, naar nogen [Kunde] er gaaet fra os til dem». Men paa den anden Side bekræftede de, at de overfor Sølvarbejderne repræsenterede Kapitalen. Naar de bestilte Noget hos disse, maatte de strax levere «Sølvet med Overskud», men her ved kunde saa ogsaa, sige de, Sølvarbejderne «forhverve Brødet for sig og Familie, omendskjøndt de ikke eje synderlige Midler», og hvorledes de i det Hele vilde have deres Optræden bedømt, kan ses, naar det senere hedder: «Saa synes os vores Adfærd og Omgang

fortjente mere Taknemlighed end Misundelse af vores kjære Lavsbrødre, dem vi heller har villet lade leve med os, end som vi har villet forøge vores Husholdning med mange Svende og Dreng, det os dog Ingen til Dato har kunnet formene». Guldarbejderne beflittede sig paa at have Guldsmedearbejder i Forraad, d. v. s. paa at have vel forsynede Butiker, og deres Ideal var, at der i Kjøbenhavn ligesom i London, Paris, Augsburg og Wien maatte opstaa «Kjøbmænd, som lade hos Guld- og Sølvarbejdere forfærdige for mange Tusinde, hvormed de siden negociere og handle».

Det var paa en vis Maade en Kamp mellem Kapital og Arbejde, som her udfægtedes, og Kapitalen sejrede. I April 1744 bestemte en kongelig Resolution, at Guld- og Sølvarbejderne vedblivende skulde udgjøre ét Lav, og at de som hidtil maatte arbejde ligesaa vel i Guld som i Sølv, men at Mesterstykket for en Sølvarbejder skulde være en smuk sirlig Kaffekande, udarbejdet af et helt Stykke Sølv, og for Guldarbejderne en smuk, vel udarbejdet ciseret Guldtoaksdaase tilligemed en Ring, forsaet med en durchsigtig Sten efter nyeste Mode og Façon, «dog naar Moderne af deslige Mesterstykker i Tiden forandrer sig, da maa det være Magistraten tilladt at determinere Mesterstykket». — Det kan herefter have nogen Interesse at se, hvilke af Datidens Guldsmede der var Guldarbejdere og hvilke Sølvarbejdere, og af de 38 Mestere, der i 1742 underskrev Cirkulæret om Begravelse ved Ligvogn, vide vi, at 16 vare Guldarbejdere og 15 Sølvarbejdere, medens 7 staa ubestemte ¹.

Guldarbejdere.

Rasmus Krag.
M. Feldt.
A. Borris.
Nikolaj Mehl.
F. V. Robe.
M. Bötger.
Niels Fux.
Hans Borring.
J. M. Lenoir.
Christoffer Fabritius.
M. L. Duve.
J. C. Mundtberg.
Frederik Clar.

Niels Gram.
Jost Winther.
J. J. Greben.

Sølvarbejdere.

J. Petersen Komløv.
Christoffer Johnsen.
Bagge Thomsen.
Asm. Fred. Holling.
Hans Grönbech.
Siv. Thorstensen.
J. J. Schowert.
Henr. Jensen.
Joh. Henr. Mundt.
Axel Kröyer.

M. M. sl. Werumbs.
Joh. Jagenreuter.
J. O. Försløv.
Chr. Sunde.
Flores Wilken.

Ubestemte.

Nikolaj Fux.
Jens Klittgaard.
M. Kirchhoff.
J. N. Randers.
J. Lind.
D. Christine sl. N. Lauritzens.
Kirstine sl. Lunds.

Det er efter Sagens Udfald meget naturligt, at Sølvarbejderen *J. Petersen Komløv* blev afløst som Oldermænd af Guldarbejderen *Rasmus Krag*, men faa Aar efter maatte denne vige for Sølvarbejderen *Axel Krøyer*, og Ansøgningerne til Kongen om Gjennemførelsen af Lavsartiklernes § 14, Forbudet mod Indførselen af forarbejdet Guld og Sølv til Forhandling, fortsatte deres ustanselige Løb. Den stigende Indførsel, hedder det i 1747, vil blive de fleste Guldsmedes Ruin, den er Skyld i, at mange af dem lide under Mangel paa Arbejde, medens Lavet samtidigt voxer, der var 51 Mestere i Kjøbenhavn, og 8 sad deres Mesteraar. Aaret efter frem-

Fig. 61. Sølvbalsambøsse, gjort 1763 i Odense.
(Fru S. Verdier). $\frac{3}{4}$.

Fig. 62. Guldlugtedaase, gjort 1758 i Kbhvn
(Rosenborg). $\frac{3}{4}$.

komme endelig i en Erklæring fra Oldermænden (*Krøyer*) de tidligere citerede stærke Ord: «Lavet bestaar nu af 54 Mestere, og jeg kan med Sandhed sige, at de fleste af Mangel paa Arbejde næppe kan bringe de Udgifter tilveje, som udkræves til Livets nødtørftige Op- hold, ja fast maa krepere i Elendighed» ¹.

Det var vedblivende Galanterikræmmerne og Jøderne, som der klagedes over, og de maa have indført eller rettere indsmuglet ikke smaa Kvantiteter af Guldsmedearbejder; Pontoppidan klager 1759 stærkt over Tidens store Forbrug. Ved Luxusforordningen af 16 April 1736 havde man søgt at sætte en Stopper for Brugen af

Diamanter, Perler eller andre Juveler, men saa kom det til at dreje sig om Urkasser, Daaser, Etvier, graverede Kaarder, Stokkeknappe, Hovedvandsæg m. m. Nipsgjenstande af Guld og Sølv spillede en ikke ringe Rolle i Rokokoens Dage, og det er i og for sig ikke saa underligt, at det er en Guldsmed, der synes at have brudt Isen for Galanterikræmmerne. Den tidligere nævnte *Jean Henri de Moor* fik i 1687 12 Aars Eneret til at forfærdige «allehaande Galanterier, som ellers fra fremmede Steder plejer at forskrives», Spejle, Gueridoner, Lysekroner, Tabletter, Brassiers o. s. v. «udi Træ, Kobber og Messing, Guld og Sølv», og 1698 fik Hof-Blikmager Kasper Baumann et lignende Privilegium, men udelukkende Handlende kom snart til. Vi stode paa de saa kaldte *Nürnbergere*, og deres Række fortsattes af Jøderne, hvis Antal efterhaanden voxede, og som søgte at rive en stor Trafik med Guld og Sølv til sig. De købte og smeltede Gjenstande af ædelt Metal, fra 1745 er det væsentlig Jøder, der forarbejde Sølv- og Guldtræsser i Kjøbenhavn, og 1754 ansøger Levin Samuel Goldschmidt om at maatte anlægge et Guld- og Sølvaffineri¹.

Efter lang Tids Modgang syntes Skjæbnen nu endelig at ville tilsmile Guldsmedene. Allerede i 1726 havde Lavet faaet sat igjennem, at Ingen maatte smelte Sølv og Guld i Kjøbenhavn uden «Myntmesteren, Værdimesteren (Guardejnen) og Guldsmedene», og i 1761 blev Guldsmed *Johannes Jagenreuter* endog privilegeret Guld- og Sølvsmelter. Ja, i 1769 blev det befalet, at Jøderne til ham skulde aflevere «alle de Smeltedigler, som i deres Huse forefindes, uden derefter nogensinde at forlange samme tilbage»². Det Bedste var imidlertid, at der i Juli 1757 paa Magistratens Anbefaling udkom et Forbud mod fremmed forarbejdet Gulds og Sølv Indførsel i Kjøbenhavn og Sjællands Stift til Forhandling og Udsalg, og i Januar 1758 blev det indskærpet de Handlende, at de ikke maatte sælge af deres Forraad længere end til Nyaar 1759. Guldsmedelavet saa sit i saa mange Aar nærede Ønske virkeliggjort, og Alt, hvad det havde lovet for at opnaa det Ønskede, var, at der hos dets Medlemmer stadig skulde være et Forraad af Guldarbejde og Pretiosa til en Værdi af 6000 Rd. og af Sølvarbejde «for en lige proportioneret Summa». Lavet jubede, og dog var det Hele en Sæbeboble, der hurtigt brast¹.

Det har naturligvis været Lavet kjært, at Mestersvendsaaret, da det i 1762 væsentlig blev afskaffet, dog bevarede for Guldsmedenes Vedkommende; det har sat Pris paa, at den Ret, som

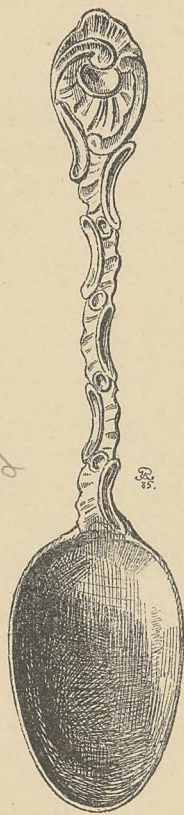

Fig. 63. Sølvske.
Kbhvns Prøvesølv. 1770.
(Gross.Friedländer). 1/2.

aftakkede Militære havde til at ernære sig ved deres egne Hænders Arbejde, i 1767 blev saaledes forklaret, at den ikke omfattede Retten til at arbejde i Sølv og Guld, og det har været det en maaske endogsaa stor Behagelighed i 1768 at faa sat igjennem, at det Guldsmedeværktøj, der fandtes hos en uberettiget Arbejder, skulde konfiskeres sammen med det forefundne Guld og Sølv, i 1773 tillagdes det endog Lavets Fat-tige², men det var Altsammen kun Smaating overfor den bedrøvelige Kjendsgjerning, at det i 1757 givne Indførselsforbud var uden praktisk Betydning. Det var nemlig ikke absolut; det forbød ikke i Almindelighed at indføre og for-tolde forarbejdet Guld og Sølv, men kun at ind-føre det til Forhandling. Og herved blev det værdiløst, ti var Guldet og Sølv et én Gang indført, var det saa godt som umuligt at hin-dre dets Forhandling. De gamle Klager ved-blev. I 1777 ansøge 38 af Lavets Mestere om et Forskud paa 20,000 Rd. for at kunne blive i Stand til at oprette en Fællesbutik. De sukkede over deres haarde Kaar, da de «öjen-synlig maa erfare, at Andre, som ere Guld-smedelavet uvedkommende, vil betage dem det nødtørftige Levebrød»; ved Butikens Hjælp haa-

bede de at kunne holde det fremmede Arbejde ude af Landet og vinde den tabte Afsætning og den Fortjeneste tilbage, som nu dag-lig berøvedes dem. De ansøgte forøvrigt tillige om, at nogle af Kunstakademiets Professorer maatte faa Overopsyn med Magasinet, saaledes at de hos dem kunde faa moderne «Tegninger og Op-

findelser». Kommercekollegiet var imidlertid ikke imødekommende; det mente, at de Midler, det raadede over, vare bestemte til «andre og vigtigere Næringers Understøttelse», og den kongelige Resolution afslog Ansøgningen ¹.

Fig. 64. Sølv-Temaskine, Kbhvns Prøvesølv 1769. (Fru S. Verdier). $\frac{1}{3}$.

Men Lavet kom ihærdigt igjen, og nu rettedes dets Bestræbelser paa at faa et absolut Forbud mod Indførsel af fremmed Guld og Sølv. Af nogle og tresindstyve Mestere, skrev det i 1779, have 22 formedelst Mangel paa Arbejde maattet forlade Byen for at

søge deres Brød udenfor Riget, 11, dels Mestere, dels Enker, levede af Almisse, 10 Mestere formaaede ikke at betale deres Kvartalspenge til Lavets Fattige, og af de resterende kunde nogle ingen Svende holde, andre ingen Dreng. Det staar muligvis i Forbindelse med den saaledes skildrede sørgelige Tilbagegang, at Guldsmed *Jean François Fistaine* 1774 havde faaet Tilladelse til at bortspille sine Juveler og Pretiosa ved et Lotteri, og sikkert er det, at Arveprins Frederik blev rørt. Guldberg lod ham skrive: «Guldsmedlavet her i Byen gjør mig ondt og maa hjælpes». Men dog kom det ikke strax til noget Resultat. 1781 klager Lavet paany: «69 Familier, som Guldsmedlavet bestaar af, se deres totale Ruin og Undergang ved denne saa landskadelige Handel», men saa slaar ogsaa det længe ventede Öjeblik, Overdaadigheds-Forordningen af 1783 bestemmer: «Alt fremmed Guld- og Sølvarbejde, som herefter i de kgl. Lande indføres, skal være at konfiskere, hvor det forefindes»¹. Enevoldsmagten satte her en af sine mange Tvangsblomster, men den kom mærkelig sent og levede ikke længe.

Lavet var «inderlig rørt» ved den store Naade, som det «efter mange forgjæves Ansøgninger er bleven ved denne højpriseligste Forordning allernaadigst vederfaret». Men 39 af dets 72 Mestere syntes dog ikke om, at Forordningen samtidig væsentlig forbød Taffel- og Tebordsservicer af Guld og Sølv. De bad om, at saadanne fremtidigt som hidtil maatte anskaffes og bruges, og saa fremsatte de tillige en allerunderdanigst Anmodning om, at Forbudet mod Indførsel af Sølv og Guld maatte udvides til at omfatte «al Slags Plade- eller Plaitingsarbejde», d. v. s. det da opkommende Pletarbejde². Intet af hvad de saaledes androg om, blev imidlertid bevilget. Nye Anskuelser gjorde sig sejrrigt gjældende i Ly af Tidens Løsen «Oplysning». Indførselsforbudet blev ikke alene ikke udvidet, men dette saa længe eftertragede og saa højt skattede Forbud gik fuldstændigt tabt for dem. Toldforordningen af 1797 hævede det sammen med næsten alle bestaaende Indførselsforbud, og det stadigt voxende Guldsmedlav har sikkert staaet lige saa fremmed overfor denne indgribende Reform som overfor den Bestemmelse, der i 1788 aabnede Lavet for Jøderne³.

To Aar efter denne Bestemmelse var den endnu ikke benyttet, men saa, hedder det i Lavsprotokollen, blev der kommuniceret Lavet en allerhöjeste Bevilling af 14 Maj 1790, «hvorefter *Frederik Ekström*, der forhen var tilladt som Frimester at ernære sig af Professionen, maa antages som Mester i Lavet uden at gjøre Mesterstykke, imod at han i Professionen forsvarligen og for billig Betaling oplærer Agent *Henriquez' Sön* saavelsom andre Dreng af den jødiske Nation». Og nu kom der flere jødiske Lærlinge, 1791 indskrives *Meyer N. Levy* som Dreng hos *Anton Mutzius*, i 1794 indskrives to Dreng, i 1795 tre o. s. v., og 1799 stod *Meyer Nathan Levy* som den første jødiske Mester i det kjøbenhavnske Guldsmedelav¹.

Fig. 65. Pokal, gjort i Randers 1783 af J. Friis. Tilh. Randers Kjøbmænds Liglav. $\frac{1}{2}$.

kan findes til at beskæftige disse fuldkomment med².

Enevælden havde ikke opdraget Landets Borgere til at staa paa egne Ben; de havde kun lært at henvende sig til Regeringen og saa vente Alt af den. De böjede sig ydmygt for den, men de böjede sig ogsaa for Andre, saaledes som det for de kjøbenhavnske Guldsmedes Vedkommende karakteristisk oplyses af følgende Passus i Tilførselen i deres Lavsprotokol vedrørende Mødet den 14 Oktober 1768:

„Paa Guldsmedesvenden Sigr *Casper Hybertz*' til Høy- og Velædle Magistraten gjorde Ansøgning er naadigst og gunstigst resolveret og hannem bevilget til Mesterstykke at skulle gjøre en Haarnaal og en Ring med Stene. Da denne Naal og Ring af ham er bleven forfærdiget, befandtes det aldeles ufuldkomment og helt ringe gjort, men efterat Høy- og Velædle Magistraten den 19 September sidstleden naadigst og gunstigst haver antaget hannem som Guldsmed, bliver samme høje Bydende her indført til Guldsmedlavets underdanigst og allerydmygst Efterlevelse.“

Det er naturligt, at Lavet böjede sig, naar den kongelige Enevælde befalede, saaledes f. Ex. naar den i 1765 bød, at *Hans Warnick* skulde optages i Lavet uden Mesterstykke, og i 1777 *Daniel Diderik Dey**, men her staa vi overfor en efter Lavets Mening urigtig Afgjorelse af — Magistraten. Naar den desuagtet blev efterlevet «underdanigst og allerydmygst», tør man næsten med Sikkerhed slutte, at Lavet hverken rummede megen Energi eller megen Foretagsomhed. Det sukkede over Mangel paa Arbejde og raabte paa Beskyttelse, det gav Toldforholdene Skyld, naar de danske Guldsmede laa under i Konkurrencen med de udenlandske Arbejder, men det formaaede ikke eller havde ikke Öje for at reformere det indenlandske Arbejde, og dog var her saa overordentlig meget at gjøre. Regeringen havde givet Impulser ved i 1762 at paabyde, at Læredrenge (altsaa ogsaa Guldsmedlærlingene), naar de vare udlærte, skulde godtgjøre dette ved et Svendestykke, og ved i 1771 at give dem Adgang til Tegneundervisning i Kunstakademiet, men disse Impulser bleve ikke benyttede¹.

Da der i 1771 stod en offentlig Strid mellem Guldsmedene og

Fig. 66. Sukkerbøsse. Kbhvns Prøvesølv 1793. (Fru S. Verdier). ¹/₂.

* Ved kgl. Bevilling af 29 September 1797 blev der skabt en meget uheldig Guldsmed-Frimester, den *Niels Heidenreich*, som den 4 Maj 1802 stjal Guldhornene i det daværende Kunstkammer².

Jøderne — dette «Ukrud», disse «de største og snildeste Tyve i Verden» sagde Guldsmene — blev det af en Udenforstaaende oplyst, at den væsentlige Grund til Guldsmenes daarlige Forfatning formentlig maatte søges ikke der, hvor de selv søgte den, men i deres absolute Mangel paa Foretagsomhed. «Den fornemste Aar-

Fig. 67. Sølvlysestage. Kbhvns Prøvesølv 1770. (Fru S. Verdier). $\frac{1}{2}$.

sag», hedder det, «er uden Tvivl, at de alle her arbejde i Hænderne, det er at sige ikke fabrikere; de have ikke og ville ikke være sig om bedre Indretninger og Værktøj til at kunne i kortere Tid og med mindre Besværighed gjøre smukt Arbejde. En fransk Guldsmed, som er vel indrettet, gjør bl. A. uden Nogens Hjælp 12

Sølvspiseskeer færdige i mindre Tid og meget bedre end nogen Guldsmed her kan gjøre en eneste, og det alene fordi han har bedre indrettet Værktøj, da derimod en Fil, en Hammer og et Blæserør er næsten det eneste Værktøj, en dansk Guldsmed i Almindelighed kjender, og hvor kan de da arbejde for saa let Kjøb som Fremmede» ¹.

Der foreligger formentlig kun Meddelelse om, at en eneste Guldsmed søgte at bryde nye Baner; det var Hof-Juveler og Stads-guardejn *Frederik Fabritius*, og for ham — mislykkedes det.

Den Fabritiusske Slægt var en gammel Guldsmedeslægt. *Christoffer Fabritius* nævnes som Oldermænd 1696, og fra 1722 leverer *Frederik Fabritius* (f. 1687) stadig Gjenstande til Hoffet, i det nævnte Aar bl. A. et Guld-Teservice til 1281 Rd. 1731 gjør han en ny Krone til Dronning Sofie Magdalene, fra 1735 til 1741 er han

Fig. 68. Sølvstempel med det Fabritiusske Mærke. (Fra Temaskiuen Fig. 58).

Fig. 69. Sølvstempel med Odenses Lillie (Fra Balsambøssen Fig. 61).

Guldsmedelavets Oldermænd, og 1741 bliver han Stadshauptmand i Kjøbenhavn. Hans Søn *Christoffer Fabritius* (f. 1710) arbejder som Svend med paa Sofie Magdalenes Krone, og 1749 bliver han Myntguardejn. Men han maa have været svagelig, ti allerede i 1761 bliver han fritaget «fra den Del af Tjenesten, som vedkommer Mynten», d. v. s. han bliver nu udelukkende Stadsguardejn, en Stilling, som hidtil stiltiende havde ligget i Myntguardejnen, og i 1767 faar han sin Søn *Frederik Fabritius* (f. 1740), der samtidig betegnedes som hans Efterfølger, til Medhjælper. Det er denne *Frederik Fabritius*, som der ovenfor er sigtet til. Allerede før 1767 havde han været udenlands i nogle Aar og besøgt Paris, London og Berlin, bl. A. for at undersøge Guardejnforholdene i disse Byer, men han offrede sig ikke udelukkende for denne Virksomhed. 1771 blev han indskreven i Lavet som «Guldarbejder-Mester», og hans Mesterstykke, «en Guldelefant, som overalt var *carmeseret* med Bril-

lanter og af fineste Arbejde», erklæredes af Lavet for «et stort Kunststykke». Fabritius fik efterhaanden en betydelig Guldsmedeforretning, og i 1778 blev han udnævnt til Hof-Juveler. Da Kjøbenhavns Guldsmede i 1781 gjorde Rede for, hvor store Lagere de havde, viste det sig, at hans var det næststørste ¹. Han var sikkert en Tid en velstaaende Mand, men de sløje Tider øvede ogsaa sin Indflydelse paa ham. Derfor gav han imidlertid ikke tabt, han besluttede tværtimod at anlægge en Plet- og Knapfabrik i Kirke-Saaby, Vest for Roskilde, hvor hans Svoger, Præsten Th. S. Heiberg, alt havde et

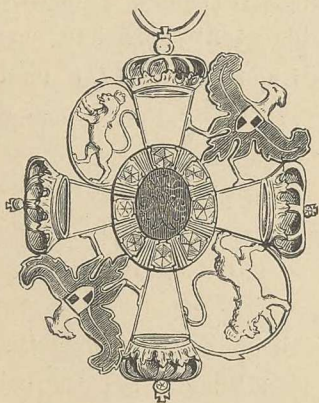

Fig. 70. Ordenen de l'union parfaite, indstiftet d. 7 August 1732 ved Kristian VI's og Sofie Magdalenes Bryllup (Rosenborg).

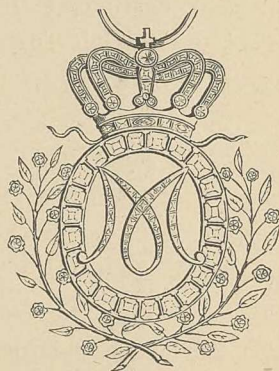

Fig. 71. Matildeordenen, indstiftet d. 29 Januar 1771 af Dronning Karoline Matilde.

Floretspinderi og en Baandfabrik i Gang. I Juni 1786 fik han det fornødne Privilegium, men da der i 1794 kom to engelske Pletfabrikanter hertil med engelske Maskiner og Arbejdere, gik det tilbage med hans ved Landarbejdere drevne Virksomhed; den vedblev dog til ind i dette Aarhundrede, men sygnede efterhaanden hen. I 1797 blev han Medinteressent i Oprettelsen af et Valseværk, paa hvilket Görtlere og andre Professionister kunde faa Kobber- og andre Plader med eller uden Forgyltning valsede, men heller ikke denne Virksomhed fik blivende Betydning for ham. Det gik tilbage for

ham som for hele Guldsmedelavet. 1819 søgte han Bevilling til at drive et Hörheglari ¹.

Enevældens strenge Centralisation havde ikke bragt de danske Guldsmede Lykke; og man kunde fristes til at se et Varsel for dem i, hvad der er berettet om Kristian V's Salving, at Kronen, som han höjtideligt paasatte sig, kun var en forgyldt Kobberkrone, da den rigtige Krone, Guldkrone, ikke var bleven færdig — hvis man i det Hele tör skjænke Beretningen herom nogensomhelst Tiltro ². Men sikkert er det, at der bag Enevældens pompøse Optræden ofte skjulte sig fattig Smaalighed. 1684 lod Kristian V Tronstolen fra 1670 udstyre med nye Sølvbilleder, Guldsmed *Johan Kohlmann* forfærdigede dem, og 1686 forærede han sin Halvbroder Ulr. Fr. Gyldenløve en Guldpokal, hvis Vægt anslaaes til 4000 Dukater ³; Sølvkammeret voxede, 1771 omfattede det Sølvgjenstande til en Værdi af 154,000 Rd. og et Guldservice til 79,000 Rd. ⁴; Prinsesse Sofie Hedevig († 1735) efterlod sig bl. A. et Guldtoilette, et Guldtaffelservice og et Guldteservice, og Dronning Sofie Magdalene († 1770) testamenterede Kronen en Række kostbare Juveler ⁵, men Pragten var ikke gennemført, og bevarede Regnskaber vise, at Forskjelligt, der præsenteredes som Kostbarheder, kun bestod af forsolvet Træ, Blik og Bly. Paa Kristiansborg, hvor Kongen residerede, tog man gammelt Gyldenlæder af Lofterne for at benytte det til Stolebetræk, ja man klippede Stykker af Silketapetet bag Tronen og brugte det til at bøde med paa Væggen ved Vinduerne ⁶.

Det ser forsigtigt ud, at Guldsmed *Mogens Winter* i 1596 ikke fik sin Arbejdslön (33½ DL) for «Guldæblet med et Kors paa og noget emaljeret Arbejde samt 10 Demanter, som derpaa vare stafferet og besatte», för Guldsmedlavets Oldermænd havde skjönnet, at Fordringen ikke var for höj ⁷. Men det er ligefrem smaaligt, at, da der ved Kristian VI's Kroning (1731) gjordes en ny Krone til Dronning Sofie Magdalene — Kronen, som den kun adeligfødte Dronning Anna Sofie havde baaret, fandt ikke Naade, saa lidt som den Tronstol, hun havde siddet paa, den foræredes til en forhenværende Kammertjener — pruttedes der 101 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ af paa Guldsmed *Frederik Fabritius'* Regning. Den omfattede Arbejdslön for

forskjellige Arbejder og lød paa 2741 Rd. 5 $\frac{1}{2}$, men han fik kun 2640 Rd., «das Übrige, so 101 Rth. 5 $\frac{1}{2}$, haben Ihro Mayestät allergnädigst an die Goldarbeiter geschencket», og der foreligger Kvittering fra de tre Guldsmedesvende *Christoffer Fabritius, Nikolaj Mehl* og *Mathias Olsen* for, at de have modtaget Beløbet ¹.

Enevoldsmagts storslaaede Principer bleve ofte helt usynlige i det daglige Liv; den høje Glans, der fra først omgav den, fik bestandig større Pletter. Det absolute Kongedöme maatte, inden det forsvandt fra Skuepladsen, selv løse flere af de Baand, som det i ungdommelig Kraft havde troet at kunne paalægge Undersaatterne, selv søge at udlige, hvad det havde gjort indviklet og skruet. Det stod mat og fladt, og Rokokoens fornemt snirklede Linier gik igjennem den saa kaldte Zopfstil over i Empirestilens tamme Former, som danne Overgangen til næste Tidsrum.

IV.

Den nyere Tid.

Det var en kun sørgelig Skildring, som Guldsmedelavet gav af sig selv, da det skrev ind til den kongelige Kommission, der skulde reformere Lavsforholdene. Af Lavets 62 Mestere var den halve Del yderlig fattige og uden mindste Arbejde, og af de andre havde igjen kun Halvdelen lige «hvad de selv med egne Hænder kunde arbejde», kun en Fjerdedel var i Stand til at holde Svende og Dreng¹. Men Kommissionen lod sig ikke røre; den sørgede ikke for det ønskede Forbud mod Indførsel af fremmede Guld- og Sølvarbejder, og Frd. 21 Marts 1800, der blev dens Virksomheds endelige Resultat, tillod enhver Svend, der havde arbejdet som saadan i 4 Aar, at nedsætte sig som Frimester. Guldsmedelavets Forhold bedredes ikke herved, men saa kom Krigen med England. Danmark sluttede sig til den napoleonske Fastlandsspærring; Regeringen forbød i 1808 Indførselen af saa godt som alle udenlandske Manufaktur-, Fabrik- og Haandværksvarer og opfordrede indtrængende Alle til at forsyne sig kun med «indenlandske Fabrik- og Kunstvarer». *Selskabet for indenlandsk Kunstflid* bestemte, at dets Hæders-tegn skulde bestaa i en Guldring «siret med indenlandske Stene f. Ex. de saakaldte bornholmske Diamanter, grønlandske Granater m. m.» eller i en Daase af islandsk Agat o. s. v. Overalt kappedes man om at bringe danske Industrier til at blomstre, og Guldsmedelavets Oldermann skriver, at den afbrudte Kommunikation gav Lavet Velstand².

Men disse gunstige Forhold vedblev ikke. Fredsslutningen i 1814 aabnede igjen Landet for udenlandsk Tilførsel; den kunstige Surrogatindustri svandt hurtigt, og Slaget, der herved bibragtes en Mængde arbejdende Hænder, føltes saa meget tungere, som Landets Pengeforhold i Mellemtiden vare blevne fuldstændigt ødelagte, Statsbankerotten i 1813 havde nedsat alle Formuer med næsten ni Tiendele ¹. Landet led under en tærende Fattigdom, der selvfølgelig ogsaa fik Indflydelse paa det københavnske Guldsmedelav. De ædle Metaller bleve sjældne, men det af Lægen J. C. Wendt opfundne kaldariske Ærts, der ved sin Fremtræden hilstes med en vis Forventning som en billig Afløser af disse Metaller, fik dog ingen Betydning; det var sikkert ikke overvættets mange Gjenstande, som Guldsmed *Bendix Gyese*n, der i 1812 erholdt 10 Aars Eneret paa at anvende dette Metal (kun ikke til Spise- og Drikkeredskaber), fik stemplede *Kjøbenhavns æs caldarium* * (paa mindre Arbejder skulde der kun staa æ. c.) ². Men Forholdene oplyses godt af en i 1813 til Kongen indgiven Ansøgning fra Guldsmed *Bendix Johan Schnee* om at maatte arbejde i Messing og Malm. Konjunkturerne, skriver han, have medført, at Guldsmedeprofessionen maa ophøre, Sølv kan ikke vejes op med Penge, og derfor søger han om Tilladelse til at maatte arbejde i uædle Metaller. Faar han den ikke, maa han sidde uvirksom hen, og Sagen faar typisk Betydning, ti Svaret paa Ansøgningen blev ikke en speciel, men en almindelig Tilladelse. En kongelig Resolution af 21 September 1813 tillod, «at saavel Suplikanten som enhver af de øvrige Guld- og Sølvarbejdere i Kjøbenhavn, naar de derom maatte anholde, maa meddeles Tilladelse til indtil videre at forfærdige smaat Arbejde af forgyldt eller forsølvet Tombak eller Messing» ³.

Det var imidlertid ikke alene enkelte Guldsmede, der fortalte om trykkede Forhold, Guldsmedelavet gjorde det ogsaa. I Januar 1817 gav Oldermænden *Peter Hagen* en udførlig Fremstilling af Lavets

* Gyese levede i smaa Forhold; efter hans Død fik en af ham oplært ung Svend, *J. G. Webster*, Ret til at forfærdige Arbejder af kaldarisk Ærts; han maatte oplære Drengene og holde Svende, som dog ikke betragtedes som Guldsmedesvende (Kancelliskr. 20 Avgust 1825).

sörgelige Forfatning. Arbejder af virkeligt Guld og Sølv kunde ikke staa sig i Konkurrencen mod de om sig gribende Forfalskninger, der tilførtes os fra Udlandet, navnlig ved jødiske Agenter, eller forarbejdedes herhjemme af uduelige Fuskere. Indførsel af fremmede Guld-, Sølv- og Juvelarbejder burde forbydes, og Frimesterinstitutionen burde afskaffes, hvis man ikke vilde have, at den redelige

Fig. 72. Sukkerskaal. Kbhvns Prøvesølv c. 1815. (Fru S. Verdier). $\frac{1}{3}$.

Guldsmed helt skulde forsvinde. Fuskernes og Frimesterinstitutionen hang nøje sammen, og den sidste havde faaet en ikke uvæsentlig Udvidelse derved, at det i 1808 var bleven tilladt enhver i Guldsmedeprofessionen Oplært, der fik fast Numer i Borgervæbningen, at ernære sig som Frimester. Og Regeringen synes at have erkjendt, at den var gaaet for vidt, ti i Juli 1817 blev det befalet, at Ingen for

Fremtiden maatte drive Guldsmedhaandværket, uden at han havde gjort behørigt Mesterstykke og var Medlem af Lavet ¹.

Men endnu stod det saa længselsfuldt ønskede Indførselsforbud tilbage; det maa imidlertid have vist sig, at det var en Sten, som ikke kunde løftes, ti Lavet skiftede Taktik. I 1819 anholdt det om, at de hidtil gjældende Regler angaaende Gehalten af de her forarbejdede Guldarbejder væsentlig maatte ophæves; det gjaldt om at sætte Lavet i Stand til ad denne Vej nogenledes at kunne tage det op med den uredelige Konkurrence. Efter Lavsartiklerne af 1685 maatte der ikke forarbejdes under 21 Karatsguld, men allerede i 1778 var Grænsen nedsat til 18 Karat, og samtidig var det tilladt Guldsmedene at forarbejde *Nips* under 3 Lods Vægt af en hvilken-somhelst Gehalt, idet det dog var paalagt dem at stemple ethvert saadant Stykke med deres eget Stempel. Denne Forpligtelse blev imidlertid ikke overholdt, og 1781 indskrænkedes den udtrykkeligt overfor Arbejder, der vare saa smaa eller af en saadan Façon, at Stempel ikke kunde anbringes paa dem. Lavet stod altsaa langtfra forsvarsløst overfor Konkurrencen, men man fandt det dog nødvendigt at gaa endnu længere ned, og i 1821 blev det efter Lavets ovenfor nævnte Begjæring bestemt, at Guldsmedene i Kjøbenhavn fremtidigt maatte forfærdige Guldarbejde, af hvad Gehalt de fandt for godt, under Betingelse af, at de forsynede ethvert Stykke Arbejde, som ej faldt ind under *Nips*, med deres Navnestempel og et Gehaltstempel, for hvis Rigtighed de skulde være ansvarlige ².

Publikum henvistes altsaa for Guldarbejdets Vedkommende fra Guardejnstemplet, der efter de tidligere Bestemmelser skulde findes paa ethvert Guldarbejde af nogenlunde Størrelse, til den vedkommende Guldsmeds eget Stempel, men, som det var at forudse, blev Sikkerheden for Arbejdernes rette Guldholdighed herved meget forringet. Fristelsen til at sælge billigt lokkede, og der uddannede sig en Praxis, hvorefter mange Guldsmede paaslog deres Guldarbejder et 18 Karats-Stempel, selv om de kun holdt 12 Karat. Herimod blev der skredet ind, men ikke før end i 1836; nogle Guldsmede bleve da dömt, og Retten tog ikke Hensyn til den af dem fremførte Undskyldningsgrund, at de ikke troede at have gjort noget Ulovligt, da de ikke havde taget Betaling

som for 18 Karatsguld. Sagen vakte imidlertid ikke rige Opsigt, og Guldsmedelavet indgik ved sin Oldermænd, *C. J. Worm*, med et Andragende til Regeringen om, at der maatte indrettes særlige Stempler til Stempling af Guld mellem 12 og 18 Karat ligesom til smaat 11-lødigt Sølvarbejde, og om at der maatte udnævnes en af Lavets Midte til at føre Kontrol med denne Stempling ¹.

Om dette var den rette Maade at løse Vanskelighederne paa, turde være et Spørgsmaal, men Andragendet blev da heller ikke fremmet, det blev som ét Aktstykke mellem mange indlemmet i Tidens store Sag om Stemplingens bedste Ordning, og inden vi

Fig. 73. Saltkar. Kbhvns Prøvesølv 1819. (Prakt. Læge K. M. Lind, Assens). ¹/₂.

nærmere omtale den, skal her endnu kun oplyses, at Bestemmelsen i Lavsartiklerne af 1685 om, at alle Sølvarbejder skulde være 13¹/₂-lødige, endnu stod ved Magt. Den formentlig eneste lovlige Undtagelse skriver sig fra 1706, idet det da blev tilladt, at Grenaderernes Sølvknapper maatte være 12-lødige, men desuagtet vare 11-lødige Sølvgenstande meget almindelige. Det læses udaf Guldsmedelavets ovenfor nævnte Andragende af 1836, og Guldsmed *C. Piił* i Aarhus, Kemitypiens senere Opfinder, skriver i 1837 til de københavnske Guldsmedes Oldermænd, *Worm*, at «over Halvdelen af det i Landet værende forarbejdede Sølv» var under den i Lavsartiklerne af 1685

foreskrevne Lødighed. «Den Guldsmed», fortsætter han, «som vilde holde sig Lavsartiklerne efterrettelig, kunde umulig ernære sig i Provinserne». Det var én almindelig Misère. H. C. Ørsted skriver om-trent samtidigt: «Det københavnske Guldsmedelavs Stempler have tabt Paalideligheden baade hos Medborgere og Fremmede», og her-til kom yderligere, at selv Guardejns Stempel paa denne Tid svigtede ¹.

Allerede i 1822 skrev den daværende Oldermænd *N. Christensen* til Københavns Magistrat, at man desværre ikke sjældent traf paa Sølvarbejder, som, uagtet de vare forsynede med Guardejns Stempel, langtfra havde den Gehalt, som Lavsartiklerne paabød. Han klagede med andre Ord over den gamle, 82aarige Stadsguardejn *Frederik Fabritius*, og at ikke Alt var, som det helst burde være, synes afgjort, men man traadte hensynsfuldt op imod den gamle Mand, og efter nogen Vanskelighed fik man ham til selv at søge sin Afsked. I April 1823 fik han den med 400 Rbd. i Pension efter at have været ved Guardejnembedet i næsten 56 Aar. Hans Efterfølger blev Guldsmed *C. P. Næboe*, og efter ham kom i 1827 en Søn af *Frederik Fabritius*, Myntguardejnen *Graah Fabritius*. Men han mistede i 1831 sine Stillinger baade som Mynt- og Stadsguardejn paa Grund af manglende Paapasselighed, og den Mand, der nu kom til at fungere som Stadsguardejn, Guldsmed *Christian Olsen Møller*, synes heller ikke at have været omhyggelig nok. Det blev i 1838 godtgjort, at han havde stemplet Arbejder, der vare udslaaede af den samme Ten, som forskjelligt lødige. Først da *Peter Reimer Hinnerup* i 1840 blev Stadsguardejn, synes man at have fundet den rette Mand, men Hinnerup var ogsaa en saavel praktisk som teo-retisk fuldt uddannet Guldsmed. Allerede 1836 var han bleven Myntguardejn ².

Som det heraf vil ses, vare Guardejnforholdene i lang Tid ikke heldige, hvad man forøvrigt ikke var blind for. Allerede i Aar-hundredets Begyndelse havde et Forslag fra *Frederik Fabritius* givet Anledning til Overvejelser vedrørende Stemplingens bedste Ordning, men Krigen bevirkede, at Sagen blev henlagt. 1816 kom den dog paany i Bevægelse, og i December 1821 blev der nedsat en Kom-

mission til Sagens Drøftelse bestaaende af *H. C. Ørsted*, Myntmester *C. F. Gerlach* og Assistent ved Nationalbanken, forhenværende Guldsmed *C. B. Alberts*. Kommissionens Betænkning kom i 1828, men den førte kun til ørkesløse Skriverier i Kancelliet, og i 1842 blev de voluminøse Akters beskedne Resultat en ny Taxt for Guardejns Arbejder. Betegnende for Tidens trykkede Forhold er det, at Guardejn *C. O. Møller* i 1836 selv foreslaar, at den ham efter de da gjældende Bestemmelser tilkommende Betaling for Stempling af Guld skulde nedsættes ikke ubetydeligt; han haabede, at Guldsmedene herved skulde blive villigere til at lade deres Arbejder stemple, saaledes at hans Fortjeneste kunde stige; som Forholdene vare, havde han knap 400 Rd. i aarlig Indtægt, og dog var det stadigt Skik, at Guardejnen beholdt de af Sølvarbejder til Probering tagne Stykker ¹.

Forholdene vare ikke gode, men det er dog et gryende Tegn, at i Guldsmedelavets ovenfor nævnte Andragende fra 1836 om en særlig Stempling af 12-Karatsguld og 11-lødigt Sølv, er Opmærksomheden henvendt paa en af *H. C. Ørsted* anvist Probering ved Galvanisme. Den Bevægelse, som Ørsted vakte ved det af ham i 1824 stiftede *Selskab for Naturlærens Udbredelse* naaede ogsaa Guldsmedene; der vaagnede en hidtil ukjendt Tørst efter Kundskab, og her spiller den ovenfor nævnte Hinnerup en Rolle.

P. R. Hinnerup, der var født i Randers 1803 og blev Guldsmedesvend der i 1824, havde tidlig stor Lyst til at lære Metallernes fysiske og kemiske Egenskaber at kjende. Ved de Forelæsninger, som *Selskabet for Naturlærens Udbredelse* 1825 lod afholde i flere Provinsbyer og bl. A. ogsaa i Randers, var han derfor en flittig Tilhører; ved sin store Interesse for hvad han hørte, opnaaede han at blive anbefalet til Selskabet i København, og i Vinteren 1826 overværede han her *H. C. Ørsted*s Forelæsninger over Elektromagnetisme og gav ved et udtalt Ønske om nøjere Oplysning i en enkelt Retning Anledning til, at der blev foretaget udførlige Forsøg med Elektromagnetismens Anvendelse til Probering af ædle Metaller. Han deltog selv i Forsøgene, og Selskabet bevilgede ham en Understøttelse. Samtidig besøgte han Kunstakademiet for at opnaa Færdighed i Modellering og Tegning, og i Slutningen af 1828 tiltraadte

han med Anbefalinger fra Ørsted og med Understøttelse fra den Reiersenske Fond en treaarig Udenlandsrejse, paa hvilken han arbejdede hos større Mestere i Berlin, Freiberg, Wien, München, Paris, og London. Da han kom hjem, blev han konstitueret som Fuldmægtig ved Mynten, men samtidig gav han med Understøttelse af Selskabet for Naturlærens Udbredelse ikke faa Guldsmedemestere og Svende Undervisning i Legering og Niellering; i samme Retning virkede han ogsaa ved Udgivelsen af en i lang Tid forberedt, udførlig *Haandbog for Juvelere, Guld- og Sølvarbejdere* (1839) ¹.

Hinnerup stod dog ikke som et aldeles enestaaende Fænomen, han havde haft forberedende Forgængere; mærkes kan det saaledes, at Guldsmed *C. B. Alberts* i 1808 androg om Understøttelse til at oprette en Læreanstalt, hvor Guldsmedene kunde lære Guld- og Sølvprobering samt Legering, og at Sølvpletterer *William Houghton* i 1816 fik ti Aars Eneret til at anlægge et Affineri for ædle Metaller. Ingen af disse Anstalter blev imidlertid af Betydning, den første kom slet ikke i Gang, og om et nyt Affineri høre vi først meget senere. I Januar 1847 fik Kemikeren *H. C. Drewsen* Bevilling til at anlægge en Anstalt til Affinering af Guld og Sølv i Forening med Galvanoplastik *, men hans Affineri medførte kun Tab hvorimod hans galvanoplastiske Anstalt, som bekjendt, trivedes og voxede ². I denne Forbindelse kan det endnu nævnes, at der i 1820 og 1835 fremkom to Smaabøger, i henholdsvis Aarhus og Horsens, om Guld- og Sølvlegering, og at den senere Slotsforvalter og Kommandant paa Rosenborg, *C. H. Sommer*, i 1830 udgav en af Juvelererne meget brugt Bog: *Aglaia eller Kundskab om Smykke-*

* Det udtaltes i Forhandlingerne om Affineriets Oprettelse, at den Mynten ved Kanopl. 15 Juli 1817 tillagte Eneret til at smelte Guld og Sølv for Private ikke var nogen Hindring. (Den *J. Jagenreuter*, s. ovfr. S. 80, tillagte Eneret var efter hans Død gaaet over til Guldsmed *Peter Borreby* og fra dennes Enke til Mynten; den ophævedes først ved Lov af 6 November 1874). Forøvrigt synes Affinerier ikke at kunne trives her. 1704 tilholdes *Zacharias Antonnis* om strax at tage Borgerskab, hvis han fremdeles vil bruge sin Profession „med at skille Guld og Sølv fra hinanden og det ellers fin gjøre“; 1754 søger *Levin Salomon Goldschmidt* forgjæves om at maatte anlægge et Guld- og Sølvaffineri i Kjøbenhavn ³.

stene ¹. Af Betydning er det endelig ogsaa, at Guldsmed *J. B. Dalhoff* i 1830 oprettede en Søndags-Undervisningsanstalt for Guldsmede, men Undervisningen her var ikke naturvidenskabelig, den var kunstindustriel, og med den Reiersenske Fonds Hjælp anskaffede han en Række Tegninger og Modeller til den; allerede fra 1827 havde han været Informator i Modellering ved Kunstakademiet, hvad han vedblev at være til 1864 ².

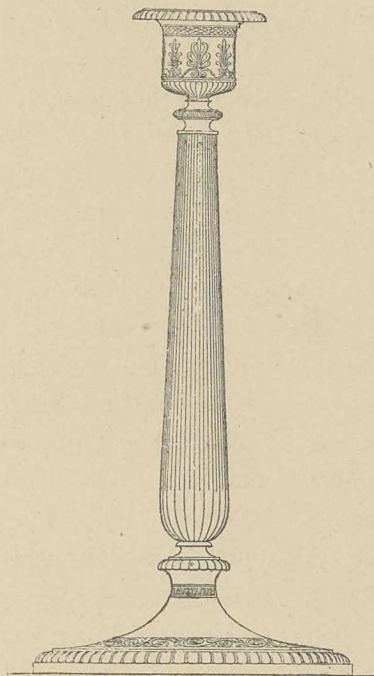

Fig. 74. Sølvlysestage efter G. F. Hetsch's Fortegninger for Haandværkere. $\frac{1}{3}$.

Kunstakademiets Indflydelse paa den danske Guldsmedekunst som i det Hele paa dansk Haandværk skriver sig fra 1771, da det blev befalet, at Lærlingene i de Professioner, «som ikke kan undvære Tegning», skulde holdes til flittigt at besøge Akademiet, og at de, der vilde være Mestere i de samme Haandværk, skulde forelægge Akademiet først «Ridset af deres Mesterstykke» og dernæst Mesterstykket selv «til Approbation». Hvor inderlig Forbindelsen strax

har været fra Guldsmedenes Side, turde imidlertid være et Spørgsmaal, 1772 staar Lavet overfor Akademiet paa Retten til at «foregive» vedkommende Svende Tegningen til deres Mesterstykke, idet den efter Akademiets Fundats kun skulde forelægges det «til Approbation», men paa den anden Side androg Lavet dog i 1777, som ovenfor nævnt, om at nogle af Akademiets Professorer maatte faa Overopsyn med den Fællesbutik, som det ønskede oprettet. Og sikkert er det, at Forbindelsen udvidedes, 1814 blev det befalet, at ogsaa Svendestykkerne skulde forelægges Akademiet ¹. Forbindelsen slog efterhaanden Rod, og da Tiderne bedredes, da der igjen blev udført større Arbejder herhjemme, nævnes ved disse — hvad der tidligere ikke var kjendt — en Kunstners og en Haandværkers Navne jævnsides. I *G. F. Hetsch's* «Fortegninger for Haandværkere», der udkom fra 1839 til 1843, nævnes paa denne Maade Guldsmedene *N. Christensen*, *J. B. Dalhoff*, *P. R. Eggersen*, *C. F. Madsen* og *J. Thygesen*, og Dalhoffs Navn er det, der forekommer hyppigst ².

Jörgen Baltasar Dalhoff er født den 11 November 1800 i Ønslev paa Falster, hvor hans Fader var Præst, og 15 Aar gammel kom han i Lære her i Kjøbenhavn hos Guldsmedelavets Oldermænd, *Peter Hagen*, en gammel Mand, for hvem det ikke synes at være gaaet op, at Haandværkerne behøvede at lære noget videre. Dalhoff fik ikke Lov til at besøge Institutet for Metalarbejdere, men talentfuld, som han var, lærte han, ved hist og her at opsnappe saa det Ene og saa det Andet, dog Forskjelligt udover Værkstedssuddannelsen; han lærte saaledes baade at ciselere og gravere udmærket, og da han i 1820 blev Svend, staar der i Lavsprotokollen, hvad der er højst usædvanligt, at hans Svendestykke, en Flødekande, var «udmærket godt forfærdiget». Efter at være bleven Svend, arbejdede han et Par Aar hos Guldsmed *I. Isbrand*, men samtidig var han Lærer ved «Institutet for Metalarbejdere» i Drivning og Ciselering, og nu besøgte han ogsaa Modelsalen paa Kunstakademiet, hvor Professor *J. L. Lund* blev opmærksom paa ham. Professoren viste et af hans Arbejder, et Reliefbillede af Prinsesse Karoline Amalie, til Prins Kristian (den senere Kristian VIII), der var Akademiets Præsides, og herved grundlagdes det nære Forhold, hvori Dalhoff senere i en Aarrække kom

til at staa til denne kunstelskende Fyrste. 1822 havde han nedsat sig som Gravør og begyndt en selvstændig Forretning sammen med sin Broder, Görtleren *Knud Flesner Dalhoff* († 1832), men opmuntret og hjulpen af Prins Kristian tiltraadte han med Understøttelse af den

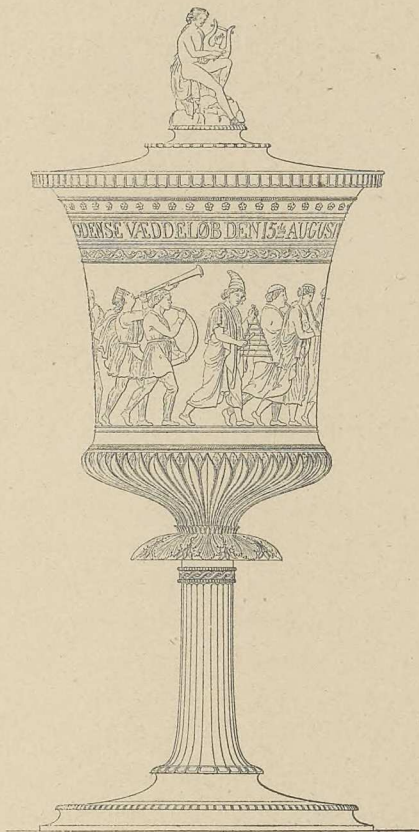

Fig. 75. Sølvpokal til et Hestevæddeløb i Odense 1834; tegnet af Theofilus Hansen; udført af J. B. Dalhoff $\frac{1}{3}$.

Rejersenske Fond i 1824 en treaarig Udenlandsrejse. Han besøgte nu Berlin, Wien, Rom, Neapel og Paris, og længst dvælede han i Rom, som Prins Kristian særlig havde anbefalet ham for Studiet af Antikerne og for Broncestøbningens Skyld. I Slutningen af 1827

kom han hjem, og i Oktober 1828 ansøgte han om at maatte blive Mester i Guldsmedelavet, saaledes at de af ham efter hans Hjemkomst udførte Arbejder betragtedes som hans Mesterstykke, og saaledes at han desuden «som Kunstner» fik Ret til at arbejde i alle saavel ædle som uædle Metaller. De Arbejder, han henviste til, vare 8 Broncekandelabre til Kristiansborg og Amalienborg samt *Guldfæstet* paa det Sværd (Fig. 76), som i 1828 overrakte Landgreve Karl af Hessen ved dennes 70aarige Jubilæum som dansk Officer, Alt efter

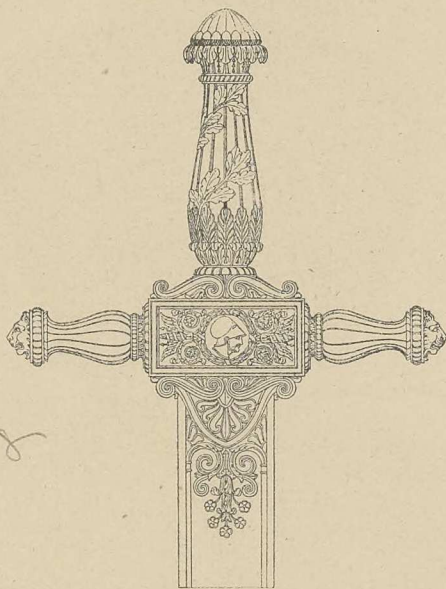

Fig. 76. Guldfæste til et Sværd: Jubilæumsgave 1828 til Prins Karl af Hessen.
Tegnet af G. F. Hetsch, udført af J. B. Dalhoff. $\frac{1}{4}$.

Tegning af G. F. Hetsch, og om Fæstet sige Professorerne C. W. Eckersberg og J. L. Lund, at det «med Hensyn til Renhed og Skjönhed i Formerne, som i det Hele, er saa fortrinligt udført, at dette Arbejde vist maa kunne anses som et af Nutidens skjønneste Kunstflidsprodukter i Danmark». Dalhoffs Ansøgning blev tilstaaet. Den 24 Februar 1829 blev det bevilget ham at maatte indtræde i Guldsmedelavet uden særlig Prøve og med Ret til ogsaa at arbejde i de mindre ædle Metaller. 1833 blev han Hof-Guldsmed ¹.

Det er naturligt, at Dalhoff nu fik en Række forskellige Gjenstande at gjøre; nævnes kan en Præmiepokal ved Væddeløbene i Odense 1834 (Fig. 75), en Sølvmaskine til Konferensraad, General-Postdirektør D. Monrads Jubilæum i 1836 (Fig. 77), den Guldpokal (Fig. 78),

Fig. 77. Sølv-Temaskine. Jubilæumsgave til Konferensraad D. Monrad 1836.
Udført af J. B. Dalhoff. $\frac{1}{5}$.

der i 1839 overrakte Overretsassessor T. Algreen Ussing for hans frisindede Optræden i Stænderne o. s. v. Dalhoffs Virksomhed blev fuldt ud paaskjønnet. Om en af ham paa Udstillingen i 1836 udstillet Bordopsats hedder det, at «den selv i Paris vilde have gjort sin Mester Ære, baade

med Hensyn til Smag og Udførelse», og samme Aar udtaler Kunstakademiet om ham, at det «med deltagende Opmærksomhed har

Fig. 78. Guldpokal, skjænket til T. Algreen Ussing 1839. Tegnet af G. F. Hetsch, udført af J. B. Dalhoff. $\frac{1}{2}$.

fulgt den Fremstræben og hidtil i Danmark aldeles nye Retning, som karakteriserer denne Kunstner iblandt Haandværkerne». Han havde

aftegnet og studeret en Række antike Guldsmedearbejder, og han forstod at lære af dem. Navnlig interesserede han sig for at dekorere ved Ætsning og Forgyltning i forskellige Farver, ligesom han gjorde heldige Forsøg med at dæmpe Sølvets stærke Glans ved at give de paagældende Gjenstande en let Rifling. Det var imidlertid ikke alene Arbejdernes Form og Dekorering, der interesserede ham, han udviklede ogsaa Fagets Teknik, og saaledes anvendte han som den Første herhjemme Optrykning af Sølvarbejder paa Drejebænken ¹.

Men Dalhoff blev ikke ved Guldsmedekunsten, han havde jo

Fig. 79. Sølvpletteret Kaffekande Udført 1885 af J. B. Dalhoff. $\frac{1}{3}$.

Ret til at arbejde ogsaa i de mindre ædle Metaller. Hans store Virkelyst og sjældne tekniske Begavelse lod ham forsøge sig i de mest forskellige Retninger, og altid gik han som Banebryder i Spidsen. Det første af hans senere saa mange Patenter angik en af ham opfundet Metode til at paatrykke lakerede Blikarbejder Sirater (1837), 1840 fremstillede han Arbejder i Nysølv og Galvanoplastik, og nu kom Tiden, da han støbte den Kristian IV's Statue, der nu staar ved Rosenborg Slot, men oprindeligt var bestemt til Roskilde Domkirke, de store Broncefigurer til Kristiansborg Slot, Sejers-

gudinden til Thorvaldsens Museum o. s. v., ja han brændte i Terrakotta den store Frontongruppe til Kristiansborg Slot. Det var i Kristian VIII's Tid, at han udførte disse store Arbejder, men for ham som for Flere var den nævnte Konges Død et Vendepunkt. De store Bestillinger ophørte, men derfor søgte han ikke tilbage til Guldsmederiet. Paa Udstillingen i 1852 udstillede han bl. A. Jernkokekar, og senere forfærdigede han navnlig Pletarbejder, men hvad han end syslede med, var han altid omhyggelig for sit Arbejdes Form, og med Haand og Mund kæmpede han for, «at det Skjønne kun har højere Berettigelse, forsaavidt det staar i Harmoni med det Gode.» Det sidste Arbejde, han personlig har udført, er den her afbildede Kande, som han i Aar, i sit 85de Aar, har udført og skjænket til Hvilehjemmet paa Sofienberg ved Rungsted ¹.

Der var imidlertid selvfølgelig andre Guldsmede end Dalhoff, mærkes kan saaledes de samtidige Hof-Guldsmede *Nikolaj Christensen* og *Povl Resen Eggersen*, der begge leverede Gjenstande til det gjenopbyggede Kristiansborg Slots Udstyrelse, og da taknemlige danske Medborgere 1843 ved Festen paa Skamlingsbanken overrakte Peter Hjort Lorenzen et Drikkehorn med den meget sigende Indskrift: «Han vedblev at tale Dansk», var det udført af Guldsmedene *C. A. Bjerager* og *C. J. Worm* og ciseleret af *Julius Hougaard*. Guldsmedene stræbte fremad. Den Rejersenske Fond hjalp saaledes i 1834 Guldsmed *E. J. A. Rhenius* til Anskaffelse af de til Fremme af hans Virksomhed som Emaljør nødvendige Apparater, og samme Aar gav Fonden Guldsmed *C. F. Madsen* et rentefrit Forskud til Udvidelse af hans Virksomhed ².

Man virkede og arbejdede, men dog var Udviklingen ikke saaledes, som den kunde ønskes. Af Guldarbejde indførtes der stadig betydeligt, og de indenlandske Arbejder gjordes gennemsnitlig af saa slet Guld, at de ingen Kredit havde; man stræbte kun efter Billighed. Af Søvarbejde forfærdigedes her ikke Lidt, men det skete i en Mængde smaa Værksteder væsentligt for de større Guldsmede, Boutiks-Guldsmedene, som for en stor Del kun vare Handlende. Det var tilmed kun kurante Sager, der forarbejdedes her. Større Arbejder bestiltes sjældent, hedder det endnu i 1844, og derfor stod

vore Guldsmede tilbage bl. A. i Farvning; kort før var det ogsaa udtalt, at vi stode endog langt tilbage i Udførelsen af emaljerede Arbejder. Forholdene vare endnu kun smaa, og det er i høj Grad oplysende, at *Hinnerup* efter i sin Haandbog (1839) at have beskrevet de af Udlandets Guldsmede brugte Maskiner (Valseværker, Riffeltrækketøjer, Slaa- eller Hammerværker, Faldværker, Svingpresser, Udkærepresser og Traad-skruemaskiner) siger, «at han ikke har tænkt sig, at de enkelte Guldsmede hos os endnu skulde nødvendigt anskaffe dem.» 1835 hjalp den Rejersenske Fond Guldsmed *P. L. Kyhl* til en Valse-maskine og noget andet Værktøj, men det var kun i Anledning af en af ham gjort saakaldet Opfindelse, der gik ud paa at aftrykke Naturgjenstande i Metalplader. 1836 roses nogle af ham udstillede Skeer, der vare smykkede med «oppressede naturlige Blade»; Sagen synes imidlertid ikke at have haft Betydning ¹.

Her brugtes væsentlig endnu ingen Maskiner, Alt gjordes med Haandkraft, og derfor var det ikke muligt at konkurrere med Udlandet. Trods enkelte fremragende Mænd gik Udviklingen kun langsomt, og det er karakteristisk, at da den første Verdensudstilling blev afholdt, 1851 i London, meldte ikke en eneste dansk Guldsmed sig til Deltagelse i den. Ved Udstillingen 1855 i Paris var *A. Michelsen* den eneste danske Guldsmed, og først 1862 kan man med Sandhed sige, at den danske Guldsmedekunst deltog i en Verdensudstilling (London)*. Hvad der da særlig blev bemærket, var *E. F. Dahls* Armbaand og Brocher i oldnordisk Stil. I Fortidens Skatte havde man, som nedenfor nærmere vil blive omtalt, fundet tjenlige Forbilleder ².

Da Aarhundredet begyndte, var det den græciserende Kejserstil, som herskede. Det var den franske Revolution, der havde fremkaldt den, men — det er Jakob Falkes Ord — den aandede mere republikansk Ubøjelighed end græsk Frihed, og dens stive, kantede Linier gik hos os navnlig under Tidens paa dette Omraade toneangivende Kunstner *G. F. Hetsch* over til en noget tung romersk

* Deltagerne vare: Sølvvarefabrikant *V. Christesen*, Guldsmedene *N. C. Clausen* (Odense), *E. F. Dahl*, *Jul. Dideriksen*, *A. N. Dragsted*, *P. Hertz*, *H. C. V. Mayntzhusen*, *J. C. Thorning* samt *Kunstflidslotteriet*.

Stil. Den tilstræbte ædle Simpelhed var ikke fri for en vis Kjedelighed, men dog formaaede den at holde den oftere opdukkende Lyst til at bryde nye Veje i Retning af Gotik, Rokoko og Naturalisme Stangen skjøndt med aftagende Styrke. 1836 anbefales «en ædlere, renere Smag» overfor den «Overlæsses med Forsiringer, som man kun altfor ofte ser at vansire Arbejdet», 1842 klages over, at Moden har fremkaldt «baroke Former», og 1844 hedder det: «Moden gjør sig gjældende, og man tror derfor, at kun det, der er udført i London eller Paris, det være nok saa barokt eller bisart, kan anbefales. Den antikiserende Stil sukkede, men den havde bevaret Livskraft nok til efter Frederiksborg Slots Brand i 1859 paany at kunne bane

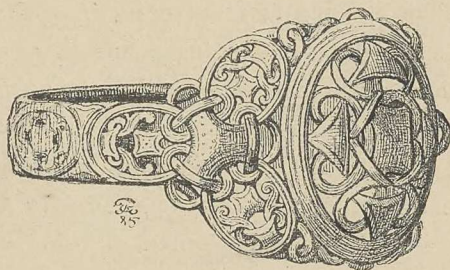

Fig. 80. Guldarmaand, oldn. Stil, udst. 1862 i London af E. F. Dahl. $\frac{1}{11}$.

sig Vej i og ved den stærkt benyttede saakaldte *Kristian IV's Stil*. Denne Bevægelse er imidlertid langt fra saa fremtrædende i vore Guldsmedearbejder som i vore Møbler, og Grunden hertil maa formentlig søges deri, at den ved Verdensudstillingen i London 1851 vakte kunstindustrielle Bevægelse, hvis Maal er at skabe nyt Liv paa Kunstindustriens Omraade ved Studiet af selv de fjærneste Tiders og fjærneste Folks tekniske Fremgangsmaader og Stilretninger, forholdsvis tidligt naaede vor Guldsmedekunst. Den antydende Bevægelse samler Stof til en kommende Udvikling, som endnu næppe kan overses, og Guldsmedekunsten herhjemme gled med Efterligninger af vor Oldtids Smykker ud i den europæiske Ström, der herved — hvad der blev lagt Mærke til — fik en Tilførsel fra

Danmark. Det vilde imidlertid være urigtigt ikke at tilføje, at Guldsmedene maa dele Æren herfor med Galvanoplastiker *H. C. Drewsen*, for hvem *H. Orlík* tegnede en Række Gjenstande i oldnordisk Stil¹.

G. F. Hetsch stod til sin Død (1864) som den ovenfor betegnede Empirestils Bannerfører, og han virkede ikke alene gennem Tegneundervisningen paa Kunstakademiet og i teknisk Institut, men ved sin store personlige Indflydelse paa næsten enhver blot nogenlunde fremtrædende Industridrivende. Alle de Lav, for hvem Tegning spillede en Rolle, stod desuden i direkte Forbindelse med Kunstakademiet, der bedømte deres Svende- og Mesterstykker, hvad der i høj Grad forøgede dets Indflydelse. 1830 forkastede Guldmedelavet Tegningerne til tre Svendes Mesterstykker, en Kaffe-

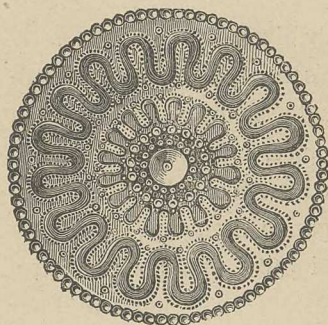

Fig. 81. Guldbroche, oldn. Stil, udst. 1867 i London, E. F. Dahl ¹/₁.

kande; Foden var for tyk, mente Lavet, hvad der gjorde Arbejdets Udførelse for let. Men Akademiet antog Tegningerne, og da saa Lavet fordrede, at de Paa-gjældende for at vise, at de havde den tilbørlige Dygtighed, endnu skulde gjøre en Sølv-Snustobaksdaase, fik det fra Magistraten at vide, at det ikke havde Ret til at gjøre Forandring i de af Kongen ved Pl. 24 April 1822 bestemte Mesterstykker. I 1833 møder et nyt Exempel. Da Lavet og Akademiet i det nævnte Aar vare uenige om, hvorvidt et Mesterstykke skulde antages eller forkastes, resolverede Kancelliet, at Akademiets Mening skulde følges².

Kunstakademiet stod med Myndighed, og det er ikke uden Interesse at lægge Mærke til, at en Række Haandværkere navnlig fra 1827 til 1843 deltog som Udstillere med flere af deres Frembringelser i Kunstakademiets særlige Udstillinger paa Charlottenborg*. Saa meget mærkeligere er det, at flere af Guldsmedene dog

* De i disse Aar i de nævnte Udstillinger deltagende Guldsmede vare 1833: *J. B. Dalhoff*; 1834: *J. B. Dalhoff*, *C. F. Madsen*; 1835: *C. F. Madsen*; 1836: *J. B. Dalhoff*; 1837: *C. F. Westrup*, *A. T. Dreboldt*, *J. Lund*; 1838: *J. C. Groskopf*, *Joh. Fr. Kesler*, *G. F. Timmermann*; 1839: *C. Schrøder*; 1842: *C. W. Ringberg*; 1843: *J. Fuchs*.

bevarede en ikke ringe Uafhængighed og, som ovenfor nævnt, forholdsvis hurtigt sluttede sig til Verdensudstillings-Strømningerne. Mærkes kan det forøvrigt, at just i 1851, den første Verdensudstillings Aar, skete der et Skridt, der blev Indledningen til en væsentlig Formindskelse af Akademiets Indflydelse. I det nævnte Aar forlagdes Haandværkslærlingenes Undervisning fra Akademiet til det tekniske Institut, og — Udviklingen blev ikke staaende herved. Næringsloven af 1857 sprængte Lavsvæsenet, og som Følge heraf faldt ikke alene Mesterstykkerne bort, men Aflæggelsen af Svendepróver blev fra en tvungen til en frivillig Akt. Støttepunkterne for den akademiske Avtoritet skyldedes bort, og i kunstnerisk som i alle andre Henseender brød Friheden med fuld Styrke ind over Lavet. Vi skulle nu se, hvorledes det benyttede den¹.

Kjøbenhavns Guldsmedelav var selvfølgelig en konservativ Institution. Da *P. R. Hinnerup* i Begyndelsen af Halvtredserne som Guardejn foreslog at forandre de hidtil brugte Stempler, opponerede Lavet stærkt, det holdt paa de gamle Stempler, og skjönt Hinnerup strax sejrede, vandt Lavet dog tilsidst. Ved en Skrivelse af 23 Maj 1854 indførte Justitsministeriet igjen de gamle Stempler, der satte Mærker med ophöjet Præg, istedenfor de i 1852 indførte Stempler, der mærkede med fordybet Præg; den eneste i 1852 indførte Forandring, der vedblev at bestaa, var den lidet betydende Afskaffelse af det tidligere brugte Maanedsmærke. Som naturligt er, viste Lavets Konservatisme sig dog stærkest i Kampen om Lavsvæsenets Bestaaen. Det holdt paa Lavsindretningen, holdt paa de tvungne Svende- og Mesterpróver o. s. v., men derfor var det ikke uvilligt til Reformer. Det vilde gjerne gaa med til Indførelsen af en teoretisk Prøve, saaledes at Svendene fik nogen Indsigt i Kemien og lærte at gjøre nogle af de Beregninger, som oftere udkrævedes; det vilde ogsaa i alt Fald delvis gaa med til, at Mesterstykkernes Bedømmelse henlagdes under en særlig dertil nedsat offentlig Kommission, men imod Frimesterinstitutionen, som fra én Side paany blev foreslaaet indført, udtalte det sig stærkt. Guldsmedene bleve, skrev Lavet, som Regel Mestere i en Alder af mellem 25 og 30 Aar, og de begyndte, naar de ikke vare meget formuende, deres Løbebane ved

med en Svends eller Drengs Hjælp at arbejde for andre Mestere, der havde Butiker; tillod man nu en Svend, efter at have arbejdet som saadan i nogle faa Aar, at blive Frimester, vilde en stor Mængde blive fristet ind paa denne Vej, og der vilde opstaa en yderst farlig Konkurrence, der vilde blive skjæbnesvanger først og fremmest for Frimesterne selv, men derefter for hele Guldsmedefaget og tilsidst for Samfundet ¹.

Næringsloven af 1857 var herefter fuldstændig imod Lavets Ønsker og Anskuelser, men det forstod dog forholdsvis hurtigt at finde sig tilrette i de nye Forhold. Loven traadte i Kraft i 1862, og i 1863 nedsatte Guldsmedene en Komite til Udarbejdelse af Love for deres Samfund som en frivillig Lavsforening, og de endelig vedtagne Love for Guldsmedelavet fik kongelig Stadfæstelse den 16 Marts 1864. Lavet vilde ikke ophøre, vilde ikke opløses; Kjøbenhavns Guldsmede vilde «vedligeholde og fremme den Enighed og det Sammenhold, som en Forening af Mænd af én Stand og ét Haandværk er i Stand til at yde», de vilde sørge for de Unges «gode Oplæring i Faget», og endelig vilde de vedblive at uddele de c. 400 Rd., som de aarligt raadede over til Understøttelser og Pensioner ², og ligesom de saaledes vedblev at varetage alle Lavets Interesser indadtil, saaledes forstod de ypperligt at hævde Fagets Ære udadtil, skjönt Tiden var bleven en anden. Paa de Industriudstillinger, som afholdtes i Kjøbenhavn i Trediverne og Fyrreerne, mødte Guldsmedene kun sparsomt, og vi hørte ovenfor, at de endnu i 1839 ingen Maskiner brugte. Alt dette forandrede nu, men det maa herved ikke overses, at det Opsving, der nu indtræder, ikke indskrænker sig til Kjøbenhavn alene. Vi staa overfor en almindelig, betydningsfuld Fremgang, hvad der giver sig tilkjende paa forskjellig Maade. Ved Udstillingen i Kjøbenhavn 1852 mødte ved Siden af en Række kjøbenhavnske Guldsmede ogsaa saadanne fra baade Kolding og og Hjörning, og paa den fynske Udstilling i Odense 1858 mødte ikke mindre end 10 Guldsmede, 8 fra Odense, 1 fra Faaborg og 1 fra Middelfart ³.

1805 bekendtgjorde Pletfabrikant *William Clark* paa Kristianshavn, at han efter Kommercekollegiets Foranstaltning hver

Tirsdag valsede Metaller for Dhrr. Guld- og Sølvarbejdere uden Betaling og de øvrige Dage for Betaling. Det var den første svage Begyndelse til Maskiners Anvendelse i den danske Guldsmedevirksomhed, men der skulde endnu gaa mange Aar, inden en Guldsmed for Alvor virkeliggjorde Tanken herom. Den Første var formentlig *J. B. Dalhoff*. 1859 hedder det, at han «for flere Aar siden har haft en Presseindretning i Gang.» Som ovenfor antydet vedblev den Dalhoffske Guldsmed-Virksomhed imidlertid ikke, og den Næste, om hvem vi høre, at han har en Presse, er Guldsmed *P. Petersen* i Odense. Han beholdt imidlertid ikke Pressen, 1852 kom den til Guldsmed *V. Christesen* i Slagelse, og her faldt den i de rette Hænder; Virksomheden, som her grundlagdes, voxede saa hurtigt, at Christesen i 1854 anskaffede endnu en Presse. I Maj 1856 fik han derpaa — forøvrigt ikke med det københavnske Lavs gode Vilje — Privilegium paa at maatte anlægge og drive en Fabrik for Prægning af Guld- og Sølvarbejder i København, og her satte han i 1857 endnu et Faldværk i Gang til Forarbejdelsen af f. Ex. Hanke og Ben til Tepotter, Kaffekander o. l. Christesen blev fra en lille Provinsguldsmed til en betydelig københavnsk Guld- og Sølvvarefabrikant, han blev den første danske Guldsmed, der for Alvor tog det op med den udenlandske Konkurrence, og at han kunde det, var ved Siden af hans egen Dygtighed Maskinernes Skyld. Hans Virksomhed blev af indgribende Betydning, og ikke mindst derved at det Exempel, som den gav, blev efterfulgt. Den første Efterfølger opstod i Odense, hvor Guldsmed *N. C. Clausen* anlagde en *Skefabrik*, og det er ikke uden Interesse, at denne Mand tillige var virksom for, at der skulde indføres et for hele Landet gjældende Prøvestempel. Hvad han opnaaede, var imidlertid kun, at Odense-Guldsmeden *R. C. E. Hansen* i November 1858 bemyndigedes til at stemple de Arbejder, der frivilligt sendtes ham til Stempling med et af Byens Magistrat avtoriseret Stempel. En lignende Tilladelse var i 1807, ogsaa for Odenses Vedkommende, givet Guldsmed *Bonne Bonnesen**¹.

* Ved Reskr. 11 Juni 1817 til Stiftamtmanden over Island tillodes det Guldsmed *Thorgrim Thomsen* af Gusunde ved Rejkjavig at probere og stemple

Skefabriken i Odense fik dog ikke nogen stor Betydning, men anderledes gik det i Kjøbenhavn. Christesens Etablissement voxede for hvert Aar, og det blev ikke uden Konkurrenter. *C. A. Bjerager* († 1883) indrettede en Skefabrik, der slog sig op og nu fortsættes af *A. Fleron*. Brugen af Maskiner bredte sig, og det ikke alene overfor det saa kaldte Bestikarbejde (Skeer og Gaffler), men ogsaa overfor Korpusarbejde (Skaale, Kander o. s. v.), og paa dette, det egentlige Sølvsmederis Omraade, fik *C. O. Isbrand, Chr. Boas* og *A. N. Dragsted* Betydning; deres Navne ere knyttede til talrige Arbejder. *Christesens* Virksomhed strakte sig selvfølgelig over baade Bestik- og Korpusarbejder, og da den stadig voxede, er det naturligt, at han ikke nøjedes med at have Arbejdsmaskiner, han maatte ogsaa have maskinmæssig Bevægkraft; i 1868 holdt Dampen sit Indtog i hans Værksteder og dermed i det danske Guldsmederi. Da Brødrene *S. & J. Hertz* i 1875 anlagde en Sølvvarefabrik, fulgte de Christesens Exempel, de fik baade Arbejdsmaskiner og Dampkraft, og de gik paa en vis Maade et Skridt videre, ti de lagde ogsaa Beslag paa Elektriciteten; fra December 1884 har hele deres Etablissement været oplyst ved elektrisk Belysning. Det er imidlertid ikke alene Dampen, der benyttes som Bevægkraft, Gassen maa ogsaa fungere som saadan; det betydelige Firma *A. Michelsen* (Hof- og Ordensjuveler *C. Michelsen*), der skriver sig fra 1841, har i de sidste Aar væsentlig udvidet sine Værksteder, og paa Værkstedet for Sølvkorpusarbejder, der ledes af Ciselør *A. Røder*, driver en Gasmaskine de nødvendige Hammer-, Valsé-, Dreje- og Slibemaskiner*.

Guld- og Sølvarbejde. — Hvad norske Forhold angaar, udtales det i Lavsartiklerne for Guldsmedene i Kristiania (10 Maj 1718) og Throndhjem (15 Januar 1728), at Magistraten i hver af disse Byer skulde udnævne en *Vardin*; Sølvet skulde som i Kjøbenhavn være 13½-lødigt. I 1762, da Kristiania synes at have haft 11 Guldsmede, stod det imidlertid kun slet til med det af dem forarbejdede Sølv Lødighed. Efter de nævnte Artikler gjorde Filigranarbejderne i Norge særlige Prøvestykker¹.

* Det skal her bemærkes, at *F. Schmalfeld* i 33 Aar har staaet som det Christesenske Etablissements dygtige Gravør og Ciselør; Brødrene *S. & J. Hertz* har til deres Forretning knyttet den ovenfor nævnte Guldsmed *Chr. Boas* samt Modelløren og Ciseløren *Knud Jensen*. Ved Siden af deres Fabrik drive de ogsaa den af deres Fader *P. Hertz* i 1834 grundlagte Virksomhed.

Paa ethvert Punkt ere vore Guldsmede med i den almindelige Udvikling, og i Folketællingen for 1882 oplyses det, at Kjøbenhavns Guldsmedeforretninger i det nævnte Aar i Alt beskæftigede 3 Gasmaskiner og 2 Dampmaskiner; der var 3 Forretninger med mellem 10 og 19 Arbejdere, 4 med mellem 20 og 49 og endelig 1 med mellem 50 og 99¹. Og de i disse Tal liggende Oplysninger vedrøre navnlig den kjøbenhavnske Sølvvaretilvirkning, der fra gammel Tid stod højere og beskæftigede langt flere Hænder end Guldwaretilvirkningen.

Vende vi os herefter specielt til Guldarbejdet, da var det navnlig med Hensyn til det, at den ovenfor saa meget omtalte udenlandske Konkurrence gjorde sig gjældende. Kjøbenhavns Guldsmebutiker bleve i ikke ringe Grad forsynede fra tyske Fabriker, ja en tysk Agent bosatte sig en Tid her i Byen, og det var kun tildels, at de daværende større Værksteder med fra 4—6 Arbejdere kunde optage Konkurrencen. Paa Industriudstillingen i 1852 udstillede *C. F. Dircksen* fra Altona en Række Guldsmykker, og det fremhævedes, at disse «Fabrikarbejder» fortjente Prisen blandt samtlige Guldarbejder. Ros tildeltes ogsaa nogle af *Hermann Löwenstein*, ligeledes fra Altona, udstillede Prøvekort med pressede Guldsager, men de samtidig udstillede udelukkende haandforarbejdede kjøbenhavnske Guldarbejder synes alle at være sat i anden Række, og dog talte det kjøbenhavnske Guldsmedelav den Gang Mænd som *S. Prahl* († 1885), *C. Schröder* († 1865), *A. Michelsen* († 1877), *E. F. Dahl* († 1879) og *P. Hertz* († 1885), og de udstillede alle paa den Første nær. Det maa imidlertid her vel erindres, at Ingen af dem var Specialist paa Guldwareomraadet. Forholdet var det, at de dyrkede Sølvarbejdet og Guldarbejdet ved Siden af hinanden til Udsalg i deres Butiker, og herved fremkom Modsætningen til de egentlige Sølv- (eller Værksted-) Arbejdere, for hvilke de ovenfor nævnte *Chr. Boas* og *A. N. Dragsted* m. Fl. kunne staa som Exempel; Guldet maatte konkurrere med Sølv, og nævnes kan det saaledes, at *A. Michelsen* ved Siden af sine Ordensdekorationer og Juvelarbejder (bl. A. Thorvaldsens Solitaire indfattet i en Blomst) udstillede en af *H. Olrik*

tegnet Sølvopsats, om hvilken det hedder, at den «hvad Stil og Form angaar var en udmærket Prydelse»¹.

Trods Anstrengelser trivedes det danske Guldarbejde ikke, og Grunden hertil var let at forstaa. Da Alt skulde gjøres som Haandarbejde, blev Prisen for dyr; en Arbejder kunde ofte være 6 à 8 Uger f. Ex. om et Armbaand. Der var egentlig kun én Mand, der paa sin Vis vandt Terræn, nemlig *Julius Dideriksen*, der paa Grund af sin kunstneriske Uddannelse var i Stand til at levere Arbejder, som bleve bemærkede. Men snart skulde det blive anderledes. Efter sin Ankomst til Kjøbenhavn (1856) havde *V. Christesen* væsentlig været Sølvarbejder uden Butik, han var den udenfor Lavet

Fig. 82. Guldarmaand, oldnordisk Stil; udst. 1867 i Paris, V. Christesen. $\frac{1}{4}$.

staaende «Sølvvarefabrikant», der forsynede Guldsmedenes Butiker, men i 1865 etablerede han en selvstændig Butiksforretning, og til den forarbejdede han et saa stort Lager af Guldvarer, at det tør siges, at et lignende ikke för var set her; selvfølgelig tog han alle Tidens nye Opfindelser med i Betragtning, og han drev det til, at han en Tid beskæftigede Halvdelen af Kjøbenhavns Arbejdskraft i Smykefaget. Han optog de af *E. F. Dahl* indførte oldnordiske Motiver, mødte som stor Udstiller ved alle Tidens Verdensudstillinger og vidste at gjøre sig saaledes gjældende her, at han kom til at udføre store Partier af «oldnordiske» Guldsmykker til Udlandet. Her, som altid, gik han i Spidsen.

Men nu var Begyndelsen gjort, og med den meldte der sig en ny Æra, ti flinke unge Guldarbejdere, der efterhaanden vendte hjem fra Udlandet, hvor de bl. A. havde lært en ny Metode til Blankfarvning, sørgede for, at den betraadte Vej ikke blev forladt. Et lidt tidligere Navn er *C. Hallgreen*, men nu kom *C. Fleinert*, *Bernhard Hertz* og *C. Lincke* til, og da den nordiske Udstilling i 1872 førte alle Sveriges, Norges og Finlands væsentligste Guldsmede hertil, saa de, maaske til deres Forundring, at de her kunde faa mange Varer nok saa billigt og godt som i Tyskland. Aaret danner et Vendepunkt, og Öjeblikets Betydning blev navnlig greben af *Bernhard Hertz*, en Fætter til de ovenfor nævnte Brødre S. &

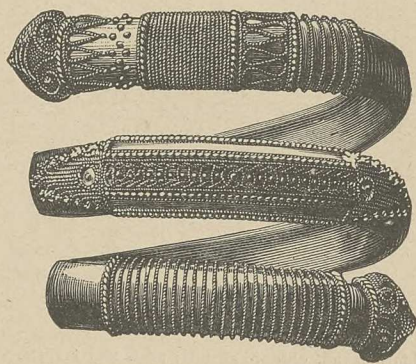

Fig. 83. Guldarmbaand, oldn. Stil, udst. 1878 i Paris, V. Christesen. $\frac{2}{3}$.

J. Hertz. Han indrettede sit Værksted paa en mere fabrikmæssig Maade, oplærte Arbejdere (Kvinder) i at slibe og polere, i Kjædeforarbejdning o. s. v., og fra hans Fabrik, der udelukkende har kastet sig over Smykkefaget, udføres der nu en Aar for Aar voxende Mængde Guld- og Sølvsmykker til de skandinaviske Lande.

I nær Forbindelse med Guldsmykkerne staa Juvelarbejderne, men paa dette Omraade have vi været endnu længere tilbage end med Hensyn til Guldarbejderne. Fra *H. P. Ambrosens* Haand er der udgaaet udmærkede Stykker, og *O. C. Collin* og *Ludv. O. Christgau* have arbejdet dygtigt, men et lille Land har paa dette Omraade

store Vanskeligheder at overvinde. Som Navne, til hvilke Udviklingen nu er knyttet, skal dog mærkes *C. Eilertsen*, Brødrene *Erikson* og *Alfr.*

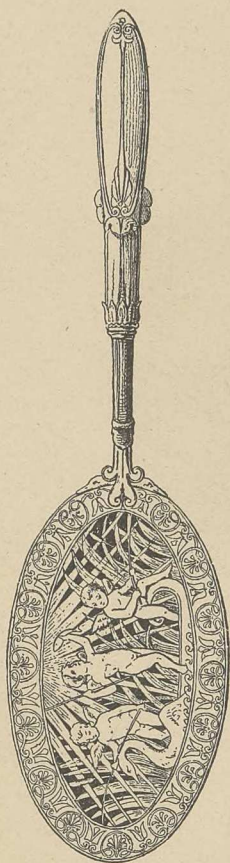

Fig. 84. Fiskeske. Kunstflidslotteriet
(C. Peters; V. Christesen). $\frac{1}{3}$.

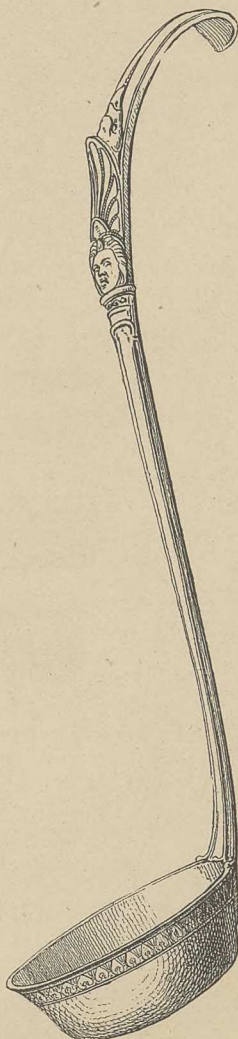

Fig. 85. Kalotske. Kunstflidslotteriet
(C. Peters; V. Christesen). $\frac{1}{3}$.

Dragsted. Fra 1883 har *N. G. Koefoed* her aabnet en betydelig Forretning med Diamantsmykker.

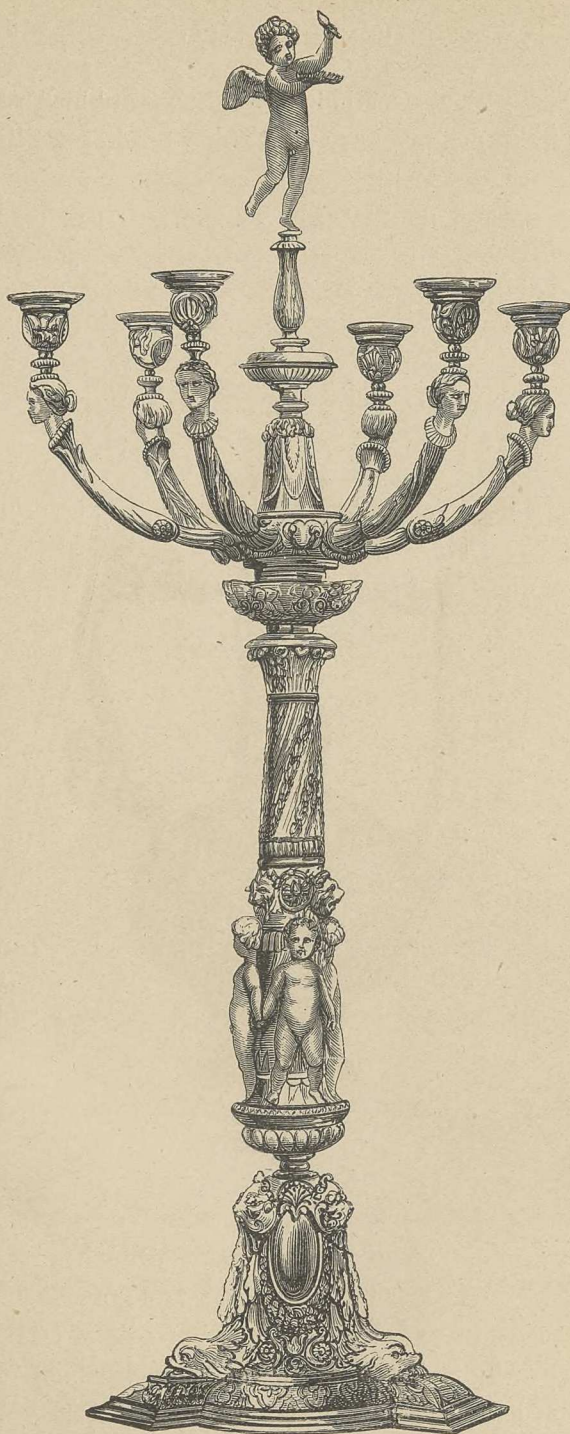

Fig. 36. Kandclaber, udst. 1873 i London, V. Christesen (H. Olrik). $\frac{1}{6}$.

Den danske Guldsmedekunst stod, som ovenfor nævnt, godt ved den nordiske Udstilling i 1872. Fra svensk Side udtaltes det at den var den svenske Guldsmedekunst langt overlegen, og som Noget, der var værd at efterligne, blev det navnlig fremhævet, at der i Danmark fandt et betydningsfuldt Sammenarbejde Sted mellem Haandværket og Kunsten ¹. Og det er da ogsaa Tilfældet, at lige-

Fig. 87. Kaffekande i kinesisk Stil. Kunstflidslotteriet (C. Peters, V. Christesen). $\frac{1}{3}$.

som den danske Guldsmedekunst i teknisk Henseende stadig har gjort Fremskridt efter Næringsfrihedens Ikrafttræden, saaledes har den ogsaa efter den officielle Skilsmisse fra Kunstakademiet udviklet sig godt i kunstindustriel Retning, men hertil har Tiden bidraget Sit. De fra 1863 som Bryllupsgaver til danske Prinsesser forarbejdede skjønne Gjenstande bragte en Række gode Kræfter til at

arbejde sammen, Kunstnere og Haandværkere stræbte i Forening at frembringe det bedst mulige, og af særlig Betydning var det i 1860 til Fordel for Frederiksborg Slots Gjenopførelse oprettede *Kunstflidslotteri* (Bortlodning af indenlandske Kunst- og Kunstflidsarbejder); alle dets Gevinster udførtes efter Kunstnertegninger.

Fig. 88. Opsats, udst. 1862 i London, V. Christesen (H. Olrik). 1/9.

Kunstflidslotteriet stod, som naturligt er, den allerede ovenfor nævnte saa kaldte Kristian IV's Stil nær, og denne Stil træder da ogsaa stærkt frem i de ved Lotteriets Foranstaltning gjorte Møbler. Den ses ogsaa i en Række af dets Guldsmedearbejder, men ved Siden af Renæssancemotiverne gjør der sig her en Mængde andre Motiver gjældende. Tidens Stilløshed bryder igjennem paa Guldsmede-

kunstens Omraade, og nogle af Lotteriet udgivne Farvelitografier give i denne Henseende karakteristiske Oplysninger. De vise forskellige af Lotteriets Gevinster, og medens alle Møblerne ere i «Kristian IV's Stil» eller Renæssancestil, ere Sølvservicerne i græsk og kinesisk Stil; de ere tegnede af *C. Peters*, og dette Navn er det absolut væsentlige med Hensyn til Kunstflidslotteriets Sølvgevinster. Udenfor Lotteriet indtager den allerede ovenfor sammen med *H. C. Drewsens* oldnordiske Arbejder nævnte *H. Olrik* en nok saa betydelig Plads,

Fig. 89. Kaffekande, udst. 1878 i Paris. V. Christesen (*C. Peters*). $\frac{1}{3}$.

og hans Navn naar paa Guldsmedekunstens Omraade maaske længst tilbage. *Olrik* havde givet Tegning til den ovenfor nævnte Bordopsats, som *A. Michelsen* udstillede paa Industriudstillingen i 1852, medens *Peters* paa det her omhandlede Omraade først synes at træde frem med det i 1859 af *A. N. Dragsted* forarbejdede Guldhorn til Digteren Ingemann¹. Den danske Guldsmedekunst skylder danske Kunstnere Meget, og blandt Flere maa endnu *Heinr. Hansen* og *V. Dahlerup* nævnes, den Sidste er særlig knyttet til Brødrene *S. & J. Hertz's* Etablissement. Men hvorum Alting er, er det afgjort, at den danske Guldsmedekunst svinger mellem Alverdens Mo-

tiver, kinesiske og græske, gotiske og oldnordiske m. fl., hvad der kan oplyses bl. A. af de ovenfor nævnte Prinsessesegaver. Mellem Brudegaverne til Prinsesse Alexandra (1863) fandtes Smykker i oldnordisk Stil (*Dahl, Michelsen*), og Frederik VII's Gave ved denne Lejlighed var et pragtfuldt Halssmykke med en Efterligning af det bysantinske Dagmarskors (*Jul. Dideriksen*); men Prinsesse Thyra fik i 1878 et Juvelskrin (*P. Hertz*), for hvilket Dronning Sofie Amalies Smykkeskrin paa Rosenborg var Forbilledet, et Pragttoilette (*A. Michelsen*) i Rokokostil ogsaa efter Forbilleder paa Rosenborg og et Sølvskrivetøj (*Birch & Rasmussen*), der nærmest maa betegnes som naturalistisk ¹.

Fig. 90. Tepotte, udst. 1878 i Paris, V. Christesen (C. Peters). $\frac{1}{3}$.

Som det heraf fremgaar, søge vore Guldsmede ikke alene Kunstnernes Hjælp, de ere ogsaa inde paa direkte at efterligne fra Fortiden overleverede Gjenstande, og det maa siges, at dette har væsentlig Betydning, men navnlig naar det gjælder om af arkæologiske Hensyn at fremstille nøjagtige Kopier, saaledes som *P. Hertz* har gjort for det oldenborgske Horns Vedkommende ². Men over Efterligningen staar altid en kunstnerisk nyskabende Virksomhed, en selvstændig Omdannelse af givne Motiver i en bestemt Stil, ti først herved kommer der selvstændigt Liv ind i Kunstens og Haandværkets gjensidige Oplærelse, først herved stilles og løses der nye kunstindustrielle Opgaver. Kun ad denne Vej kan Kunstindustriens

Udvikling føres fremad, medens Efterligningen er noget Udvortes, der kan faa teknisk Betydning, naar den giver Lejlighed til paany

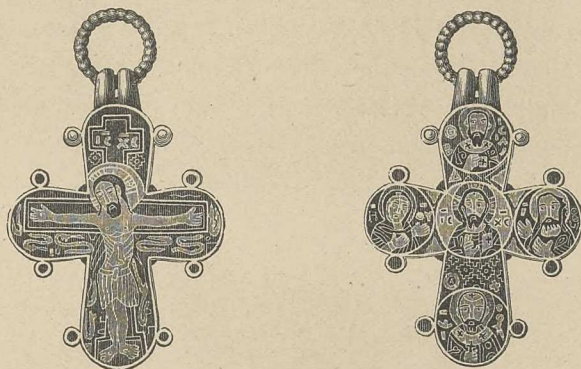

Fig. 91 og 92. Dagmarskorset (Oldn. Mus.). $\frac{1}{11}$. Gjenfremstillet 1863 af Jul. Dideriksen.

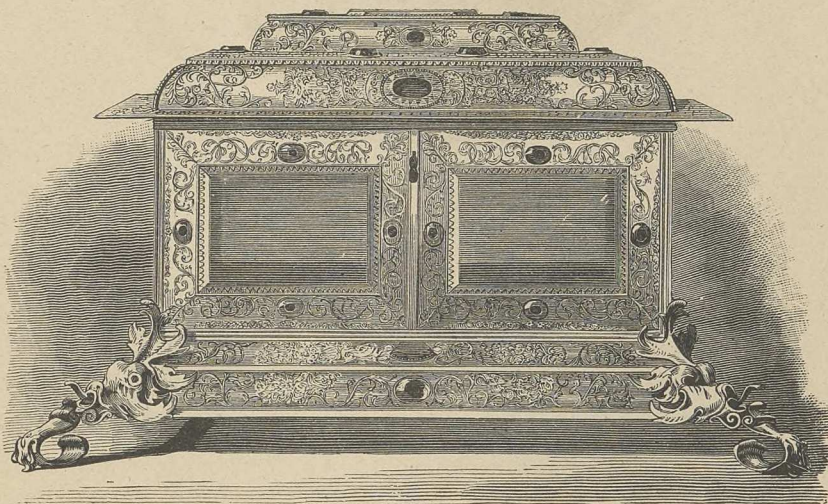

Fig. 93. Dronning Sofie Amalies Smykkeskrin. Rosenborg. $\frac{1}{5}$. Gjenfremstillet med nogen Forandring 1878 af P. Hertz.

at optage en maaske i lang Tid ikke udøvet Arbejdsmaade. Dette skete, for at nævne et Exempel, da de etruske Smykker bleve

gjenfremstillede af Castellani i Rom, og nu for Tiden gjælder det Samme om de japanesiske Guldsmedearbejder, der ikke alene i Stil, men ogsaa i Teknik ere saa forskjellige fra de evropæiske. Navnlig efter Verdensudstillingen i Paris i 1878 har den japanesiske Paa-virkning gjort sig stærkt gjældende, og den har da ogsaa vist sig hos os, hvad der er et Bevis paa, at vore Guldsmede stadig med Opmærksomhed følge Bevægelserne i Udlandet. Men dette er, som

Fig. 94. Sølvkande; japanesisk Motiv. (A. Michelsen). $\frac{1}{3}$.

hele Nutidens samlende Virksomhed kun et indledende Skridt. Udviklingen er først fuldstændig, naar det Indsamlede, hvad enten det er nyt eller gammelt, ikke blot efterlignes, men kunstnerisk bearbejdes i og for vor Kunstindustri. Vore Kunstnerkræfter maa tilegne sig det tilsyneladende Uensartede og forsøge at løse de store Opgaver, der kunstindustrielt ligge for derved, at Alverdens Stilarter og Alverdens tekniske Fremgangsmaader ere blevne et næsten dagligdags Udgangspunkt. Vanskelighederne

ere store, men forhaabentlig vil det allerede gennem en Aarrække fortsatte Sammenarbejde mellem vore Kunstnere og Haandværkere

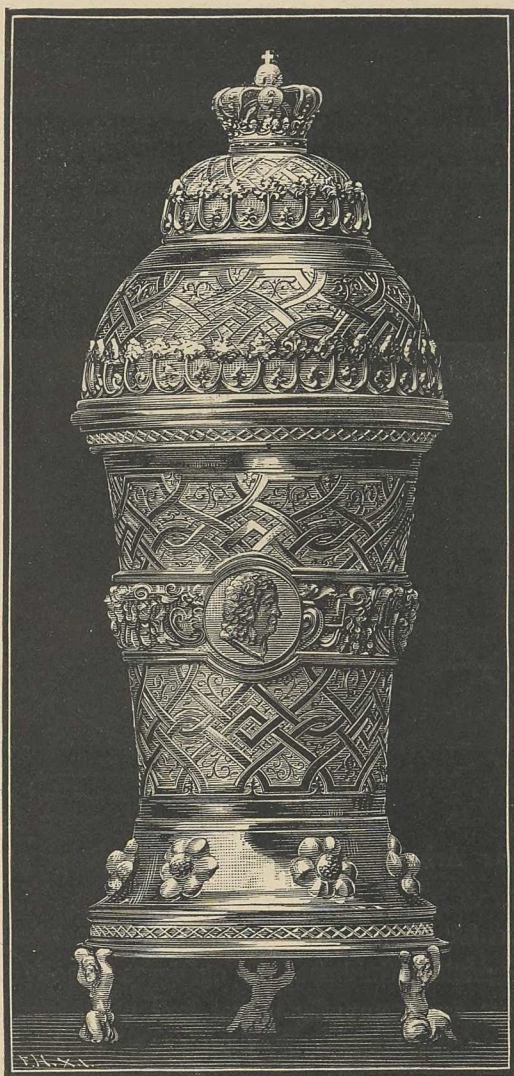

Fig. 95. Bæger efter Forbillede i München (A. Michelsen). $\frac{1}{2}$.

her kunne danne et i alt Fald forberedende Grundlag. Et af de betydeligste Arbejder, som den nyere danske Guldsmedekunst har

frembragt tilvirkedes allerede i 1867, et emaljeret Guldalbum, der var en af Brudegaverne til Prinsesse Dagmar. Det komponeredes og tegnedes af *Heinr. Hansen*, modeleredes af *C. Feters*, udførtes hos *V. Christesen* og emaljeredes af *N. C. Halberg*¹.

Den danske Guldsmedekunst har udviklet sig godt, den har i forholdsvis faa Aar lært at bruge Maskinerne og at træde i nær Forbindelse med Kunsten. Der har været en Række Fremskridt at fortælle om, og inden vi slutte, skal det endnu meddeles, at ogsaa Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere synes at have holdt Skridt med Tiden. Selv i de sidste, i saa mange Henseender be-

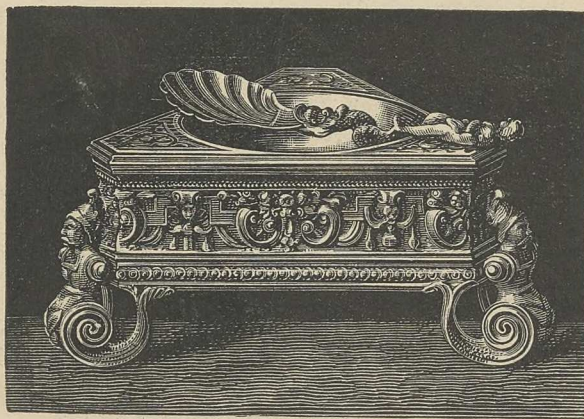

Fig. 96. Saltkar efter Renæssancemotiver (A. Michelsen). $\frac{1}{4}$.

vægede Aar har Arbejdet i Guldsmedefaget stadig gaaet sin uforstyrrede Gang.

Som ovenfor nævnt synes der aldrig at have været store Uoverensstemmelser mellem Guldsmedene og deres Svende. Det berettes i 1766, at Lavet var »temmelig meget for« at fortrædige de Svende, der forlangte at blive Mestere, og i 1794 siger en Svend, at der »be-gaas Uordener« af Lavets Mestere, men disse almindelige Udtalelser, der ikke nærmere forklares, ramme ikke stærkt². Guldsmedesven-dene have sikkert som andre Lavssvende som Regel haft baade Kost og Bolig hos deres Mestere. Efter de gjældende Forordninger

skulde de udføre deres Arbejde paa Mesternes Værksteder, og kun de gifte Svende kunde i saa Henseende dispenseres, men Guldsmedesvendene vare som Regel ugifte. Af gifte Guldsmedesvende gives der yderst faa, hedder det i 1822, »eftersom de gifte Svende have Vanskelighed ved at erholde Arbejde«, og dette er fuldstændig lavsmæssigt. Lavssvenden tænkes kun som ugift. Forøvrigt afholdtes der under Oldermændens Forsæde to Gange om Aaret særlige Lavssamlinger for Guldsmedesvendene, men paa dem forelagdes væsentlig kun Regnskabet for de ved Oldgesellerne hos Mesterne indkrævede Tidepenge¹. Forholdet mellem Mesterne og Svendene

Fig. 97. Saltkar efter et Forbillede i d. kgl. Sølvk. (A. Michelsen). $\frac{1}{11}$

var efter Alt at dømme fredeligt og godt, og saaledes vedblev det at være, da Næringsloven løsnede Lavsforbindelsen. Svendene dannede da en Forening *Guldsmedesvendenes Forening for Syge, Begravelse samt Understøttelse i Kjøbenhavn*, hvis Love konfirmeredes den 6 Marts 1862, og denne Forening bestaar endnu. Men det vilde være næsten unaturligt, om de sidste Aars Bevægelser slet ikke skulde have i alt Fald berørt det her omhandlede Fag, og der foreligger da ogsaa fra 1875 trykte Love for en Guld- og Sølvarbejderne Fagforening, men nogen væsentlig Betydning synes denne Forening ikke at have faaet².

I Begyndelsen af Halvtredserne forsøgte derimod en Mester at realisere en socialreformatisk Ide, idet han associerede sig med sine Svende paa følgende Maade. Han forbeholdt sig 400 Rd. som aarlig Godtgjørelse for Værkstedet og dets Drift, Arbejderne fik sædvanlig Svendeløn, og det Udbytte, der kom tilstede efter Udgifternes Fradrag, fordeltes imellem dem; enhver af dem skulde en lige lang Tid hvert Aar udføre Mesterforretningerne¹. Foreningen skal have bestaaet nogle Aar, saa forsvandt den, selvfølgelig har Forsøget ikke haft stor Betydning, men det peger absolut ikke paa noget uheldigt Forhold mellem Fagets Arbejdsgivere og Arbejdere. Uden illustrerende Interesse er det ikke heller at kunne gøre opmærksom paa et saadant Faktum, at der paa et af *A. Michelsens* Værksteder findes to Svende *Albert Theuerkauff* og *Johan Madsen*, hvis Sønner arbejde Side om Side med dem.

Tidens Udvikling har givet det københavnske Guldsmedelav forøget Styrke og Kraft, og det er ikke dens mindste Gave til det, at det ikke længer er en enkelt Stand eller Klasse, der staar som særlig Forbruger af dets Frembringelser, men hele Samfundet. En nødvendig Konsekvens af den stedfundne Udvikling er det imidlertid, at der istedenfor de ædle Metaller efter en voxende Maalestok ogsaa anvendes helt eller delvis billige Surrogater til baade Brugsgjenstande og Smykker, og Guldsmedekunsten har her en ofte haard Kamp at bestaa. Det københavnske Guldsmedelav androg allerede i 1862² om, at de Gjenstande, der kun havde en tykkere eller tyndere Overflade af ædelt Metal maatte blive gjort kjendelige ved et særligt Stempel, og en den 12 Juli 1882 af Regeringen nedsat Kommission overvejer for Tiden dette Spørgsmaal i Forbindelse med hele det store Stemplingspørgsmaal overfor de ædle Metaller*. Det er et gammelt Spørgsmaal, men det samler altid store Interesser om sig, ti det maa vel erindres, at det ikke alene er af Betydning for Guldsmedene men ogsaa for det store kjøbende Publikum.

* Kommissionens Medlemmer ere: Etatsraad, Borgermester *H. N. Hansen* (Formand), Guldsmedelavets Oldermænd Guldsmed og Ciselør *A. N. Dragsted*, Mynt- og Stadsguardejn *S. Groth*, Grosserer *L. J. Grön*, Guldwarefabrikant *B. Hertz* og Hof- og Ordensjuveler *C. Michelsen*.

Det københavnske Guldsmedelav er voxet kraftigt op, og det stræber fremad paa mange Maader. Fra 1835 har det være Interessent i den da oprettede Haandværkerstiftelse paa Hjørnet af Ny Kongensgade og Vestervoldgade, men med denne beskedne Virksomhed har det ikke villet nøjes. Den 4 December 1871 stiftedes paa Forslag af Lavets daværende Oldermænd Guldsmed *J. Holm* i Forbindelse med Guldsmed *J. Kierrungaard* en *Guldsmedelavets Byggeforening*, der nu ejer over 20,000 Kr. og saaledes snart vil kunne realisere sit Formaal, Opførelsen eller Erhvervelsen af en Fri-bolig for trængende Guldsmede og deres Enker. Lavet har lært at staa selvstændigt og frit.

De trange Aar i Aarhundredets Begyndelse vare en streng Skole, men ved dem bragtes Lavet til at kunne staa paa egne Ben. Det arbejdede og lærte, at det ikke behøvede i Alt at vente paa Autoriteternes Vink, og da saa Friheden i efterhaanden større og større Maalestok bredte sig over Samfundet, formaaede det ikke alene at hævde sin Stilling, men det har udviklet sig som ingensinde før. Nye Baner ere blevne betraadte, og Københavns Guldsmede, der tidligere endog kun ufuldstændigt formaaede at gjøre sig gjældende indenfor Hjemmets snævre Grænser, staa nu agtede og ansete i baade Indland og Udland. De ere Bærere af en stadig fremadskridende skjøn dansk Kunstindustri, som de sikkert ville vide at berede endnu mange Triumfer. Det københavnske Guldsmedelavs dygtige Udvikling lover en rig Fremtid.

B I L A G.

I. Fortegnelse over det kjøbenhavnske Guldsmed-
lavs Medlemmer den 7de November 1885.

(Ordnete efter deres Alder i Lavet).

1. J. B. Dalhoff,
Æresmedlem.	21. S. Christensen.
2. J. Malling.	22. A. Dragsted, sen.
3. M. Möinichen (Enke).	23. J. Møller.
4. J. Kierrungaard.	24. C. Flor.
5. J. Möinichen.	25. C. Lincke.
6. C. F. Clausen.	26. Beck (Enke).
7. A. Halberstadt.	27. G. Fulbius.
8. T. Rantzau.	28. A. Andersen.
9. C. Boas.	29. H. Martinsen.
10. J. A. Clausen.	30. W. Weikert.
11. H. Ambrosen.	31. T. Bistrup.
12. C. Nyström.	32. A. Isbrand.
13. P. Clément.	33. K. Mergler.
14. H. Hertz.	34. B. Hertz.
15. O. Isbrand.	35. C. Christensen.
16. O. C. Collin.	36. A. Spendrup.
17. E. Hornemann.	37. M. Nordemann.
18. N. Boas.	38. F. Dahlbom.
19. T. Zættre.	39. C. Dahlbom.
20. A. Falck.	40. A. Petersen.
	41. T. Foght.

42. C. Fleinert.	68. S. Hertz.
43. F. Munck.	69. J. Hertz.
44. J. Birch.	70. F. Rost.
45. A. Billing.	71. Billing (Enke).
46. F. Lindgreen.	72. A. Fleron.
47. V. Christesen.	73. P. Th. Bumbech.
48. C. Pripp.	74. C. Nielsen.
49. L. Christgau.	75. W. Holm.
50. F. Hansen.	76. C. Michelsen.
51. J. Engel.	77. Joh. Paulsen.
52. A. C. Drebolt.	78. T. Steinbech.
53. M. Lassen.	79. S. Sørensen.
54. F. Hartig.	80. W. Rechendorff.
55. C. Bauder.	81. R. Billing.
56. V. Fleinert.	82. A. A. Møller.
57. P. Weikert.	83. S. Herreborg.
58. H. Christgau.	84. F. Schlage.
59. A. Røder.	85. A. T. Bumbech.
60. T. Harthimmer.	86. L. Petersen.
61. C. Øberg.	87. V. Isbrand.
62. J. C. Viehl (Enke).	88. C. L. Petersen.
63. A. Eddelien.	89. Alfred Dragsted.
64. V. T. Nielsen.	90. J. T. Dahl.
65. V. Becker.	91. C. Hermann.
66. P. J. G. Jensen.	92. J. Dalsgaard.
67. P. Jensen.	93. A. Kaas.

II. Det kjøbenhavnske Guldsmedelavs Oldermænd.

1525: Lavrids Guldsmed og Anders
Guldsmed;	1744—1747: Rasmus Krag;
1542: Anders Haagenzen;	1747—1754: Axel Krøyer;
1574: Jens Jensen;	1754—1772: Sivert Thorstensen;
1582, 1584: Claus Witt;	1772—1787: Jakob Möinichen;
—1606: Niels Trudsen;	1787—1792: Christian Værum;
1606—1610: Jörgen Prytz;	1792—1795: Christian Hosøe;
1610— : Johan Post;	1795—1798: Andreas Holm;
1623—1627: Sten Petersen;	1798—1804: Cordt Rasmussen;
1627—1632: Hans Lambrechtsen;	1804—1809: Lorents Linde;
1632—1635: Abraham von Eigen;	1809—1815: Hans Christian Win-
ther;
1635—1639: Jokum Feige;	1815—1821: Peter Hagen;
1639—1642: Frants Kleve;	1821—1830: Nikolaj Christensen;
—1651: Jörgen Mortensen;	1830—1845: Caspar Julius Worm;
1651—1654: Jörgen Hansen;	1845—1862: Frederik Vilhelm
Knoblich;
1654— : Karsten Lavritsen;	1862—1871: Johan Georg Chri-
stian Holm;
1668: Jörgen Stilcke;	1871—1874: Joakim A. Clausen;
1696: Christopher Fabritius;	1874—1880: Johan Georg Chri-
stian Holm;
1707: Ditlev Brasenhauer;	Fra 1880: Arent Nikolaj Dragsted.
1726—1729: Jakob Borris;	
1731: Nikolaj Fux;	
1735—1741: Frederik Fabritius;	
1741—1744: J. Pedersen Komløv;	

III. Det københavnske Guldsmedelavs Mestere, Svende og Dreng.

	M.:	Sv.:	Dr.:	I Alt:		M.:	Sv.:	Dr.:	I Alt:
1710:	36	36	36	108	1821:	93	71	60	224
1712:	22	21	33	76	1822:	88	69	50	207
1715:	28	26	34	88	1824:	87	76	54	217
1726:	32	26	49 *	107	1825:	91	79	59	229
1727:	30				1827:	93	87	75	255
1729:	31	11	22 **	64	1828:	93	99	66	258
1733:	42	30	50	122	1829:	99	100	81	280
1743:	46	47	67 ***	160	1830:	99	74	69	242
1752:	53	52	72	177	1831:	102			
1753:	60	63	75	198	1832:	104	91	75	270
1771:	64				1836:	103			
1783:	60				1837:	100	78	64	242
1784:	65	79	71	215	1838:	101	71	62	234
1788:	63				1840:	102			
1789:	65	54	53	172	1841:	103	68	61	232
1794:	60				1842:	99			
1795:	53	64	41	158	1843:	102	78	73	253
1800:	84				1844:	98			
1805:	83				1845:	97	127	63	287
1806:	83	87	57	227	1846:	104	133	57	294
1814:	97				1847:	108	109	44	261
1815:	98	61	66	225	1848:	102	102	38	242
1816:	101	68	69	238	1850:	100			
1817:	98	84	62	244	1851:	101	142	19	262
1818:	100	82	61	243	1852:	104	153	16	273
					1853:	110	119	18	247
					1854:	113	151	21	286
					1855:	116	158	27	301

* heraf 10 tyske.

** heraf ingen tyske.

*** I Originalen staar 7, men det er en Trykfejl muligvis for 67.

	M.:	Sv.:	Dr.:	I Alt:		M.:	Sv.:	Dr.:	I Alt:
1856:	118	156	27	301	1859:	123	121	25	269
1857:	123	172	30	325	1860:	123	131	17	271
1858:	122	143	25	290	1861:	123	146	7	276

Ovenstaaende Fortegnelse er efter Politiets hvert Aar udgivne *General-tabel over Lauges og Corporationernes Interessenter og Mestere samt Svende og Dreng* i *Kjøbenhavn*, forsaavidt den er tilstede i Universitetsbiblioteket (Adi-tamenta Nr. 73), i Kancelliets Arkiv (Pakkesager, Skab 11 Pakke 33), i Magi-stratens Arkiv, paa det kgl. Bibliotek eller citeret af *H. Callisen* (Betragtnin-ger over Kbhvn., I, S. 518—519). Et fuldstændigt Exemplar er muligvis ikke opbevaret. Opgivelserne for Aarene 1821—1828 ere tagne fra den i den neden-staaende Fortegnelse over Guldsmedelavets Dokumenter som Nr. 20 opførte Protokol. — Generaltabellen ophørte, da Næringsfriheden indtraadte. Som Suplement hidsættes her efter *Statistisk Tabelværk* de ved Folketællingen for de nedennævnte Aar meddelte Tal vedrørende Guldsmedene i *Kjøbenhavn*. Som det strax vil ses, er der en ikke ringe Uoverensstemmelse i Tallene. Som en medvirkende Grund hertil kan bl. A. anføres, at Generaltabellen kun gav Oplysning om den strengt lavsmæssige Virksomhed (den medtog f. Ex. aldrig Frimesterne), hvorimod Folketællingen medregner Enhver, der paa de udsendte Lister er betegnet som Guldsmed o. s. v., uden at undersøge hans Kvalifika-tion. Blandt Medhjælp medtages ogsaa udenfor Svende og Dreng Kontor-betjente og i det Hele alle faste Folk. Opgivelsen for 1882 er tagen af *Tabel-værk til Kjøbenhavns Statistik*.

	Hovedp.:	Medhj.:	I Alt:		Hovedp.:	Medhj.:	I Alt:
1855. M.:	147	224	371	1870. M.:	159	176	335
K.:	7	4	11	K.:	2	11	13
	154	228	382		161	187	348
1860. M.:	168	193	361	1880. M.:	173	258	431
K.:	4	1	5	K.:	5	26	31
	172	194	366		178	284	462

	Hovedp.:	Medhj.:	I Alt:
1882. M.:	150	251	401
K.:	1	42	43
	151	293	444

Med Hensyn til hvormange Medhjælpere de 151 Guldsmedevirksomheder i 1882 beskæftigede, kunne de efter den samme Statistik formentlig opstilles saaledes:

Med fra 0 til 4 Medhjælpere:	128,	heraf 0 med Dpkraft,	0 med Gasm.
— - 5 - 9	— : 15,	— 0 — — , 0 — —	
— - 10 - 19	— : 3,	— 0 — — , 1 — —	
— - 20 - 49	— : 4,	— 2 — — , 1 — —	
— - 50 - 99	— : 1,	— 0 — — , 1 — —	

151, heraf 2 med Dpkraft, 3 med Gasm.

IV. Gardejner.

Kjøbenhavn.

Myntgardejner:

1648. Jørgen Jørgensen Prytz;
 1670—1677. Anders Pedersen
 (Guldsmed);
 1677—1679. Peter Burræus;
 1679—1729. Conrad Ludolf;
 1729—1749. Peter Nikolai von
 Haven;
 1749—1761. Christoffer Fabritius;
 1761—1771. Casper Henrik Lyng;
 1771—1773. Hans Jakob Arnold
 Branth;
 1773—1776. Hartvig Christoffer
 Poppe;
 1776—1782. Niels Berggrav;

Stadsgardejner:

Efter Kristian IV's Guldsmedor-
 dinants af 16de Juli 1608 skulde der
 beskikkes *Wardiner* i Aalborg, Ribe,
 Odense, Kjøbenhavn, Malmø, Oslo og
 Bergen; — i Aalborg udnævntes *An-
 ders Christensen*, i Ribe *Lydike Guld-
 smed* og i Odense *Augustinus Guld-
 smed*; de andre kjendes ikke.

1749—1787. Christoffer Fabritius;

1761 opgav han den Del af sin
 Virksomhed, der vedrørte Mynten, og
 derefter bliver det at være Mynt-
 gardejn og det at være Stadsgardejn
 to forskellige Virksomheder.

1782—1786. Michael Flor;
 1786—1810. Troels Lyng Knoph;
 1810—1813. ?
 1813—1819 (?). Ole Bentzen.
 1819—1831. Jakob Gregorius
 Graah Fabritius;
 1831—1836. Claus Bruhn Alberts;
 1836—1860. Peter Reimer Hin-
 nerup;
 Fra 1860. Simon Christian Schjøtz
 Groth.

Kongsberg.

(Myntguardejner).

1771—1773. Joh. Henr. Made-
 lung;
 1773—1776. Hans Jakob Arnold
 Branth;
 1776—1802. Hartvig Christoffer
 Poppe;
 1803—1807. Eiler Hagerup Tregder.

Odense.

(Guldsmede med Ret til at probere).
 1807. Bonne Bonnesen;
 1858. Rasmus Chr. Emil Hansen.

Island.

(Guldsmed med Ret til at probere).
 1817. Thorgrim Thomsen.

1787—1823. Frederik Fabritius;
 (adjungeredes sin Fader allerede
 i 1767).
 1823—1827. Christian Peter Næboe;
 1827—1831. Jakob Greg. Graah
 Fabritius;
 1831—1840. Christian Olsen Møl-
 ler;
 1840—1863. Peter Reimer Hin-
 nerup;
 Fra 1863. Simon Chr. Sch. Groth.

Altona.

(Myntguardejner):

1771—1787. Didrich Liebst;
 1787—1801. Niels Höy;
 1802—1803. Hans Schierven
 Knoph;
 1803—1806. Friedrich Frauen;
 1806—1817. Joh. Georg Prahm;
 1817—1819. Friederich Freund;
 1819—1848. Hans Friedrich Aus-
 born;
 1852—1859. Johan Bülow Birch;
 1859—1864. Didrik Christian
 Andreas Svendsen.

Navnet Guardejn kommer af det italienske *guardare*, give Agt paa; det findes i en Række Former: Wardin (1608), Vardiner (1608), Var-
 derer (1685), Vardiemester (1767), Vardeinmester (1801) o. s. v. Det synes,
 som om den almindelige Opfattelse har sat det i Forbindelse med Værdi
 og med at vurdere.

1679-1729. 1729-49. 1749-87. 1787-1823. 1823-27. 1827-31. 1831-40. 1840 63. Fra 1863.

Efter Guardejnernes Mærker ville danske Sølv- og Guldgenstande formentlig lettest kunne bestemmes, og de ere derfor her meddelte ved Siden af hinanden. Som det ses, have Guardejerne væsentlig benyttet deres Navns Begyndelsesbogstav; nogle have dog ogsaa medtaget deres Fornavns Begyndelsesbogstaver, og C. Ludolf har sat et *M. W.* (Münz-Wardein) efter sit *C. L.* Ved Siden af deres Navnestempel indslog Kjøbenhavns Guardejner Mærket med de tre Taarne, men herved maa mærkes, at tre Taarne, der forekomme i ikke faa Byvaabener, efter J. Fr. Sicks *Notice sur les ouvrages en or et en argent dans le Nord* mere eller mindre varieret ogsaa findes i Sølvmærkerne for Aalborg, Antwerpen, Braubach, Egernfjord, Frederiksstad, Hamburg, Randers og Salzburg.

Beskræve og for Størstedelen afbildede ere i den nævnte Bog Sølvmærker fra følgende danske Byer udenfor Kjøbenhavn: Aalborg, Aarhus, Assens, Helsingør, Hjørring, Hobro, Holbæk, Holstebro, Horsens, Kallundborg, Kolding, Korsør, Næstved, Nyborg, Odense, Randers, Ribe, Ringsted, Roskilde, Rønne, Slagelse, Thisted, Viborg og Vordingborg.

V. Toldbestemmelser vedrørende Guld- og Sølvarbejder.

(*Def.*, *Indl.*, *Udl.* betyder ud- eller indført ved henholdsvis Defensions-skibe, indenlandske Skibe eller udenlandske Skibe.)

	<i>Udførsel.</i>	<i>Indførsel.</i>
1603, 12 Juli. Gjort Guld og Sølv		
maa ikke udføres	Forbudt.	

	<i>Udførsel.</i>	<i>Indførsel.</i>
1608, 16 Juli. (Guldsmede-Ordinans § 26). Gjort Guld og Sølv maa ikke indføres.....		Forbudt.
1651, 13 August. Edelstene, Perler, Klenodier.....	Forbudt.	{ Indl. 30% til Kronen, + 15 % t. Kommiss. Udl. 40 % til Kronen, + 20 % t. Kommiss.
Gjort Guld og Sølv.....	Forbudt.	{ Indl. 2 % til Kronen, + 1 % til Kommiss. Udl. 3 % til Kronen, + 1½ % t. Kommiss.
1655, 1 Septbr. Edelstene, Perler, Klenodier.....	Forbudt.	{ Indl. 16 % til Kronen, + 8 % til Kommiss. Udl. 20 % t. Kronen, + 10 % til Kommiss.
Gjort Guld og Sølv.....	Forbudt.	{ Indl. 2 % til Kronen, + 1 % til Kommiss. Udl. 3 % til Kronen, + 1½ % t. Kommiss.
1663, 19 Novbr. Gjort Guld og Sølv maa ikke udføres.....	Forbudt.	
1664, 8 Marts. Forbudet af 19 Novbr. 1663 indskærpes....	Forbudt.	
1672, 1 Maj. Edelstene, Perler, Klenodier.....		{ Def. 4 %; Indl. 5 %; Udl. 7 %.
Gjort Guld, 1 Lod.....	{ Def. 1 Rd.; Indl. 1 Rd. 32 Sk.; Udl. 1 Rd. 48 Sk.	{ Def. 4 %; Indl. 5 %; Udl. 7 %.
Gjort Sølv, 1 Lod.....	{ Def. 48 Sk.; Indl. 48 Sk.; Udl. 48 Sk.	{ Def. 12 Sk.; Indl. 16 Sk.; Udl. 18 Sk.
Uforarb. eller gamm. G. og S ..	Forbudt.	Frit.
1683, 12 Februar. Edelstene, i Arbejde.....	1 %.	Forbudt.

	<i>Udførsel.</i>	<i>Indførsel.</i>
Ædelstene, i Stene	1 %.	{ Def. 4 %; Indl. 5 %; Udl. 8 %.
Guld, i Arbejde, 1 Lod	{ Def. 48 Sk.; Indl. 64 Sk.; Udl. 1 Rdl.	Forbudt.
Sølv, i Arbejde, 1 Lod	{ Def. 8 Sk.; Indl. 10 Sk.; Udl. 16 Sk.	Forbudt.
Uforarb. eller gamm. G. og S.	Forbudt.	Frit.
1685, 7 Novbr. Paa fremmede Steder gjort Guld og Sølv maa ej indføres til Forhandling eller Salg, med mindre det er brudt i Kjøbenhavn.		
1686, 27 Maj. Ædelstene, i Arbejde	1 %.	Forbudt.
Ædelstene, i Stene	1 %.	{ Def. 4 %; Indl. 5 %; Udl. 8 %.
Guld i Arbejde, 1 Lod	{ Def. 12 Sk.; Indl. 16 Sk.; Udl. 24 Sk.	{ Def. 16 Sk.; Indl. 24 Sk.; Udl. 32 Sk.
Sølv i Arbejde, 1 Lod	{ Def. 8 Sk.; Indl. 10 Sk.; Udl. 16 Sk.	{ Def. 10 Sk.; Indl. 12 Sk.; Udl. 16 Sk.
Uforarb. eller gammelt G. og S.	Forbudt.	Frit.
1691, 21 Marts. Ædelstene i Arbejde eller Stene		
Guld, i nyt Arbejde, 1 Lod ...	{ Indl. 3 Sk.; Udl. 4 Sk.	5 %. { Indl. 32 Sk.; Udl. 40 Sk.
—, uforarbejdet eller gammelt	8 %.	

	<i>Udførsel.</i>	<i>Indførsel.</i>
Sølv, i nyt Arbejde, 1 Lod ...	6 0/0.	{ Indl. 10 Sk.; Udl. 12 Sk.
— , uforarbejdet eller gammelt	6 0/0.	
1732, 29 Februar. Ædelstene i Arbejde. eller Stene		Indl. 5 0/0.
Guld, i nyt Arbejde, 1 Lod ...	Indl. 3 Sk.	" 32 Sk.
— , uforarbejdet eller gammelt	" 8 0/0.	
Sølv, i nyt Arbejde, 1 Lod ...	" 6 0/0.	" 10 Sk.
— , uforarbejdet eller gammelt	" 6 0/0.	
1757, 1 Juli. Fremmed forarbej- det Guld og Sølv maa ikke ind- føres i Kjøbenhavn og Sjællands Stift til Forhandling og Udsalg.		Lokalt Forbud.
1762, 17 Maj. Guld, i nyt Ar- bejde, 1 Lod	Forbudt.	Indl. 1 Rd. 60 Sk.
Guld, uforarbejdet eller gammelt	" 24 0/0.	" Frit.
Sølv, i nyt Arbejde, 1 Lod ...	" 7 1/2 0/0.	" 12 Sk.
— , uforarbejdet eller gammelt	" 7 1/2 0/0.	" Frit.
1768, 26 Novbr. Guld, i nyt Ar- bejde, 1 Lod	Forbudt.	" 1 Rdl. 60 Sk.
Guld, uforarbejdet eller gammelt	" 24 0/0.	" Frit.
Sølv, i nyt Arbejde, 1 Lod ...	" 7 1/2 0/0.	" 12 Sk.
— , uforarbejdet eller gammelt	" 24 0/0.	" Frit.

1783, 20 Januar (Overdaadigheds-Frd. § 3): Alt frem-
med Guld- og Sølvarbejde, som indføres, skal kon-
fiskeres.

1797, 1 Februar. Guld, i Arbejde, 1 Lod 1 Rdl.
Sølv, i nyt Arbejde, 1 Lod 8 1/4 Sk.
G. og S., i Barrer eller gammelt Frit.

1808, 14 Oktbr. Fremmede Manufaktur-, Fabriks- og
Haandværksvarer maa ikke indføres.

1814, 2 April. Forbudet af 14/10 1808 hæves; Frd.
1/4 1797 træder igjen i alt Væsentl. i Kraft.

1832, 1 Maj. Guld i Arbejde, 1 Lod.....	1 Rbd.
Sølv, i nyt Arbejde, 100 Lod	8 Rbd. 32 Sk.
— , presset, som Materiale for Sølvarbejdere, 100 Lod	4 — 16 -
G. og S. i Barrer, uforarbejdet eller til Omsmeltnng	frit.
1841, 12 Maj. Guld, helt eller halvt forarbejdet ved	
Presning eller paa anden Maade, 1 Lod.....	1 Rbd.
Sølv i nyt Arbejde, 100 Lod.....	8 Rbd. 32 Sk.
— presset som Materiale for Sølvarbejdere, 100 Lod	4 — 16 -
Guld og Sølv i Barrer, uforarb. eller til Omsmeltnng	frit.
1844, 13 Marts. Overensstemmende med Frd. $12\frac{1}{5}$ 1841.	
1863, 4 Juli. Metaller, raa, i Klumper, Korn, Blokke	
og Barrer, saa og i saadanne Tavler eller desl., der	
ikke ere undergaaede nogen videre Bearbejdning end	
Udsmeltnngen; endvidere gammelt Metalgods, ikkun	
tjenligt til Omarbejdning, og Metalaffald.....	frit
Guld, Sølv, Platina og Aluminium i Arbejde, 1 Pd.	16 Sk.
Sten, finere Sager, t. Ex. slebne Ædel- og Halvædel-	
stene, 1 Pd.	16 Sk.

VI. Fortegnelse over afbildede Guldsmede- arbejder af danske Mestere.

J. Birch & Rasmussen: Sølvskrivetøj, Brudegave til Prinsesse Thyra (Ill. Tid. XX, 18⁷⁸/₇₉, S. 224).

Chr. Boas: Opsats (Ill. Tid. III, 18⁶¹/₆₂, S. 204); Opsats, Gave til H. Pontoppidan, tegn. af *Chr. Hetsch* (Maanedsskr. udg. af Industrif.

i Kbhvn. I, 1866, S. 235); Opsats (Chr. Hetsch: Ind. Tegn. I, B Nr. 5); Lysestage, tegn. af S. (sst. II, B. Nr. 7); Opsats, *Chr. Hetsch* (sst. III, B, Nr. 16); to Kander og en Skaal, *Chr. Hetsch* (sst. IV); Horn, *Chr. Hetsch* (sst. V).

N. Christensen: Oval Terrin; Vandkande; Alterkande til Slotskirken, alle tegn. af *G. F. Hetsch* (*G. F. Hetsch*: Fortegn f. Hdværkere 1839—43, Tavle XIII, XXXII, XLIV).

V. Christesen: En Fiskeske og en Kalotske, tegn. af *C. Peters* (Ill. Tid. II, 18⁶⁰/₆₁, S. 154, ovfr. Fig. 84 og 85); Bordopsats, *H. Olrik* (sst. III, 18⁶¹/₆₂, S. 289; Ill. Katal. d. Løndoner Ind.-Ausst. 1862, S. 166; ovfr. Fig. 88); Kaffekande, Sukkerskaal (Forbill. og Motiver udg. af Industrif. i Kbhvn, 2det Hefte, 1862); Ornamente i Guld paa en Elfenbens-Vifte, Brudegave til Prinsesse Alexandra (Ill. Tid. IV, 18⁶²/₆₃, S. 240); Sølvarb. v. Fornyelsen af Prædikestol og Alter i Frederiksborg Slotskirke (sst. V, 18⁶³/₆₄, S. 341); Ornamente i Sølv paa et Bogskab, Brudegave til Prinsesse Dagmar, i Skabet et af *Heinr. Hansen* tegn. og af *C. Peters* modelleret emaljeret Guldalbum (sst. VIII, 18⁶⁶/₆₇, S. 418); Opsats, *H. Olrik*; Horn, *C. Peters*; Kaffekande i kinesisk Stil, *C. Peters*; et Kaffe- og Teservice i græsk Stil, *C. Peters*, 5 Brocher og et Armbaand ovfr. Fig. 82, 87 (Ill. Kat. d. Pariser Ind. Ausst. 1867, S. 35, 189, 199, 287 samt i The Art. Journ. 1867); Opsats, foræret Hans Kryger, *C. Peters* (Ill. Tid X, 18⁶⁸/₆₉, S. 179); Opsats og 4 Kandelabre, Brudegave til Kronprinsen og Kronprinsessen, *C. Peters* (sst. XI, 18⁶⁹/₇₀, S. 74); Kandelaber, *H. Olrik* (sst. XII, 18⁷⁰/₇₁, S. 398, The Art Journ. 1871. S. 25); 5 Brocher og et Armbaand (The Art Journ. 1871, S. 25); Kaffeservice og Horn, *C. Peters* (Ill. Tid. XIII, 18⁷¹/₇₂, S. 419, 426); Halssmykke; 2 Kors; 2 Brocher; 2 Servicer, *C. Peters*; 2 Armbaand (The Art. Journ. 1873, S. 188, 220; ogsaa i C. Lützow: Kunst u. Kunstgewerbe auf der Wiener-Weltausstellung); Opsats, *F. Schmalfeld*, Gave til J. P. C. Hartmann (Ill. Tid. XV, 18⁷³/₇₄, S. 336); Opsats, *C. Peters* (sst. 18⁷⁵/₇₆, S. 398); Kaffeservice, *C. Peters*; Bakke, *H. Olrik* (Ill. Kat. der Pariser Weltausst. 1878, S. 21; The Art. Journ. 1878, S. 32; Opsats, *C. Peters*; Broche i Brillanter, *H. Olrik*; Broche og Armbaand (sst. S. 28; (sst. S. 28); nogle Medaljer (*C. Nyrop*: Vilhelm Christesen).

Ludv. O. Christgau: Forskjellige Juvelsmykker (Perle, Berlin, 1873); en Paradisfugl, Hængesmykke (Ny ill. Tid., Kristiania, III, 1876, S. 284), tegn. af ham selv.

P. Clément: Præmieskydningsbøger (Ill. Tid. V, 1863/64, S. 28); Beslag paa Saxos Krönike, Brudegave til Kronprinsen og Kronprinsessen (sst. XI, 1869/70, S. 46).

E. F. Dahl: Smykker i oldn. Stil, Brudegave til Prinsesse Alexandra (Ill. Tid. IV, 1862/63, S. 190); Opsats og 4 Brocher (Ill. Kat. d. Londoner Ind. Ausst. 1862, S. 166; ovfr. Fig. 81); Guldarmbaand (Tidsskr. f. Kunstind. 1885, S. 101; ovfr. Fig. 80; Kongens Ærespris ved Væddeløbet (Ill. Tid. 1883/84, S. 512).

J. B. Dalhoff: Præmiepokal ved et Væddeløb, Kandelaber til Kristiansborg Slot, Æressabel til Prins Karl af Hessen, *G. F. Hetsch* (*G. F. Hetsch*: Fortegn. f. Hdværkere 1839—43 T. XXV, XXVII, XXXI, ovfr. Fig. 76); Præmiepokal til Odense Hestevæddeløb, 1834, *Theophilus Hansen* (sst. LXIX; Tidsskr. f. Kunstind., 1885, S. 100; ovfr. Fig. 75); Guldpokal til T. Algreen Ussing 1839 (Tidsskr. f. Kunstind., 1885, S. 158; ovfr. Fig. 78); i Industriforeningens Bibliothek findes som Nr. 412 sex kobberstukne Tavler med Dalhoffske Arbejder, heriblandt en Sølvtmaskine til Konferensraad D. Monrad, 1834 (ovfr. Fig. 77) og en Opsats til Lægen I. D. Brandis (1836).

Jul. Dideriksen: Dolk (Ill. Tid. I, 1859/60, S. 24); Skjøtteløber (sst. III, 1861/62, S. 228); Halssmykke, Brudegave til Prinsesse Alexandra (sst. IV, 1862/63, S. 186); Alt efter egne Tegninger.

A. N. Dragsted: Guldhorn, Gave til B. S. Ingemann, *C. Peters* (I Hjemmet, 1859, S. 181); Sukkerskaal, Flødekande, *C. Peters* (Ill. Tid. II, 1860/61, S. 170); Horn, Gave til G. Dasent (sst. III 1861/62, S. 140); Horn, Skyttepræmie (sst. IV, 1862/63, S. 37); Guld-Egekrans til Frederik VII's Kiste (sst. V, 1863/64, S. 95).

P. R. Eggersen: Trearmet Lysestage, *G. F. Hetsch* (*G. F. Hetsch*: Fortegn. f. Hdværkere, 1839—42, T. II).

C. E. Green: Syvarmet Lysestage, Gave til N. F. S. Grundtvig (Ill. Tid. II, 1860/61, S. 284).

P. Hertz: Opsats (Industrist's Tidende, 1852, S. 52); Opsats, *Chr. Hansen* (Ill. Tid. III 1861/62, S. 204); Brudegave til Kronprinsen

og Kronprinsessen (sst. XI, 18⁶⁹/₇₀, S. 74); Juvelskrin, Brudegave til Prinsesse Thyra (sst. XX, 18⁷⁸/₇₉, S. 148); Horn til G. Stephens, *Magn. Petersen* (sst. XXV, 18⁸³/₈₄, S. 201).

Iversen: Horn, Gave til N. Ahlmann (Ill. Tid 18⁶⁷/₆₈, S. 190).

F. W. Knoblich: Smykker, tegnede af ham selv (Chr. Hetsch; Ind. Tegn. I, B, Nr. 6; II, B, 1, Nr. 3).

C. F. Madsen: Pokal, Gave til Hegermann-Lindencrone, *G. F. Hetsch* (G. F. Hetsch: Fortegn. f. Hdværkere, 1839—42, T. L.).

A. Michelsen: Opsats, *H. Olrik* (Folkekal. f. Danm. 1853, S. 137); Dolk fra oldnord. Mus. (Ill. Tid. I, 18⁵⁹/₆₀, S. 68); Bæger, Gave til Siam (sst. I, 18⁵⁹/₆₀, S. 151), Opsats, Gave til Kammerherre Chr. Bentzon, *H. Olrik* (sst. III, 18⁶¹/₆₂, S. 74); Smykker i oldn. Stil, Brudegave til Prinsesse Alexandra (sst. IV, 18⁶²/₆₃, S. 193); Opsats, Gave til Greve Spønneck, *C. Peters* (sst. V, 18⁶³/₆₄, S. 337); Guldbæger, Faddergave fra Christian IX til hans førstefødte Dattersøn, *Heinr. Hansen* (sst. VI, 18⁶⁴/₆₅, S. 37); Opsats, Sølvbryllupsgave til Kong Christian IX og Dronning Louise, *Heinr. Hansen* (sst. VIII, 18⁶⁶/₆₇, S. 293); Ter-
rin m. m., Brudegave til Kronprinsen og Kronprinsessen (sst. XI, 18⁶⁹/₇₀, S. 74); Sølvbeslag til en Bibel, Brudegave til Kronprinsen og Kronprinsessen, *Chr. Hetsch* (sst. XI, 18⁶⁹/₇₀, S. 131); forskellige paa Udst. i 1872 udstillede Gjenstande (sst. XIII, 18⁷¹/₇₂, S. 431); Pragttoilette, Brudegave til Prinsesse Thyra (sst. XX, 18⁷⁸/₇₉, S. 369); Pokal, skjenket Helsingørs Skydeselsk. af Kong Kristian IX (Ude og Hjemme 18⁸²/₈₃, S. 270); Damernes Ærespris ved Hestevæddeløbet (Ill. Tid. 18⁸³/₈₄, S. 512); et Bæger; to Saltkar; en Kande (ovfr. Fig. 94-97).

J. C. Thorning: Diamantsmykke (Ill. Tid. III, 18⁶¹/₆₂, S. 264).

J. Thygesen: Temaskine, *Theofilus Hansen* (G. F. Hetsch: Fortegn. f. Hdværkere, 1839—42, T. LV).

VII. De i det kjøbenhavnske Guldsmedelav bevarede Dokumenter og Aktstykker.

1. Skraa given Lavet af Kong Hans den 27de Oktober 1496 (Trykt i Kbhvns Dipl. III, S. 16—20). — Pergament med vedhængende beskadiget Segl.
2. Afskrift (omtr. samtidig) af Nr. 1. — Pergamentrulle.
3. Forordning vedrørende Guldsmedene i Danmark, given den 1ste September 1515 af Kong Kristiern II (Trykt i Dske Mag. III, S. 270—274). — Pergament med beskadiget Segl.
4. Afskrift (omtr. samtidig) af Nr. 3. — Pergament.
5. Skraa given Lavet af Borgermestere og Raad den 19de Januar 1545 efter Kong Kristian III's mundtlige Befaling (Trykt i Kbhvns Dipl. II, S. 264—265). — Pergament med Segl.
6. Brev af 25de Juni 1574 til Lavet paa 5 Stole i Helligaandskirken, „som have ligget til fornævnte Guldsmedenes Lav og Embede i nogle Aar“. — Pergament med Kirkens og to Kirkeværgers Segl.
7. Brev af 3die Januar 1582 til do. paa do. — Pergament med to Kirkeværgers Segl.
8. Et Stykke af en Lavsprotokol, omfattende Tiden fra 22de Juni 1606 til 22de Januar 1610. — To uindbundne Læg Papir i Folio, hvert paa 24 Sider.
9. Bekjendtgjørelse af 21de Juli 1608 fra Københavns Borgermestre og Raad, hvori de meddele Lavet Kong Kristian IV's Ordinans og Skraa for Guldsmedene i Danmark og Norge, dateret den 16de Juli 1608. — Pergamentrulle.
10. Samtidig Afskrift af Nr. 9. — Papir.
11. Guldsmedernis Laugs Theignebog. En stiftheftet Protokol i Folio, omfattende Tiden fra 15de April 1623 til 5te Februar 1637.

12. Brev af 25de November 1623 til Lavet paa de 5 Stole i Helligaandskirken (jfr. ovfr. Nr. 6 og 7). — Pergament med Kirkens Segl under.
13. Frants Kleves Regenschab, huis hand haffuer for Guldschmed Embedet udj Guld och Pendinge Annamidt och Igen vdgiffuen Fraa den 25 Februarij A^o 639 till den 23 Februarij A^o 642. — Et uindbundet Læg Papir i Folio paa 20 Sider.
14. Udskrift af Kristianshavns Bytingsdom af 25de April 1643 i en Sag mellem Guldsmed Borkart Rollufsen og Handelsmand Johan de Klerch med Tjener Samuel Buurmann angaaende et af de Sidstnævnte solgt fordægtigt Stykke Sølv.
15. Udskrift af Kjøbenhavns Bytingsdom af 3dje April 1650 i en Sag mellem Studiosus Niels Rasmussen og Guldsmedelavets Oldermænd Jörgen Mortensen samt Guldsmed Borkart Rollufsen angaaende et af den Førstnævnte solgt fordægtigt Stykke Sølv.
16. Klatte-Bog [Kladebog] Anno 1651 den 27 Aprilj Vdi Jörgen Hanssis Oldermænds Tid. — 60 uindbundne Sider i Folio, omfattende Tiden fra 27de April 1651 til 28de April 1657.
17. Artikler givne Lavet af Kjøbenhavns Præsident, Borgermestere og Raad den 12te Avgust 1668. — Pergament, Fol., med vedhængende Segl.
18. Artikler givne Lavet af Kong Kristian V den 24de Februar 1673 — Pergament, Fol., med vedhængende Segl.
19. Vidnesbyrd af 28de Juli 1680 fra Guldsmedelavet i Reval for Guldsmedesvend Johan Baer; han havde staaet 10 Aar i Lære i Reval, 1659—1669. — Pergament med det revalske Guldsmedelavs Segl.
20. Guldschmed Ambtes Protocol 1735. — En i Svinelæder indbunden Protokol, Fol., med Gjenpart af Breve m. m. til og fra Lavet fra 1707 til 1753 og fra 1809 til 1837.
21. Guldsmedenes Laugs Protocoll Forferdiget Af Axel Kreyer (!) Anno 1750. — Stor indbunden Folioprotokol, der er avtoriseret den 18de December 1749. Det første i den meddelte Lavsmøde holdtes den 12te Januar 1750, det sidste den 16de April 1864.

22. Guldsmedlaugets Forhandlings Protocol. — Begyndt den 11te Juli 1864.

Ovenfor S. 47 er det meddelt, hvad der 1654 overleveredes den tiltrædende Oldermænd som Lavets Ejendom; der nævnes ingen Aktstykker, men muligvis have de ligget i de i Fortegnelsen nævnte beslagne Skrin. — Den 5te Marts 1781 besluttedes en ny Lade anskaffet, „siden den, de forhen haver haft, er altfor ubekvem at bruges i de holdende Lavssamlinger“. Oldermænden skulde „paa det nøjeste“ lade den forfærdige af Mahognitræ med tre Laase for. — Den 29de April 1809 overleveres ved Oldermændsskiftet: „1. Denne Lavssamling protokol [ovfr. Nr. 21]; 2. Lavets Regnskabsprotokol; 3. 8 gamle Protokoller; 4. Lavets Segl, Fattigbøssen og en Del Papirer af Kvitteringer, Anordninger m. v. og 5. Lavets samt Svendenes Lader med de den afdøde Oldermænd overleverede Nøgler“. 1815 nævnes de samme Gjenstande, men nu er der kommet „3de Depositi Obligationer 400 Rd.“ til, og ved de senere Overleveringer spiller Lavets voxende Formue i Obligationer og Kontanter den væsentligste Rolle; de gamle Protokoller m. m. omtales ikke, og for Tiden synes de ikke mere at eksistere.

VIII. Det kjøbenhavnske Guldsmedelavs Legater.

1. Juveler *Johan Carl Ludvig Niedlichs* Legat, oprettet i Følge Testamente af 21 Juli 1853; 2650 Rd.; „for værdige trængende Mestere i Lavet eller disses Enker og Börn“; uddeltes første Gang i December Termin 1860.

2. Gavebrev af 18 Juli 1865 fra Frk. *Vilhelmine Niedlich*, hvorefter 300 Rd. stilles til Lavets Raadighed som „et lidet Legat, hvorved den yngre Guldsmed kunde forhjælpes til at forfærdige Mesterstykke eller til at anskaffe sig Værktøj eller deslige“; Summen anvendes som et rentefrit Laan.

3. Myntmester *Peter Reimer Hinnerups* Legat, oprettet i Følge Testamente af 26 November 1867; 1408 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ 8 β ; „til Understøttelse for trængende Guldsmedemestere, disses Enker og Börn samt for dygtige Svende, der have ført en pletfri Vandel“; uddeltes første Gang i Juni Termin 1870.

HENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER.

- S. 1, ¹. Aarb. f. nord. Oldk. 1866, S. 327 flg.; 1868, S. 76 flg.
- 1, ². Finn Magnusen: Den ældre Edda, IV, S. 24, 29; III, S. 248 flg.
- 1, ³. Saxo ed. P. E. Müller I, S. 255; Script. rer. Dan. I, S. 85, 89, 153.
- 1, ⁴. Saxo ed. P. E. Müller I, S. 284 flg.
- 2, ¹. Script. rer. Dan. I, S. 398 fl., 420, 438; Pertz: Monum. Germ. II, S. 225, 464 flg.; A. D. Jörgensen: Den nord. Kirke, I, S. 86 flg.
- 2, ². Aarb. f. n. Oldk. 1880 S. 345—6, 394; Kongehøjene i Jellinge, 1875; Pertz: Monum. Germ. III, S. 184; Labarte: Hist. des arts industriels, 2den Udg., I, S. 76, 77, 363.
- 2, ³. Saxo ed. P. E. Müller, I, S. 494; Adam af Bremen L. II, c. 27; Script. rer. Dan. I, S. 117, 158; A. D. Jörgensen: Den nordiske Kirke I, S. 387—8.
- 2, ⁴. Aarb. f. n. Oldk. 1875, S. 120 flg.; Dske Saml. 2 R. III, S. 122, 123.
- 2, ⁵. Aarb. f. n. Oldk. 1875, S. 132 flg., 167, 173.
- 3, ¹. Fornm. sögur XI, 1828, S. 427 flg.; R. Keyser: Efterl. Skr. I, S. 504.
- 3, ². J. J. A. Worsaae: Nord. Oldsager, 2den Udg., S. 134; Brunius: Skånes Konsth. S. 559—61; Saxo ed. P. E. Müller, I, S. 559.
- 4, ¹. Saxo ed. P. E. Müller I, S. 598—9, 612; Adam af Bremen, L. III c. 51 (Skolie 84); Fornm. sögur, VI, S. 183.
- 4, ². Script. rer. Dan. III, S. 214, 325, 385; Nord. Tidsskr. f. Oldk. II S. 196 flg.; Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 31, 167, 303.
- 5, ¹. Mathei Paris: Historia major etc. ed. W. Wats, Londini, 1686, S. 110.
- 5, ². Saxo ed. P. E. Müller I, S. 80, 650, 652, 737; Suhm: Hist. af Danm. V, S. 132; VII, S. 13; J. Steenstrup: Studier over Kg Valdemars Jordebog, S. 228; A. D. Jörgensen: Den nord. Kirke I, S. 247—8, 407; Aarb. f. nord. Oldk. 1875, S. 117 flg.; Kirkeh. Saml. 3 R. IV, S. 165—166.
- 5, ³. Ann. f. n. Oldk. 1842 Aarsberetn. S. 18; Antikvar. Tidsskr. 1849—51, S. 40; Aarb. f. n. Oldk. 1868, S. 144, 145; 1871, S. 256, 258; J. J. A. Worsaae: Nord. Olds. 1859, S. 130, 131, 135, 143, 144; Illust. Tid. 7de Jannar 1866.
- 5, ⁴. Jyske Lov III, 65; J. Steenstrup: Studier over Kg Vald.'s Jordebog, S. 227, 228; Møllerup: Eggert Frille, S. 34.
- 5, ⁵. Script. rer. Dan. III, S. 144.
- 5, ⁶. Script. rer. Dan. III, S. 462, 530; jfr. Saxo ed. P. E. Müller, I, S. 618.

- S. 7, ¹. Script. rer. Dan. V, S. 424 flg. jfr. III, S. 493 (C. Weeke: Lunde-kapitlets Gavebøger, S. 66); Nyt dsk Mag. VI, S. 84, 85. — 1 Mrk Sølv = $\frac{1}{2}$ Pund; J. Steenstrup: Studier over Kg Vald's Jordebog S. 249—250; Aarb. f. n. Oldk. 1884 S. 250.
- 7, ². Oldn. Mus. D, 894.
- 7, ³. J. Steenstrup: Studier over Kg Vald's Jordebog, S. 233, 239, 240; Aarb. f. nord. Oldk. 1884, S. 226, 228; Kbhvns Dipl. I, S. 14; H. F. Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 12.
- 7, ⁴. Script. rer. Dan. III, S. 458 (vas glipicium [o: sculptile et arteficiose fabrefactum] argenteum deavratum); C. Weeke: Lunde-kapitlets Gavebøger S. 145 (capsula argentea exquisito facta artificio).
- 7, ⁵. O. Nielsen: Ribe Oldemoder, S. 114—116.
- 8, ¹. Abrahamson, Nyerup og Rahbek: Udv. dske Viser, II, S. 300; Kirke-historiske Saml. II, S. 24, 25.
- 9, ¹. Script. rer. Dan. VIII, S. 260 flg.; Ann. eccles. Dan. I, 473—4, Aarb. f. n. Oldk. 1874, S. 393 flg.; Kirkehist. Saml. II, S. 1 flg.
- 9, ². Huitfeldts Krønike I, S. 800, 808, 814; Rørdam: Histor. Kildesk. I, S. 511; Werlauff: De hellige 3 Kongers Kapel, S. 13—14; Aarb. f. n. Oldk. 1874, S. 423—4, jfr. Rasbech: Erborg Slot, S. 175.
- 9, ³. Abrahamson, Nyerup og Rahbek: Udv. dske Viser, I, 255, 277; II, 164, 165, 193, 208, 286; III, 257, 289, 293, 294, 363, 378 o. s. v.
- 9, ⁴. Dipl. Norveg. III, 178; Dske Mag. 3 R, I, S. 233.
- 9, ⁵. Norges gl. Love II, S. 245; Yngvar Nielsen: Bergen, S. 148.
- 10, ¹. Biskupa sögur I, S. 429; Kbhvns Dipl. I, S. 103; Hist. Tidsskr. 4 R. VI, Till. S. 33—34; Indbydelsesskr. fra Herlufsholms lærde Skole, 1872, S. 15—16; Kbhvns Dipl. II, S. 52.
- 10, ². Kbhvns Dipl. I, 26; II, 34; Dipl. Flensb. I, 144; Ny dsk Mag. VI, 51; Kinch: Ribe I, S. 324, 424.
- 10, ³. C. Wehrmann: Die älteren lübeckischen Zunftrollen, S. 151, 221; O. Rüdiger: Die ältesten hamburgischen Zunftrollen, S. 96.]
- 11, ¹. I Dske Mag. 3 R. I, S. 51 forklares Udtrykket ved „Mindremand“.
- 12, ¹. J. Labarte: Les arts industriels, 2den Udg., I, 243—250; Ch. de Linas: Les oeuvres de Saint Eloi, Paris, 1864. — I Stubbekjøbing Kirke fandtes et Kalkmaleri fra omtrent 1400 med en Fremstilling af St. Eloi, der (skor og) helbreder en Hest (Aarb. f. n. Oldk. 1884, S. 100—102).
- 12, ². Jyske Lov III, 12, 65; J. Steenstrup: Studier over Kg Valdemars Jordebog S. 233.
- 13, ¹. Aarsberetn. fra Geh. Ark. V, S. 77—78; Kbhvns Dipl. I, S. 223—224; Program f. Ribe Skole, 1847, S. 8—9.
- 13, ². O. Rüdiger: Die ältesten hamb. Zunftrollen S. 97; Dipl. Norveg. V, S. 240.
- 13, ³. Kbhvns Dipl. III, S. 16—20; Dske Mag. III, S. 331—337.
- 15, ¹. Suhms Saml. t. d. dske Hist. I, 2 H., S. 210—14; Dipl. Flensb. I, S. 711—717; Aktst. om Danm's indre Forh. I, S. 106.
- 16, ¹. Kbhvns Dipl. I, 160; Script. rer. Dan. IV, 375, 376, 536, 537; Hübertz: Aarhus I, 13—14, 237, 238 jfr. 168; Dipl. Flensb. II, 893; Geh. Ark. Topogr. Saml. Næstved 8; Aktst. til Oplysn. om Danm's indre Forh.

- I, 106, 107, 109; Vedel Simonsen: Odense II, 1, S. 37; Hübertz: Bornholm S. 30. — Naar der i Skraaen for Slagelse Smede 1469 efter R. Nyerup (Tilst. i Danm. og Norge, I, S. 25) nævnes Guldsmede („ingen Guldsmed skal holde nogen Klejnsmed, der fortinnet Gjerning gjør“), er det neppe rigtigt; der skal formentlig istedenfor Guldsmed læses Grovsmed. (F. R. Friis: Bidr. t. Slagelse Bys Hist. S. 102).
- S. 16, ². Kbhvns Dipl. II, 52, 66, 116—117, 117—118, 132; I, 197 og IV, 65.
 — 17, ¹. Kbhvns Dipl. VI, 176, 177; IV, 56.
 — 17, ². Kbhvns Dipl. II, 113.
 — 18, ¹. Kbhvns Dipl. I, 203; II, 139; IV, 102, 130, 193, 249.
 — 18, ². Kbhvns Dipl. II, 158—9; IV, 214.
 — 18, ³. Kbhvns Dipl. II, 162, 167; — I, 241, 244.
 — 18, ⁴. Kbhvns. Dipl. IV, 236—237.
 — 18, ⁵. Carl Andersen: Rosenborg, 1867, S. 14; P. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 19. Hvad der kan oplyses, er, at det oldenborgske Horn efter de paa det anbragte Vaabner naturligt henføres til Kristiern I's Kölnerrejse 1475 (Museum regium ed. Joh. Lauerentsen; Langebek: Kristiern I's Ihukommelse i en Jubeltale, 1749, S. 63), men det kan lige saa godt være en Gave til ham som omvendt. Hvidtfeldt vil vide (Kristiern I's Hist. 1599, S. 246), at han — ikke *vilde* forære, men virkelig — forærede „et stateligt forgyldt Kredens“ til de hellige tre Konger i Köln. Naar Aretæus bringes i Forbindelse med Hornet, er det formentlig, fordi Suhm i sit Exemplar (nu paa det kgl. Bibliotek) af Leibnitz' Script. Brunsv. II, S. 318, hvor det berettes, at Kristiern I 1455 indkaldte ham, har tilskrevet: „forte fecit cornu oldenburgicum“.
- 20, ¹. Kbhvns Dipl. III, S. 16; Dipl. Flensb. I, S. 716. Med Hensyn til Udtrykket *forblaeth* og *borvæ* henvises til Kalkars Ordbog; med Hensyn til *byvorp* og *blackmalen* til Wehrmann: Die älteren Lübeck. Zunftrollen S. 217, 506.
 — 20, ². Theophilus presbyter: Schedula diversarum artium. Von Albert Ilg. Wien 1874.
 — 20, ³. Kbhvns Dipl. II, S. 54 (§ 25: syn bret vort leggen), S. 55 (§ 28); III, S. 19 (§ 17 og § 20).
 — 20, ⁴. Kbhvns Dipl. II, S. 55 (§ 30); III, S. 16 (§ 4).
 — 20, ⁵. Kbhvns Dipl. II, S. 55 (§ 32). I en norsk Rettebod af 1384 findes en anden Bestemmelse om Guldsmedenes Arbejdslön (Dipl. Norv. V. S. 240).
 — 21, ¹. Geh. Ark. Danske Saml. Pakke Nr. 563.
 — 21, ². Kinch: Ribe, I, S. 342 jfr. Hist. Tidssk. 5 R. I, S. 462; Ude og Hjemme II, S. 428—9.
 — 21, ³. Nyt dsk. Mag. VI, S. 140—2; Geh. Ark. Dronningens Skrivers Regnskabsbøger 1496—1510, Indlæg i Regnskabsbogen for 1504; Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366 Nr. 2; Kbhvns Dipl. IV, 397; Dske Mag. III, S. 81; Ved. Simonsen: Rugaard, II, 1, S. 54; Allen: Nordens Hist. IV, 1 S. 254.
 — 21, ⁴. Hübertz: Aktst. til Bornholms Hist. S. 36, 41—42.
 — 22, ¹. Kbhvns Dipl. IV, 283—4; 323 jfr. 446.

- S. 22, ². Rördam: Hist. Kildeskrifter, I. S. 78, 363, 421; Kbhvns Kirker og Klostre S. 76.
- 22, ³. Dske Saml. 2 R. VI, S. 297.
- 23, ¹. Dske Mag. 3 R. I, S. 162, 163. Tindrager er af Andre læst som Etzendrager (J. Fr. Sick.: Notice sur les ouvrages en or et en argent dans le Nord, S. 22, 23, jfr 5 Anm.
- 24, ¹. Kbhvns Dipl. IV, 270 (Kristiern Daas Testamente 1501); Dske Mag. 3 R, III, S. 213—219 (Biskop Lage Urnes Test. 1529); Dske Mag. VI, S. 49—52 (Mogens Billes Test. 1537); Dske Mag. III, S. 81—83; Allen: Nordens Hist. IV, 1, S. 254—5 (Fortegn. o. hvad Otto Krumpen mistede i Grevens Fejde jfr. Ved.-Simonsen: De dske Ruder I, S. 99); Ved.-Simonsen: Hagenskov S. 44—47 (Anna v. Ahlefeldts Efterldskbr, 1550); Ny ds. Mag. I, S. 244 (Biskop Ove Billes Test. 1554); Dsk. Mag. 4 R. IV, S. 292—5 (Sidsel Bryskes Test. 1571); Dsk. Saml. 2 R., VI, S. 170—2 (Peder Oxes Efterldsk. 1575); Ved.-Simonsen: Rugaard, II, 1, S. 53—55 (Johanne Oxes Efterldskbr 1589); Ny ds. Mag. VI, S. 61—65 (Holger Rosenkrands Arvelod 1638); Dsk. Mag. IV, S. 155—160 (Laur. Ulfeldts Brudegaver 1640); kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Nr. 2142,4^o og Hist. Tidsskr. III, S. 465—8 (Korfits Ulfeldts og Leonore Kirstines Klenodier).
- 25, ¹. P. Adler: Indb. til Ribe Skole 1848, S. 4—6; Birket Smith: Otto Sperlings Selvbiografi S. 62; Troels Lund: Danm.s og Norges Hist. I 4, S. 240—1 (efter H. Ranzou: De conservanda valetudine S. 91, 146—7); jfr. Henr. Harpestrængs danske Lægebog ved C. Molbech, S. 133 fig.; Aglaia eller Kundskab om Smykkestene ved C. H. Sommer, 1830 S. 80 fig.; F. Luthmer: Goldschmuck der Renaissance, Berlin, 1881, S. 50—51.
- 25, ². Hvidtfeldt: Danm.s Krønike VI, S. 160; Troels Lund: Danm.s og Norges Hist. I, 4, S. 213 fig.
- 25, ³. Dske Saml. I, S. 209; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. II, S. 155; Kinch: Ribe II, S. 896.
- 27, ¹. Dske Mag. 3 R. VI, S. 276; Rördam: Univ.'s Hist., Tillæg S. 310—313; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. V, S. 95—96; Hist. Tidsskr. 5 R. I, S. 460 fig., 480; III. Tid. XXI, 1879—1880, S. 30; Troels Lund: Danm.s og Norges Hist. I, 5, S. 282, 295, 311; Tidssk. f. Kunstind. 1885, S. 155—56.
- 28, ¹. Suhms Saml. t. den danske Hist. 1 R. II, S. 133—4; Dske Mag. III, S. 270—274; Allen: Nordens Hist. II, S. 275—6. — I Gehejmearkivet (Dske Saml. Pakke 563) findes i Afskrift nogle „Kong Kristoffers Artikler til Kjøbstæderne i Skaane angaaende Guldsmedene“. I disse Artikler synes Forskjellen mellem hamret og støbt Sølv at være fremme; men det turde være et Spørgsmaal, til hvilken Tid disse Artikler egentlig skulle henføres.
- 29, ¹. Progr. f. Ribe Skole 1847, S. 17—18; Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Love IV, S. 184—5, 210—211; Dske Kancelliregistr. 1535—1550, S. 80; Kbhvns Dipl. II, S. 253—4, 442; Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 563.
- 29, ². Dsk. Mag. III, S. 273; Dipl. Norveg. VI, S. 768—769.

- S. 30, ¹. Ved.-Simonsen: Odense II, 1 S. 89, 102, 114; II, 2, S. 148, 194; III, S. 33, 177, 178; Medd. fra Rentek. Ark. 1871, S. 18; Fynske Reg. I, Fol. 383; II, Fol. 40—41; Bloch: Fynske Gejstlighed I, S. 584; Mejborg: Kristian V's Hof S. 138.
- 30, ². Tidsskrift for Kunstind. 1885, S. 146, 147.
- 30, ³. Dske Mag. 4 R. I, S. 197.
- 31, ¹. Hübertz: Aarhus II, S. 275, 276, 277, 278, 283.
- 31, ². Medd. fra Rentek. 1871 S. 16, 27; Nyt dske Mag. VI, 77; Kbhvns Dipl. IV, 438; VI, 37; Rentem. Regnsk. 1589, 1591; Fynske Reg. I, Fol. 95—96, 196—7; Fynske Tegn. II, Fol. 328—9; Geh. Ark. Topograf Saml. Tranekjær 14; Tangaa 3; Bricka: Kancelliets Brevbøger 1551—1555, S. 166.
- 32, ¹. Kbhvns Dipl. I, 280—5; II, 241—2.
- 32, ². Kbhvns Dipl. II, 264—5.
- 33, ¹. Kbhvns Dipl. II, 241—2; IV, 456—7, 599—600.
- 33, ². Kbhvns Dipl. II, 265 jfr. 52; I, 357, 401, 546.
- 33, ³. Kilderne til denne Fortegnelse er Kbhvns Dipl., Dske Mag. (2 R. I, S. 51, 173, 3 R. VI, S. 259), Dske Saml. (V, S. 157, 158, 171), F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn's hist. S. 327, 370; Rentem. Regnsk.
- 34, ¹. Kbhvns Dipl. I, 591; II, 414, 502, 532; Friis: Saml. t. dsk. Bygningshist. S. 202; Dipl. Norveg. IV, 312.
- 34, ². Fynske Reg. I, Fol. 283—4.
- 34, ³. Reg. o. a. Lande III, Fol. 238; IV, Fol. 457, 479; Originale kgl. Missiver 1545; Dske Saml. Pakke 581b, Nr. 41; Dske Mag. V, S. 364; C. F. Bricka: Kancelliets Brevbøger 1551—1555, S. 87; F. R. Friis: Saml. t. dske Bygn's hist. S. 194—6, 198.
- 35, ¹. Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 581b, Nr. 80; Kbhvns Dipl. IV, 599—600; II, 359, 359—60, 380; Reg. o. a. Lande IV, Fol. 457; Fynske Tegn. I, Fol. 191; Joh. Grundtvig: Frederik II's Statshusholdn., S. CXXII (af denne Bog S. CIX jfr. LXVII, LXIX og LXXXV, ses det, at Frederik II gjorde flere Bestillinger hos indenlandske Guldsmede).
- 36, ¹. Rentemester Regnsk. 1588—96; Fynske Tegn. I, Fol. 438; II, Fol. 506; Mejborg: Kristian V's Hof S. 139, 145; Ved. Simonsen: Odense III, S. 59, 65; Troels Lund: Danm's og Norges Hist. I, 4, S. 215; Wolff: Enc. Regni Dan. S. 195—196; P. Brock: Rosenborg Slot, S. 42.
- 37, ¹. Fynske Reg. II, Fol. 62; III, Fol. 79, 113; Fynske Tegn. II, Fol. 418—19; Rentem. Regnsk. 1596; Kbhvns Dipl. II, 515—16; S. M. Gjellerup: Jens Dinesen Jersin, S. 166; Ved. Simonsen: Odense, III, S. 65, 135—143.
- 37, ². Se Note ovfr. S. 18, ¹ og ²; Joh. Grundtvig: Frederik II's Statshusholdn. S. 3; Bricka: Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 27, 68, 83, 115; Erslev og Møllerup: Kancelliregistranter 1535—1550, S. 208; Program for Ribe Skole 1844 S. 30; 1847 S. 8; C. Nyrop: Lavenes indb. Rang S. 6, 11, 12; V. Holm: Borger- eller KbmDSLaget i Nykj. p. F., S. 15—16, 19.
- 39, ¹. Geh. Ark. Hofholdn's Regnskbr fra Kristian III's Tid; Dske Mag. 4 R. IV, S. 89; Noten ovfr. S. 34, ³; Rentem. Regnsk. 1557.

- S. 39, 2. Hist. Tidsskr. 5 R. I., S. 486.
- 39, 3. Sj. Tegn. XIV., Fol. 65—66.
- 41, 1. Hist. Tidsskr. 5 R. I., S. 485; 4 R. VI., S. 187 [L.]; Rentem. Regnsk.; F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist., S. 298; Geh. Ark. Koncepter (2¹/₂ 1571), Tegn. o. a. L. VII, Fol. 512—513, 515. *Hans de Willa* er muligvis den Samme som den S. 39 nævnte *Hans de Weilers*; i Frederik II's Statshusholdn. ved Joh. Grundtvig nævnes S. VII en *Hans de Willers* Guldsmid, som i 1564 myntede 32,280 Dl.
- 41, 2. P. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 45—48, 50, 51; Sick: Notice S. 7, 18, 19; C. Nyrop: Fra den kunstind. Udst. S. 38—39; do.: Medd. fra Ind's Omraade S. 150.
- 41, 3. Rentem. Regnsk.; Nyerup: Kristian IV's Dagbøger S. 12, 13, 16, 41, 66, 71, 77, 86, 95; Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. II, 1, S. 46, 66; 2, S. 85, 109; 3, S. 55; Krist. IV's egenh. Breve, 1636—40, S. 23.
- 41, 4. Dske Saml. II, S. 124; V, 66, 67; Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. II, 1, S. 57, 59, 60; 3, S. 46, 53, 70, 71; Nyerup: Krist. IV's Dagbøger S. 37, 39, 42, 44, 64, 65; Molbech: Krist. IV's Breve S. 459; Krist IV's egenh. Breve 1632—35 S. 229, 287, 437; 1636—40 S. 185; 1641—44 S. 107; Birket Smith: Leonore Kristine I, S. 76—77.
- 42, 1. Fynske Tegn. I, Fol. 248; Krist. IV's egenh. Breve 1636—40 S. 16, 93; Ny kgl. Saml. 4° Nr. 2142; Rigens Regnsk. 1589; S. Birket Smith: Otto Sperlings Selvbiografi S. 179, 212 jfr. 100, 101, 208.
- 43, 1. Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. II, 3, S. 47, 48, 63, 67, 73; Nyerup: Krist. IV's Dagbøger S. 15, 77, 78; Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist. S. 27, 44; Krist's IV egenh. Breve 1632—35 S. 198, 202—3.
- 43, 2. Dsk. Mag. 4 R. IV, S. 34; Ved. Simonsen: Eske Brok I, S. 49, 66; II, 36, 38.
- 44, 1. Kbhvns Dipl. I, 610; III, 48; VI, 55, 308; Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. II, 1, S. 46, 69; Krist. IV egenh. Breve 1641—44, S. 242; Personalhist. Tidsskr. I, S. 207, 212; A. D. Jørgensen: Niels Stensen, S. 2, 216.
- 45, 1. Kbhvns Dipl. V, 203.
- 47, 1. Krist. IV's egenh. Breve 1641—44 S. 524.
- 47, 2. Kbhvns Dipl. III. 221.
- 47, 3. Krist. IV kjober 1607 to Perler for 400 Dl. af en Morten Wisseling (Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. II, 3, S. 56).
- 48, 1. Schlegel: Samml. z. dän. Gesch. II, 3, S. 63; R. Nyerup: Krist. IV's Dagbøger S. 77, 127; F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist. S. 27, 44; Krist. IV's egenh. Breve 1632—35, S. 458. — I det hertugelige Kabinets i Koburg findes nogle 1594 daterede Tegninger til Hængesmykker i Niellomaner af *Corvinianus Saur* (G. Hirth: Der Formenschatz, 1884, Nr. 14).
- 51, 1. Kbhvns Dipl. VI, 303, 304, 306.
- 51, 2. Sj. Tegn. XX, Fol. 225—231; XXXII, Fol. 30; Sj. Reg. XXIII, Fol. 14—15.
- 54, 1. Sj. Tegn. XIX, Fol. 420—1; XX, Fol. 225 flg.; XXVI, Fol. 286; XXIX, Fol. 263; Dske Saml. II, S. 121; Kbhvns Dipl. III, 187—8.

- S. 54, 2. Aarsberetn. fra Geh. Ark. IV, S. 178; Troels Lund: Danm's og Norges Hist. I, 4, S. 215—16.
- 54, 3. Troels Lund: anf. St.; Ved. Simonsen: De dske Ruder I, S. 103; do.: Rugaard: II, 1, S. 54; Dske Saml. III, S. 263.
- 55, 1. Dsk Mag. 4 R. IV, S. 292; Ved. Simonsen: Rugaard, II, 1, S. 55.
- 56, 1. Sj. Tegn. XXV., Fol. 281—284.
- 57, 1. Molbech: Krist. IV's Breve, S. 322; Kieler Omslags Regnskab for 1630.
- 57, 2. Molbech: Krist. IV's Breve S. 459; Krist. IV's egenh. Breve 1636—40, S. 312; 1641—44 S. 437 jfr. 433; 431, 440; 1645—48, S. 5, 6, 114; Dske Saml. II, 129, 136; Rasbech: Frborg S. 177—8; P. Brock: Rosenborg Slot, S. 43; F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist. S. 203—4; Sj. Tegn. XXIX, Fol. 308, 309; Kirkehist. Saml. 3 R. IV, S. 255; Slange: Krist. IV, II, S. 1422; Industriforens Maanedsskr. 1881, S. 100—101; P. Brock: Efterretn. om Rosenborg I, S. 56—59.
- 58, 2. Molbech: Krist. IV's Breve S. 459; Geh. Ark. Gabriel Marselis' Regnskab over hvad han havde leveret til Holmen og Tøjhuset 1643—1649; Tidsskr. f. Kunstind. 1885, S. 63; Krist. IV's egenh. Breve 1641—44, S. 398 1645—48, S. 9, 25, 31, 79—80, 83—84, 112—14; Sick: Notice S. 8; Otto Sperlings Selvbiografi S. 143.
- 59, 1. S. Birket Smith: Leonora Christina I, S. 183, LXIX; Dske Mag. 3 R. IV, S. 228. — Efter velvillig Meddelelse af Dr. phil. J. A. Fridericia findes mellem Bilagene til en Afregning fra Albert Baltser Bernts og Leonhard Marselis en Obligation af 10de April 1648 fra Korfits Ulfeld, hvori han paa egne og Arvingers Vegne forpligter sig til at betale Peter von Ouerbeke og Arvinger i Hamburg 15,000 Rd. „wegen einer mit Diamanten und Perlen gezierten crone“, som Bernts og Marselis, paa Ulfelds Begjæring havde udleveret dennes Afsending. Det synes altsaa, som om Bernts og Marselis, til hvem Kronen vel oprindeligt var pantsat, igjen havde laant paa den hos Ouerbeke. I en anden Afregning dateret den 15de December 1648 fra Bernts og Marselis er følgende Fordring opført: „Imod den kongelige Kroning er paa kgl. Maj's Begjæring leveret ham til Krone og Scepter et Parti Diamanter tillige Rigsæblet forsynet med Diamanter, hvilket er kontraheret af Korfits Ulfeld for 24,455 Rd.“ Korfits Ulfeld har herved paategnet, at det er leveret til ham selv i hans egne Hænder.
- 59, 2. P. Brock: Rosenborg Slot 1884, S. 42—43, 107.
- 61, 1. A. D. Jörgensen: Den nordiske Kirke S. 447 (efter Andre har Knud den Store ophængt sin Krone i Winchester s. Decem scriptores de historia Angliæ ed. R. Twysden, London, 1652, S. 2325 d. e. Henr. de Knygthon: de eventibus Angliæ l. I, cap. VI); Chr. Molbech: Nordisk Tidsskr. IV, S. 179, 189, 196; jfr. Saxo ved P. E. Müller S. 579; H. Hildebrand: Sveriges medeltid, II, S. 13—16.
- 61, 2. Ny kirkehist. Saml. IV, S. 618—19.
- 61, 3. A. D. Jörgensen: De danske Rigsarkiver S. 9; Molbech: Nord. Tidsskr. IV, S. 199 jfr. 206; Dske Mag. V, S. 360—4; R. Mejborg: Kristian V's Hof, S. 147.

- S. 62, ₁. Ann. eccles. Dan. II. S. 505; Script. rer. Svec. I, S. 170; H. Hildebrand: Sveriges medeltid, I, S. 509.
- 62, ₂. Schlegel: Saml. z. dän. Gesch. II, 4, S. 150.
- 62, ₃. P. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 42, 80; S. Birket Smith: Leonora Christina I, S. 183, LXIX.
- 63, ₁. Efter velvillig Meddelelse af Dr. phil. J. A. Fridericia findes der i Rentem. Regnskaberne under 24 Juli 1651 Oplysning om, at Guldsmed *Jörgen Mortensen* ogsaa har arbejdet paa Regalierne i 1648. — R. Mejborg: Kristian V's Hof, S. 5; Edv. Holm: Danm's og Norges indre Hist. I, S. 12—13.
- 63, ₂. Partikulærkamrets Regnskab 1670—72; Mejborg: Kristian V's Hof S. 3.
- 63, ₃. P. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 215; Dske Saml. 2 R. VI, S. 99; R. Mejborg: Kristian V's Hof, S. 4.
- 64, ₁. Ny Saml. t. d. dske Hist. II, 1793, S. 99; Dske Saml. III, S. 63—4; Personalhist. Tidsskr. VI, S. 97; C. Nyrop: Slægten Nyrop, S. 67—68.
- 64, ₂. Hildebrand: Sveriges Medeltid I, S. 508—511; de Laborde: Notice des émaux, II, 247 flg. (her benægtes Rigtigheden af, at Diamantens Slibning først blev opfundet 1476 s. Troels Lund: Danm's og Norges Hist. IV, S. 211—212); S. Birket Smith: Otto Sperlings Selvbiografi, S. 184.
- 65, ₁. Kbhvns Dipl. V, 93, 263; III, S. 568—9; Sj. Reg. XXVII, Fol. 611; XXVIII, Fol. 536—7; Partikulærkamrets Regnskaber.
- 65, ₂. C. Nyrop: Danm's Glasindustri, S. 80 flg, 86; Partikulærkassens Regnsk.; Sj. Reg. XLII, Fol. 435—6; Sj. Tegn. XLV, 61—62; L, 60, LI, 294—95; D. L. Clement: L'église réformée de Copenhague S. 11, 12, 49.
- 66, ₁. Nyt histor. Tidsskr. II, S. 619.
- 67, ₁. P. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 133, 166, 167.
- 67, ₂. M. L. Nathanson: Jødernes Stilling i Danm.. S. 1 flg., 7, VII; Sj. Reg. XXXII, Fol. 365—6; Sj. Tegn. XLV, Fol. 226; Sj. Indlæg 1681 C.
- 67, ₃. Sj. Reg. XXXII, Fol. 180—1; Sj. Tegn. XLVIII, Fol. 180; Sj. Indl. 1691, B; Partikulærkassens Regnsk.
- 68, ₁. Sj. Tegn. LI, Fol. 285; Sj. Reg. XLI, Fol. 242—3; Magistr. Ark. Kollegiebreve 1735 Nr. 41; Kbhvns Dipl. VII, 46, 54—55, 64.
- 69, ₁. Hübertz: Aarhus, II, S. 287, 292, 332; Dske Mag. V, S. 222; Sj. Tegn. LI, Fol. 153, 196; LVII, Fol. 402.
- 69, ₂. M. Rubin: Kbhvns Befolkningsstatistik S. 40, 44 (Hist. Tidsskr. 5 R. III).
- 69, ₃. Sj. Reg. XXVIII, 169; XLI, 91, 222, 324; XLII, 435; Sj. Tegn. XLVI, Fol. 151; Bestallingsbog 10 a Fol. 223; 12 a Fol. 222; 17 a Fol. 13; Kbhvns Dipl. I, 795; Kommercekoll's Memorialprot. 1685—1688 S. 147—149.
- 70, ₁. Kbhvns Dipl. I, 706, 755; III, 463—4 jfr. 549. C. Nyrop: Lavenes indbyrdes Rang S. 10—11; A. D. Jörgensen: Niels Stensen S. 4—5, 64, 216—17, 220; Kbhvns Dipl. I, 754, 755, 756; III, 716, 717, 719, 720; Meddelelser fra Arkitekt V. Klein; P. Stolpe: Dagspressen II, S. 223; B. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 135; Guldsmedenes Amtsprot. Fol. 46—48.

- S. 70, ². Kbhvns Dipl. VI, 490—1.
- 71, ¹. P. Brock: Rosenborg Slot, 1884, S. 135; Meddelelser fra Arkitekt V. Klein; Sj. Reg. XXVIII, Fol. 169; Kbhvns Dipl. I, 794, 795.
- 71, ². Hübertz: Aarhus, II, S. 292.
- 72, ¹. Sj. Reg. XXIX, Fol. 26—33; De kgl. Laugs-Artikler, som til Aarets Udgang 1730 ere udstædte, I, S. 227 flg. (Artiklerne af 7 Novbr. 1685) III, S. 23 flg. (Frdd. af 23 Decbr. 1681 og 6 Maj 1682).
- 74, ¹. Sj. Indlæg 1685.
- 75, ¹. Sj. Reg. XXXV, Fol. 11, 461—2; Sj. Tegn. XLVII, Fol. 328; LI, Fol. 153, 196; Artiklerne 1685 §§ 7, 8.
- 77, ¹. Bestallingsbog 20 a Fol. 8; Guldsmenedes Amtsprot. Fol. 8 flg.; Kommercekoll's Suplikprot. A, 1736—39 Nr. 89; do. Journ. A, 1736—40, Nr. 276, jfr. Kommercekoll's Memorialprot. 1685—88 S. 235—236.
- 78, ¹. Sj. Tegn. LIX, Fol. 213—14 (Anton Majbusch var 1691 indkaldt hertil fra Stockholm, Sj. Tegn. XLVIII, Fol. 160, 299 jfr. Ph. Weilbach: Dansk Konstnerlexikon); Guldsmenedes Amtsprot. Fol. 7—8.
- 78, ². Guldsmenedes Amtsprot. Fol. 6, 39—40; Sj. Tegn. LXXIV, Fol. 204, 322.
- 79, ¹. Sj. Reg. LI, Fol. 355—6.
- 79, ². Sj. Tegn. LVI, Fol. 237—8.
- 79, ³. Kbhvns Dipl. VI, 465, 775, 789; Sj. Reg. XXVIII, Fol. 270; XXXI, 371; XL, 41; Sj. Tegn. XLV, 61—62; L, 60, 189, 234; LI, 294—5; LV, 525; LVI, 27, 198, 235.
- 81, ¹. Guldsmenedes Amtsprot. Fol. 30—39; Kommercekoll. Forest. 1742—44 Nr. 496.
- 82, ¹. Guldsmenedes Amtsprot. Fol. 28 jfr. 33, 37.
- 83, ¹. Guldsmenedes Amtsprot. Fol. 41—43, 46—48.
- 84, ¹. E. Pontoppidan: Økonomisk Balance S. 209 flg., 281—2; C. Nyrop: Danmarks Glasindustri S. 81, 86; Sj. Reg. XL, Fol. 201—3; Kommercekoll's Pakkesager 632 Nr. 93.
- 84, ². Reskr. 1 Novbr. 1726 (Sj. Indl. 1726); Pl. 8 Febr. 1745 (Kommercekoll's Reskriptprot. 1735—70 S. 251—2); Pl. 4 Novbr. 1761; Pl. 23 Jan. 1769. Joh. Jagenreuter ligger i Strid med de jødiske Guldtrækere Levin Wulff von Halle og Mendel (Kommercekoll. Journ. 1769—71 Nr. 18, 148, 149, 161).
- 84, ³. Pl. 1 Juli 1757 og 30 Jan. 1758; Kommercekoll's Journ. G (1755) Nr. 81; do. Forestillingsprot. 1756—59 Nr. 1142.
- 85, ¹. Pl. 1 Septbr. 1762 § 3; Stampes Erklæringer V, 55—57, 321—23; Pl. 25 April 1768; Kommercekoll's dske Journ. A (1773) Nr. 6.
- 86, ¹. Kommercekoll's dske Journ. H (1777) Nr. 390, 430; do. Forestillingsprot. 1777 Nr. 31.
- 87, ¹. Generaldtoldk. kbhvske Journ. H (1779) Nr. 401; K (1781) Nr. 218; Kommercekoll's dske Journ. M (1779) Nr. 304; N (1779) Nr. 837; O (1780) Nr. 162; Q (1781) Nr. 172, 235, 312; A. Exner: Det kgl. Vaisenhus, S. 58.
- 87, ². Kommercekoll's dske Journ. U (1783) Nr. 145; jfr. Holger Lund: Selskabet for Borgerdyd, S. 76, 77.
- 87, ³. Frd. 1 Febr. 1797; Pl. 29 Septbr. 1788.

- S. 88, ¹. M. L. Nathanson: Jødernes Stilling i Danm. S. 94—95, 99, 184; Borger-
vennen 1800, S. 266—267, 269; Lavsprotokollen 1750—1864 Fol. 114 flg.
- 88, ². Kancelliets Pakkesager Skab 8, Pakke 60, Bilag Nr. 17.
- 89, ¹. Lavsprotokollen 1750—1864, Fol. 50 jfr. 44, 73; Frd. 1 Septbr. 1762 §
5; Reglmt for Kunstak. 21 Juni 1771.
- 89, ². E. C. Werlauff: Erindr. om Guldhornstyveriet, S. 30.
- 91, ¹. Magasin f. patriot. Skribenter I, 1771, Nr. 8; Tjenstlig Gjensvar paa
en Guldsmeds Tanker om Guldsmedelavet, 1771; Jødernes Rænkere
Aabenbaring, 1771; Velmente Betænkninger over Lavene, 1771; For-
tegn. paa de Skrifter, som Trykkefriheden har givet Anledn. til, I,
1771, S. 190—1 jfr. S. 68, 69; C. Nyrop: Vilhelm Christesen, S. 36—37.
- 92, ¹. Sj. Tegn. LVI, Fol. 237—8; Partikulærkamrets Regnskr (1722 gjör
Fr. Fabritius efter disse Regnskaber „ein Eremitage Teller“ og 1730
„2 Eremitagen von á part ihm geliefert Silber“, hvad forstaas her-
ved?); N. Jonge: Kbhvns Beskriv. S. 129; Lengnik: Stamtavle over
Familien Fabritius; Koncepter t. sjæll. aabne Breve 1767 Nr. 669;
Myntprot. 1760—67 S. 193; Guldsm. Lavspot. 1750—1864 Fol. 19, 56;
Kommercekoll's dske Journ. Q (1781) Nr. 312.
- 93, ¹. Kommercekoll's dske Journ. A A (1786) Nr. 11, 189, 267, 311, 369,
468, 596; do. Forestillingsprot. 1786 Nr. 35; do. Privilegieprot. 1786—
1795 S. 24—25; Fr. Thaarup: Arkiv for Statistik, I, S. 173—191; Kom-
mercekoll's dske Journ. Q Q (1794) Nr. 228, 297, 348, 477, 616, 721;
R R (1795) Nr. 22, 33, 52, 507; Adresseavisen 1795 Nr. 185; Industri-
og Fabrikfagets Forestillingsprot. 1797, Nr. 37; 1800, Nr. 4; 1801, Nr.
37; Rawert: Danm's ind. Forh. S. 204—5, 208, 209; Ind- og Fabrfagets
Journ. Y, 1819, Nr. 86, 232, 343. — 1804 udvides hans Privilegium paa
Fabriken i Kirke-Saabby til ogsaa at gjælde hans Hustru og Sønner
(Ind. og Fabrfagets Forest's Prot. 1804 Nr. 81).
- 93, ². Kirkehist. Saml. 3 R. III, S. 791.
- 93, ³. Partikulærkassens Regnskab; Norsk hist. Tidsskr. I R. III, 157—8.
- 93, ⁴. Geh. Ark. Dske Saml. 298 b jfr. Sick: Notice S. 13—14, 26—27. — Se
forøvrigt om *Solvkammeret*: Dske. Mag. V, S. 208, 364; 2 R. I, S. 249;
3 R. I. S. 162, 163; Joh. Grundtvig: Frederik II's Statshusholdn. S.
IX jfr. S. II, IV; Kristian IV's egenh. Breve 1032—35 S. 287; Sj. Tegn.
XXV, Fol. 269; Geh. Ark. Dske Saml. 248 b; P. Brock: Rosenborg
Slot, 1884, S. 170; Illustr. Tid. XI, S. 72—73.
- 93, ⁵. Brasch: Vemmetofte II, S. 217 flg. jfr. 127; Hist. Tidsskr. 3 R. V, S.
457 flg.; Broch: Rosenborg Slot, 1884, S. 165—6, 167—8.
- 93, ⁶. Mejborg: Kristian V's Hof S. 118; Tidsskr. f. Kunstind., 1885, S. 73.
- 93, ⁷. Mejborg: Kristian V's Hof, S. 147.
- 94, ¹. Partikulærkassens Regnskaber; Brock: Efterretn. om Rosenborg II,
S. 42; do. Rosenborg Slot 1884, S. 163, 215.
- 95, ¹. Kancelliets Pakkesager Skab 8, Pakke 60, Bilag Nr. 17, 85.
- 95, ². Frd. 14 Oktbr og 14 Decbr 1808; Efterretn. fra Selsk. f. indenl. Kunsfl.
I, S. 699; Kancelliets 2det Dept. ²⁵/₇ 1817 (Brev-Nr. 1157).
- 96, ¹. Frd. 2 April 1814; C. Nyrop: Bidr. t. d. dske Industris Hist. S. 133
flg., 154.
- 96, ². Kommercekoll's Journ. P (1811), Nr. 800, 858; Q (1812) Nr. 646, 769;

- do. Privil. Prot. 1806—13 S. 358—360; Hdls- og Ind. Tid. 1810, S. 337—340; Efterretn. fra Selsk. f. indenl. Kunstfl. I, S. 570, 613; Røwert, Danm's industr. Forh., S. 202; C. Nyrop: Vilh. Christesen, S. 39.
- S. 96, 3. Kancelliets 2det Dept. $28/9$ 1813 (Brev-Nr. 1441).
- 98, 1. Kancelliets 2det Dept. $25/7$ 1817 (Brev-Nr. 1157); Koll. Tid. 1817, S. 619—620 jfr. 1820, S. 401—2; Reglmt for Kbhvns Borgervæbn. 1 Juni 1808 § 29.
- 98, 2. Kancelliets 2det Dept. $21/2$ 1821 (Brev-Nr. 348); Pl. $2/6$ 1778; Kesk. 17/4 1779; Pl. $21/3$ 1781; Pl. $7/8$ 1821; Koll. Tid. 1821 S. 242—244.
- 99, 1. Pl. $2/6$ 1778; Jurid. Tidsskr. XXXIII, 1839, 315—318; Kancelliets 2det Dept. $14/7$ 1842 (Brev-Nr. 512 b); P. R. Hinnerup: Haandbog for Juvelere, S. 655.
- 100, 1. Sj. Tegn. LV, Fol. 378; Kanc's 2det Dept. $14/7$ 1842 (Brev-Nr. 512 b).
- 100, 2. Kanc's 2det Dept. $31/12$ 1821 (Nr. 1984); $12/4$ 1823 (Brev-Nr. 1248); Justitsmin. 1 Dept. $9/10$ 1854 (Nr. 4648); Statskalenderne; Finans-koll's Forestill. 1832 Nr. 231; Højesterets Domme afsagte i Højesteret i Aaret 1834 S. 241—2 (3 Februar 1835); Finansdeput.'s Forestillinger 1835, II, Nr. 262; Kanc's 2det Dept. $14/7$ 1842 (Nr. 512 b.)
- 101, 1. Kanc's Pakkesager Skab 9, Pakke 6; Kanc's 2det Dept. $25/11$ 1809 (Nr. 3165); $4/1$ 1814 (henlagt Sag O, 4576); $31/12$ 1821 (Nr. 1984); $14/7$ 1842 (Nr. 512 b); do. Resolutionsprot. 1842, I, Nr. 133; Kbhvns Borgerrepr's Forhandl. I, 23, 95; II, 78; III, 103; IV, 59.
- 102, 1. Erslevs Forfatterlexikon; Mag. f. Kunstn. og Hdv. I, S. 293, 401; II, 152, 442, 460; IV, 79, 257; V, 435; 2 R. IV, '297; P. R. Hinnerup: Hdbog f. Juvelere S. 655.
- 102, 2. Kanc's 2det Dept. $25/11$ 1809 (Brev-Nr. 3165); $14/8$ 1816 (Nr. 1218); $21/1$ 1847 (Nr. 36); Finansdeputationens Brevbøger 1846—1848; C. Nyrop: Industriforen's Udstilling i Sommeren 1880 S. 34—35.
- 102, 3. Hinnerup: Hdbog. f. Juvelere S. 702; Sj. Tegn. LIV, Fol. 316—317; Kommercekoll's Pakkesager 632 Nr. 93.
- 103, 1. Thorsen: Guld- og Sølvlegering. En Haandbog for Guld- og Sølvarbejdere Aarhus, 1820; do.: Anvisn. t. Guld- og Sølvlegering oplyst med Forklaringer og Exempler, Horsens, 1835. — P. Brock: Efterretn. om Rosenborg, III, S. 134.
- 103, 2. Rejersenske Fonds Regnskaber 1830—1834; Statskalenderen.
- 104, 1. Reglmt for Kunstak. af 21 Juni 1771, 3 Afd. § 1, 4 Afd. § 3 og 28 Juli 1814 § 88; O. Müller: Om Lavsvæsen, S. 86—87; Guldsmedelavets Protokol 1750—1864, Fol. 58.
- 104, 2. Industriforen's Maanedsskr. 1874, S. 224—226.
- 106, 1. Im. Barfod: Den falsterske Gejstlighed II, S. 288; Lavsp. 1750—1864, Fol. 163, 174, 207; Beretn. fra Inst. f. Metalarb. 1821; Dagen, 1824, Nr. 283; Kanc's 2det Dept. $24/3$ 1829 (Brev-Nr. 112).
- 109, 1. Tidsskr. f. Kunstind. 1885, S. 158; Udstillingen i 1836, S. 50, 80—82; Kommercekoll. Industri- og Fabrikfagets Journ. P. P. 1837, Nr. 432; Hinnerup: Hdbog for Juvelere, S. 525, 586, 590, 596, 709.
- 110, 1. Industriforen's kunstind. Udst. i 1880 S. 31 flg., 50, 63; Kommercekoll., Ind- og Fabrikfagets Journ. P. P., 1837, Nr. 501; Tidsskr. for Kunstind. 1885, S. 91; Dagen, 1843, Nr. 24.

- S. 110, ₂. G. F. Hetsch: Fortegn. f. Hdværkere Pl. II, XLIV; Katalog over Udst. paa Charlottenborg 1843; L. Skau: Peter Hjort Lorenzen, S. 254; Rejersenske Fonds Regnskaber.
- 111, ₁. Udsigt over Industriudst. i 1836. S. 79 flg.; 1844, S. 106 flg.; Kvartalsberetn. fra Industriforen. 1842, S. 181 flg.; Hinnerup: Hdbog for Juvelere, S. 443; Rejersenske Fonds Regnskaber
- 111, ₂. Catalogue spécial des produits du Danmark, Paris, 1855; Deptstidende, 1863, S. 441.
- 113, ₁. J. Falke: Kunstindustriens Grundsætninger S. 317; Uds. over Industriudst. i 1836 S. 80; 1844, S. 113—14; Kvartalsberetn. fra Industriforen. 1842 S. 181; Tidsskr. f. Kunstind. 1885, S. 103 flg.; Industriforen's kunstind. Udst. i 1880 S. 35, 50.
- 114, ₁. Tidsskr. f. Kunstind. 1885, S. 105; Lavsprotokollen 1750—1864, Fol. 218, 219, 222, 234—5; Guldsmed Amtets Prot. 1735—1837 Fol. 82—83, 143, 151; O. Müller: Om Lavsvæsen, S. 86, 114.
- 114, ₂. Katalogerne til Udstill. paa Charlottenborg; Meddelelser fra Fællesrepræsent. I., S. 258; C. Nyrop: Medd. fra Industriens Omraade, S. 109; Næringslov 29 Decbr 1857; Regulativ for de frivillige Svendepøver 6 Aug. 1862, 15 og 20 Aug. 1864; Indenrigsm. Bkdtgj. 3 Oktober 1884.
- 115, ₁. Justitsm. 1 Dept. ¹⁹/₈ 1852 (Brev-Nr. 3707); ¹¹/₁₀ 1852 (Nr. 4526); ²³/₅ 1854 (Nr. 2273); ⁹/₁₀ 1854 (Nr. 4648); Haandværkerstandens Bemærkninger 1848, S. 63 flg.
- 115, ₂. H. P. Giessing: Lavsforfatn's Gavnlighed S. 17; Cirkulære af 20 November 1863 (fra den af Lavet nedsatte Komite); Love for Guldsmedelavet i Kbhvn, 1864; do. 1873 (forandrede, med ny kgl. Stadfæstelse af 19 April 1870). Kgl. Resol. 26 Maj 1860 (Reskriptsaml.) ang. Juveler Johan Carl Ludvig Niedlichs Legat. — Love f. Gldsmdsvendenes Foren. f. Syge, Begravelse samt Understøttelse i Kbhvn. 1863; Love for Guld- og Sølvarbejdernes Understøttelsesforening, Kbhvn., 1883.
- 116, ₁. Udstillingsberetningerne 1836 S. 80; 1844 S. 113; 1852 S. 83; Kvartalsberetn. fra Industrif. 1842 S. 182; 1859 S. 244—5.
- 117, ₁. Kommercekoll. Ind- og Fabrfagets Forestillingsprot. 1803 Nr. 78; 1804 Nr. 47; 1805 Nr. 5; Hdls- og Ind.- Tid. 1805 S. 336; C. Nyrop: Vilhelm Christesen S. 12, 16, 19, 20, 47; Justitsm. 1 Dept. ²²/₅ 1855 (Brev-Nr. 2126); Kvartalsberetn. fra Industrif. 1859, S. 175, 193, 196, 244.
- 117, ₂. Reskriptsamlingen; De kgl. Lavsartikler indtil 1730, S. 376 flg., 399 flg.; Stampe: Erklæringer, III, S. 483—6, 624—7; IV, S. 70—72; Fr. Thaarup: Mag. f. Danm's og Norges Beskiv. II, S. 357—9; Personalhist. Tidsskr. II, S. 45.
- 118, ₁. Tabelværk til Kbhvns Statistik Nr. 7, S. 96, 132.
- 119, ₁. Uds. over Industriudst. i Kbhvn. 1852, S. 81—83; Folkekal. f. Danm. 1853, S. 137; Industri-Udst.'s Tidende, 1852, S. 51—52, 87.
- 124, ₁. Tekn. Tidsskr., Stkhlm, 1872, S. 196—197.
- 126, ₁. Industriforen's Udst. 1880, S. 30 flg., Industriudst.'s Tid., 1852, S. 87; I Hjemmet 1859, S. 181.

- S. 128,₁. Illustr. Tid. IV, 18⁶²/₆₃, S. 186, 190, 193; XX, 18⁷⁸/₇₉, S. 148, 224, 369.
— 128,₂. Kunst- og Industriudst. i Kbhvn 1879, S. 5—6.
— 131,₁. Illustr. Tid. VIII, 18⁶⁶/₆₇, S. 418.
— 132,₁. Stampedes Erklæringer V, S. 56; Kancelliets Pakkesager Skab 8 Pakke
60 Bilag 14 jfr. 15.
— 132,₂. Pl. 22 Septbr 1823 jfr. Pl. 26 Januar 1827; Guldsmid Amtets Proto-
kol 1735—1837, Fol. 84, 86, 101, 112.
— 132,₃. Se de paagjældende Foreningers trykte Love.
— 132,₄. Blad f. Arbejdskl. 1854, Nr. 6; Dags-Telegraphen 1872 Nr. 338; jfr. C.
Nyrop: Medd. fra Ind.s Omraade S. 277.
— 133,₁. Justitsmin. 1ste Dept. 11 April 1863 (Brev-Nr. 1974—75).
-

REGISTER.

Aalborg, 52, 144.

Aarhus, 16, 30—31, 43, 68, 71, 99, 102, 144.

Absalon, Biskop, 6, 7.

Affineri, 84, 102.

Akvavitskaal, 42.

Albert Guldsmed, 16.

Alberts, C. B., Gldsm., 101, 102, 143.

Altona, 118, 143.

Ambrosen H. P., Gldsm., 120, 137.

Anders Guldsmed, 16, 31, 33, 139.

Anketil, Guldsmed, 4.

Andersen, A., Gldsm., 137; — Niels, do., 18; — Nikolaj, do., 50.

Andreas Guldsmed, 16, 22, 33.

Anna Sofie, Dronning, 93.

Ansgar, 2.

Antonnis, Zacharias, 102.

Antwerpen, 39, 40, 144.

Arbejderforhold s. Svendeforhold.

Arbejdsløn, 20, 29, 81.

Armbaand som Trolovelsesgave, 42.

Aretæus, Daniel, 18, 159.

Arnold Guldsmed, 16.

Arrensberg, Nik., Gldsm., 50.

Assens, 144.

Atlmar, Guldsmed, 7.

Augsburg, 41, 49, 66.

Ausborn, H. F., Guardejn, 143.

Avgustinus, Guldsmed, 52, 142.

Bager, Oluf, 36.

Baliun, 27.

Barbette, Emaljør, 65.

Bauder, C., Gldsm., 138.

Baumann, Kasper, Hof-Blikmager, 84.

Bechmann., N. J., Gldsm., 50.

Beck, Gldsmdenke, 137.

Becker, V., Gldsm., 138.

Bedrageri, 1, 13—14, 27, 29, 51, 53, 75, 97, 98.

Begravelseskasse, 132, jfr. Lighbøren.

Bent Guldsmed, 17.

Bentsen, Jens, Gldsm., 50; — Ole, Mynt-
guardejn, 143.

Bergen, 9, 29, 52, 68.

Berggrav, Niels, Myntguardejn, 142.

Bernts, Albert, 163.

Bertel Guldsmed, 34.

Bertelsen, Henr., Gldsm., 30.

Bestikarbejde, 117.

Beust, Henrik, Juveler, 41.

Billing, Gldsmdenke, 138; — A., Gldsm., 138; — R., do., 138.

Birch J., Gldsm., 138; — J. B., Guar-
dejn, 143.

Birch & Rasmussen, Gldsm., 126, 148.

Bircherod, Jens, Professor, 63.

Bistrup, T., Gldsm., 137.

Bjerager, C. A., Gldsm., 110, 117.

Björn Guldsm., 30.

Bloch, Jörgen, Gldsm., 70.

Boas, Chr., Gldsm., 117, 118, 137, 148; —
N., do., 137.

Bochholt, Henr., Knapmager, 79.

Bockenhoffer, J. J., Gldsm., 70, 71.

Bois, Lenoir de, Gldsm., 65, 79.

Bolt, Frederik, Gldsm., 69, 71.

Bomærker, 13.

Bonnesen, Bonne, Gldsm., 116, 143.

- Borch, Jakob tor, Gldsm., 43, 50.
 Borkart Guldsm., 33, 34.
 Bornholmske Diamanter, 95.
 Borreby, Peter, Gldsm., 102.
 Borring, Hans, Gldsm., 82.
 Borris, A., Gldsm., 82; — Jakob, do., 71, 76, 139.
 Branth, H. J. A., Myntguardejn, 142, 143.
 Brasnauer, D., Gldsm., 70, 79, 139.
 Brechtel, H. C., Gldsm., 66.
 Broncestøbning, 105, 106, 109—10.
 Brun, Hans, Gldsm., 43; — Jakob Jensen, do., 50.
 Brunsvig, 41.
 Bumbech, A. T., Gldsm., 138; — P. Th., do., 138.
 Burose, Jörgen, Gldsm., 69.
 Burræus, Peter, Myntguardejn, 142.
 Busch, Jakob, Gldsm., 49.
 Butiksforretning, 110, 118, 119.
 Byggeforening, 133.
 Bymærker, 13, 28, 29, 52, 74, 144.
 Bysantinsk Indflydelse, 3, 4.
 Bøder til Lavet, 11, 48.
 Bönhaser, 49, 73, 85.
 Bötger, M., Gldsm., 82.
 Carstensen, Lavrens, Gldsm., 50.
 Caspersen, Jakob, Gldsm., 50.
 Chambre, Noël de la, Juveler, 65.
 Charlotte Amalie, Dronning, 69.
 Charlottenborg, Udstillinger paa, 113.
 Christensen, Anders, Gldsm., 30, 52, 142; — C., do., 137; — Nikolaj, do., 100, 104, 110, 139, 149; — S., do., 137; — Søren, do., 34, 50.
 Christesen, Vilhelm, Guld- og Sølvvarefabrikant, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 131, 138, 149.
 Christgau, H., Gldsm., 138; — Ludv. O., do., 120, 138, 150.
 Christian, Hans, Gldsm., 33.
 Christoffer, Guldsm., 31.
 Christoffersen, Tönnis, Gldsm., 50.
 Clar, Frederik, Gldsm., 82.
 Clark, William, Pletfabrikant, 115.
 Clausen, C. F., Gldsm., 137; — J. A., do., 137, 139; — Markus, do., 50; — Matias, do., 43, 50, 53; — N. C., do., 111, 116.
 Coq, André le, Gldsm., 65, 79.
 Corte, Antonius de, Tapetvæver, 39.
 Clément, P., Gldsm., 137, 150.
 Collin, O. C., Gldsm., 120, 137.
 Dagmarskorset, 127.
 Dahl, E. F., Gldsm., 111, 112, 113, 118, 119, 123, 150; — J. T., do., 138.
 Dahlbom, C., Gldsm., 137; — F., do., 137.
 Dahlerup, V., 125.
 Dalhoff, J. B., Gldsm., 103, 104 fig., 113, 116, 137, 150; — K. P., Görtler, 105.
 Dalsgaard, J., Gldsm., 138.
 Dampmaskine, 117, 118.
 Danegjeld, 2.
 Daniel Guldsm., 33.
 David, Israel, Juveler, 67; — Natan, 68.
 Dehenn, Peter, Gldsm., 41.
 Demstrup, Helmer, Gldsm., 50.
 Dey, Daniel Didrik, Gldsm., 89.
 Diamantskærer, 65.
 Dideriksen, Julius, Gldsm., 111, 119, 126, 127, 150.
 Didrik Guldsm., 16, 19.
 Dinesen, Else Hansdatter, 36.
 Dionysius, Albert, 57.
 Direksen, C. F., Gldsm., 118.
 Dragsted, Alfr., Gldsm., 121, 138; — A. N., do., 111, 117, 118, 125, 132, 137, 139, 150.
 Dreboldt, A. C., Gldsm., 138; — A. T., 113.
 Drejer, Jakob, 64.
 Drewsen, H. C., Galvanoplastiker, 102, 125.
 Dringenberg, Henr., Møntmester, 17, 18, 22.
 Dubois, Isak, Gldsm., 65, 79.
 Dukatguld, 74—75.
 Duve, M. L., Gldsm., 82.
 Dysterding, Joak. Henr., Gldsm., 78.
 Ebbert Guldsm., 16.
 Ebel, Michael, Gldsm., 79.
 Eckersberg, C. W., 106.
 Eddelien, A., Gldsm., 138.
 Efraim, Samson, 67.

Eggensen, P. R., Gldsm., 104, 110, 150.
 Eigen, Abraham v., Gldsm., 50, 139.
 Eilertzen, C., Gldsm., 121.
 Ekstrøm, Frederik, Gldsm., 88.
 Eligius, St., 12, 15, 30.
 Elektrisk Lys, 117.
 Elektromagnetisme, 101.
 Elling, Peter, Gldsm., 31.
 Emaljering, 3, 20, 35, 42, 43, 54, 55, 65, 110, 111, 131.
 Enevoldsen, Niels, Gldsm., 50.
 Engel, J., Gldsm., 138.
 Engelholm, 31.
 Engelsk Indflydelse, 2, 4—5.
 Eremitage-Teller, 166.
 Erhart Guldsmed, 16.
 Erikson, Brødrene, 121.
 Erik af Pommern, 9, 10, 61.
 Eriksen, Israel, Gldsm., 79.
 Ernst Guldsmed, 33.
 Etzendrager, 160.
 Evert Lyning, Gldsm., 16.

Faaborg, 115

Faare, 27.

Fabrikarbejde, 118.

Fabritius, Christoffer, sen., Gldsm., 79, 91, 139; — do. jun., 82, 91, 94, 142.
 — Frederik, sen., 76, 91, 93; — do. jun., 91 fig., 100, 139, 143. — Graah, do., 100, 143.

Fagforening, 132.

Falck, A., Gldsm., 137.

Falke, Jakob, 111.

Feige, Anders, Gldsm., 50; — Jokum, do., 50, 139.

— Feldt, M., Gldsm., 82.

Filigran, 66, 117.

Filippa, Dronning, 61.

Fistaine, Jean François, Gldsm., 87.

Fleinert, C., Gldsm., 120, 138; — V., do., 138.

Flensborg, 10, 15, 16, 19.

Fleron, A., Gldsm., 117, 138.

Flor, C., Gldsm., 137; — M., Myntguardejn, 142.

Foght, T., Gldsm., 137.

Frankfurt am Main, 41.

Frauen, Fr., Guardejn, 143.

Frederik II., 33, 34, 35, 38, 39, 41, 161; — III., 59 fig., 66, 70; — IV., 67; — Arveprins, 37.

Frederiksborg, 53, 57, 59, 125.

Frederiksen, Kristoffer, Gldsm., 70.

Fridericia, J. A., Dr. phil., 163, 164.

Friedländer, V., Grosserer, 85.

Friman, Hans, Gldsm., 17, 37; — 50.

Frimester, 88, 89, 95, 97—98, 114, 115.

Frodes Guld, 1.

Freund, Fr., Guardejn, 143.

Fuchs, J., Gldsm., 113.

Fulbius, G., Gldsm., 137.

Fux, Nikolaj, Gldsm., 76, 82, 139; — Niels, do., 82.

Fyring, Didrik, Gldsm., 30, 34—37, 47, 49, 62.

Fürst, Ruben, 68; — Samuel, 68.

Fællesbutik, 85.

Förslov, J. O., Gldsm., 82.

Gafler, 42.

Galanterikræmmer, 76, 83, 84.

Galvanisme, 101.

Galvanoplastik, 102, 109.

Garnalie, 27.

Gasmaskine, 117.

Gehar, Tomas von, Juveler, 40.

Georg Guldsmed, 31.

Gerhard, Myntmester, 5.

Gerlach, C. F., Myntmester, 101.

Gerrit Comhaer, Gldsm., 10.

Gertrud, Dronning, 5; — Guldsmeds, 16.

Giftermaal s. Ægteskab

Godsler, Hans v, Gldsm., 50.

Godwine, Myntmester, 2.

Goiwarts, Hans, Gldsm., 34.

Goldschmidt, Just, 68; — Mejer, 67; — Levin Samuel, 84, 102.

Graabrødretov, 70.

Gram, Niels, Gldsm., 82.

Gravering, 30, 55.

Greben, J. J., Gldsm., 82.

Green, E. C., Gldsm., 150.

Gregersen, Hans, Amtsforvalter, 64.

Grenaderknapper, 99.

Griben, Henr., Gldsm., 30.

- Groskopf, J. C., Gldsm., 113.
 Groth, S. C. S., Myntguardejn, 132, 143.
 Grön, L. J., Grosserer, 132.
 Grönbech, Hans, Gldsm., 82.
 Grönlandske Granater, 95.
 Guardejn, 52, 74, 75 flg., 91, 100 flg., 117, 142.
 Guldarbejder, 54, 80 flg.
 Guldberg, O. H., 87.
 Guldhornene, 89.
 Guldmærker s. Mærker.
 Guldservice, 66, 93.
 Gulds Karatholdighed, 20, 29, 51, 74, 75, 98, 99.
 Guldslager, 34.
 Guldtraadsdrager, 71, 165.
 Gullman, Johan, Gldsm., 66.
 Gyda, Dronning, 3.
 Gydekander, 54, 56.
 Gyesen, Bendix, Gldsm., 96.
 Gyldenløve, Ulr. Fr., 93.

Haag, 66.
 Haagensen, Anders, Gldsm., 31, 33, 139.
 Haarek Haarekson, 3.
 Hagen, Peter, Gldsm., 96, 104, 139.
 Halberg, N. C., Emaljør, 131.
 Halberstadt, A., Gldsm., 137.
 Halbertsen, Tiss, Gldsm. 50.
 Hallgreen, C., Gldsm., 120.
 Halle, 41.
 Halle, Levin Wulff von, 165.
 Hamburg, 10, 13, 39, 41, 57, 66, 72, 144, 163.
 Hanne, Hans de, Juveler, 40.
 Hans Konge, 13, 25, 27; — Guldsm., 16, 17, 18, 31, 33, 35.
 Hansen, Chr., Arkitekt, 150; — Dirk, Gldsm., 50; — F., do., 138; — Gregers, do., 30; — Hans, do., 31, 33; — Heinrich, 125, 151; — H. N., Etatsraad, Borgermester, 132; — Jens, Gldsm., 31, 33; — Jørgen, do., 49, 50, 51, 139; — R. C. E., do., 117, 143; — Theofilus, 117, 143, 151; — Tymme, Gldsm., 30.
 Hansestæderne, 10.
 Harald Haarderaade, 4; — Klak, 2.
 Harder, G. J., Gldsm., 69.
 Harthimmer, T., Gldsm. 138.
 Hartig, F., Gldsm., 138.
 Hass, Gabr., Gldsm., 50.
 Hatstofferere, 72, 73.
 Haven, P. N. von, Guardejn, 75, 142.
 Hegne Guldsm., 33.
 Heiberg, Th. S., Præst, 92.
 Heidenreich, Niels, Gldsm., 89.
 Heimbach, Didr., Gldsm., 50.
 Helsingør, 31, 144.
 Henning Guldsm., 10.
 Henrik Guldsm., 16.
 Henriquez, Agent, 88.
 Herbach, Kasper, 57, 62, 64.
 Herman Guldsm., 16; — C., do., 138; — Colner, do., 16.
 Herreborg, S., Gldsm., 138.
 Hertz, Bernh., Gldsm., 120, 132, 137; — H., do., 137; — J., do., 117, 123, 125, 138; — P., do., 111, 117, 118, 126, 127, 150; — S., do., 117, 123, 125, 138.
 Hetsch, Chr., Arkitekturmaler, 148, 149, 151; — G. F., 104, 106, 111 flg., 113, 149, 150.
 Hildebrand, Gldsm., 6.
 Hinnerup, P. R., Guardejn, 100, 101, 111, 114, 143, 154.
 Hjörning, 13, 115, 144.
 Hobro, 144.
 Hoe, Jakob, Gldsm., 66.
 Hoff, Didr., Gldsm., 69.
 Hoffman, Jakob, Gldsm., 69.
 Hof-Guldsm., 34, 69, 106, 110, 117.
 Holbæk, 144.
 Holling, A. Fr., Gldsm., 82.
 Hollænder, Hans, Gldsm., 43, 50.
 Holm, Andreas, Gldsm., 139; — J., do., 133, 139; — W., do., 138.
 Holstebro, 144.
 Hornemann, E., Gldsm., 137.
 Horsens, 102, 144.
 Hosøe, Chr., Gldsm., 139.
 Houggaard, Julius, Gldsm., 110.
 Houghthon, W., Sølvpletterer, 102.
 Hvid, Peter, Gldsm., 34.
 Hybertz, C., Gldsm., 89.
 Høy, Niels, Guardejn, 143.

Illing, Jørgen, Gldsm., 46, 50.
 Indførselsforbud, 53, 73, 76, 77, 84, 85, 87, 95, 98, 145 fig.
 Ingvor Guldsm., 16.
 Institut f. Metalarb., 104.
 Irsk Stil, 2.
 Isbrand, A., Gldsm., 137; — C. O., do., 117; — I., do., 104; — O., do., 137; — V., do., 138.
 Isfording, Herman, Bönhas, 49.
 Island, 9—10, 116, 143.
 Islænder, Sivert, Gldsm., 50.
 Italiensk Indflydelse, 40.
 Iversen, Gldsm., 151.
Jagenreuter, Johannes, Gldsm., 82, 84, 102, 165.
 Jakob Guldsm., 31, 33; — Bernt, 68.
 Jakobsen, Antonius, Gldsm., 50; — Avgustinus, do., 31; — Hartvig, do., 50; — Peter, do., 68, 75; — Steffen, do., 50.
 Jens Guldsm., 31, 33, 43.
 Jensen, Anders, Gldsm., 50; — do., 68, 75; — Henrik, do., 82; — Jens, do., 139; — Jørgen, do., 33, 34; — Knud, Ciselør, 117; — Lavrits, do., 30, 33; — P., do., 138; — P. J. G., do., 138.
 Johan Guldsm., 16, 31, 33, 34, 35, 39.
 Johnsen, Christoffer, Gldsm., 82.
 Jomfrubøger, 65.
 Jubiler, 27.
 Juvelarbejder, 21, 24, 27, 35, 41, 120, 121.
 Juvelhandel, 27, 37, 57, 63.
 Jøder, 67 fig., 76, 83, 84, 87, 88, 90, 97, 165.
 Jørgensen, Rasm., Gldsm., 31, 33.
Kaas, A., Gldsm., 138.
 Kaldarisk Ærts, 96.
 Kallundborg, 144.
 Kantor, Abraham, 68.
 Karat s. Guld.
 Karl, Claus Clausen, Gldsm., 79.
 Karl den Store, 2.
 Karl af Hessen, Prins, 106.
 Karolingisk Stil, 2.
 Kejser, Viktor, Gldsm., 56.
 Kellebrecher, Hans, 36.
 Kemitypi, 99.

Kesler, Joh. Fred., Gldsm., 113.
 Kettels, Chr., Gldsm., 49.
 Kierrungaard, J., Gldsm., 133, 137.
 Kirchhoff, M., Gldsm., 82.
 Kirkesaaby, Pletfabrik i, 92.
 Kitzerou, Jakob, Gldsm., 44, 50, 66, 70.
 Kjeldsen, Hans, Gldsm., 31.
 Kjersteminde, 31.
 Kjæder, Guld-, 25, 54.
 Kjøbenhavn, 10, 16, 29, 31, 52, 69, osv.
 Kjøbmagergade, 51, 70.
 Kjøge, 16, 31.
 Klavs Guldsm., 16, 31.
 Klein, Peter, Gldsm., 60, 70, 71.
 Klemens Guldsm., 68, 71.
 Kleuff, Jokum v., Gldsm., 50.
 Kleve, Frands, Gldsm., 50, 139, 153.
 Klittgaard, Jens, Gldsm., 82.
 Knieper, Hans, Maler, 39.
 Knoblich, F. W., Gldsm., 139, 151.
 Knoph, H. S., Guardejn, 143; — T. L., do., 143.
 Knud den Hellige, 4; — den Store, 2, 5, 59, 163; — IV., 61.
 Kobberkrone, 93.
 Koefoed, N. G., Gldsm., 121.
 Kohler, Karen, 63.
 Kohlmann, Hans, Gldsm., 47, 93.
 Kolding, 31, 115, 144.
 Kolding, Peter, Juveler, 41.
 Komlöv, J. Petersen, Gldsm., 80, 82, 83, 139.
 Kongsberg, 143.
 Konterfej, 35, 48, 54, 56.
 Koraller, 21.
 Korpusarbejde, 117.
 Korsør, 144.
 Krag, Lavrits, Gldsm., 30; — Rasmus, do., 82, 83, 139.
 Krempe, Markus von der, Gldsm., 50.
 Kristian III., 28, 29, 34, 35, 39, 61; — IV., 35, 41, 43, 45, 46, 48, 56 fig., 61, 109; — V., 59, 62-63, 93; — VI., 93; — VIII., 104, 105, 110.
 Kristian Guldsm., 43.
 Kristiania, 117.
 Kristiansborg Slot, 106, 110.
 Kristiansstad, 52.
 Kristiern I., 18; — II., 23, 27, 37.

- Kroner, 5, 22, 35, 36, 49, 59, 61, 62, 63, 66, 93, 163, 164.
 Kroneguld, 75.
 Krumpen, Otto, 24.
 Krøyer, Axel, Gldsm., 82, 83, 139, 153; — Hans, do., 50.
 Kunstakademiet, 85, 89, 103, 104, 108, 113, 114.
 Kunstflidslotteriet, 111, 121, 123, 124, 125.
 Kuntze Guldsm., 31, 33.
 Kurtz, Frederik, Gldsm., 69; — Jörgen, do., 79; — Povl, do., 66, 69.
 Kvindelige Arbejdere, 120.
 Kyhl, P. L., Gldsm., 111.
 Küblich, Ferdinand, Gldsm., 63, 66, 69.
 Kæmpeviser, 9.
 Køningsberg, 39.
 Labenwolff, Georg, 39.
 Lambert Guldsm., 16.
 Lambertsen, Hans, Gldsm., 50, 139.
 Lambrecht, Hans, 50, 139.
 Langemach, Henrik, Gldsm., 47; — Otto, do., 43, 50.
 Lassen, M., Gldsm., 138.
 Lauch, Hans, Gldsm., 45.
 Lavrens Guldsm., 31, 33, 39.
 Lavrits Guldsm., 33, 139.
 Lavritsen, Karsten, Gldsm., 46, 49, 50, 70, 139; — Nikolaj, do., 75, 82.
 Lavsvæsen, 9 fig., 14 fig., 30, 32, 45 fig., 52, 53, 68, 70 fig., 79 fig., 88, 131 fig.
 Legater, 115, 154.
 Lenoir, J. M., Gldsm., 82.
 Leonore Kirstine, 24, 62, 64.
 Lesle, Peter, Gldsm., 44.
 Levy, Meyer Nathan, Gldsm., 88.
 Liebst, D., Guardejn, 143.
 Ligbøren, 80.
 Lilliendal, Joh., Gldsm., 49.
 Lincke, C., Gldsm., 120, 137.
 Lind, J., Gldsm., 82; — K. M., Læge, 99.
 Linde, Lorents, Gldsm., 139.
 Lindgreen, F., Gldsm., 138.
 Lotteri, 87, 111, 125.
 Louise, Dronning, 69.
 Loye, St., 12, 15, 30.
 Ludolf, Conrad, Guardejn, 75, 142.
 Lund, 5, 7, 16.
 Lund, J., Gldsm., 113; — J. L., Professor, 104, 106; — Kirstine, Gldsm., 82.
 Luxusforordning, 83, 87.
 Lübeck, 7, 10, 40.
 Lübeck, Hans von, Gldsm., 31, 33, 39.
 Lydike Guldsm., 52, 142.
 Lyng, C. H., Myntguardejn, 142.
 Lyngby, 64.
 Lynning, Evert, Gldsm., 16.
 Lærlingeforhold, 11, 14, 31, 32, 49, 50, 51, 88, 89.
 Lødighed s. Sølv.
 Löwenstein, Hermann, Gldsm., 118.
 Maanedsmærke, 75, 115.
 Madelung, J. H., Guardejn, 143.
 Madsen, C. F., Gldsm., 104, 110, 113, 151; — Johan, Gldsm., 132; — Per, Gldsm., 31, 33.
 Maibusch, Anton, Medaljør, 77, 165.
 Malling, J., Gldsm., 137.
 Malmø, 10, 16, 17, 37, 38, 52.
 Margrete, Dronning, 8, 61; — Fredkulle do., 5.
 Maribo, 31, 68, 75.
 Marked, 14, 27, 29, 52.
 Markvard, Guldsm., 16.
 Mars, Jakob, Gldsm., 39.
 Marselis, 41, 57, 163.
 Martinsen, H., Gldsm., 137.
 Maskinhjælp, 111, 116 fig., 117, 118.
 Matos, Diego Texeira de, 67.
 Mattis Guldsm., 16, 30.
 Mavrits Guldsm., 31, 33.
 Mayntzhusen, H. C. V., Gldsm., 111.
 Mehl, Nikolaj, Gldsm., 82, 94.
 Mondel, Guldtrækker, 165.
 Mergler, K., Gldsm., 137.
 Messingarbejder, 48.
 Mesteraar, 11, 14, 85.
 Mesterstykke, 11, 14, 19, 32, 46, 47, 54, 72, 78, 80, 82, 88, 89, 91, 113, 114, 115.
 Mestersønner, 14, 15, 46, 72.
 Meyer, Markus, 68; — Moses, 68.
 Michelsen, A., Gldsm., 111, 117, 118.

- 125, 126, 128, 129, 130, 131, 133 151;
— C., do., 117, 132, 138.
- Middelfart, 115.
- Mikkel Guldsm., 16.
- Militære Guldsm., 85, 97.
- Moltke, Klavs, Gldsm., 30.
- Monrad, D., Generalpostdirektør, 107.
- Moor, Jean Henri de, Gldsm., 65, 69, 84.
- Morten Guldsm., 16, 31.
- Mortensen, Jörgen, Gldsm., 50, 51, 139, 153, 164.
- Mott, Johan, Gldsm., 50.
- Mouritz, Hans, Gldsm., 41; — Jakob, do., 41.
- Munck, F., Gldsm., 138.
- Mundt, Joh. Henr., Gldsm., 82.
- Mundtberg, J. C., Gldsm., 82.
- Mutzius, Anton, Gldsm., 88.
- Mynten, 53, 84, 91, 100, 102, 142.
- Myntmestere, 2, 5, 7, 10, 13—14, 17—18, 84, 101.
- Mærker, 13, 28, 74, 75, 144.
- Möinichen, Jakob, Gldsm., 139; — J., do., 137; — M., Gldsm., 137.
- Møllebæger, 64.
- Møller, A. A., Gldsm., 138; — C. O., Guardejn, 100, 101, 143; — J., Gldsm., 137.
- Mörs, Jakob, Gldsm., 39.
- Necken, Johan to, Gldsm., 50.
- Niedlich, J. C. L., Gldsm., 154, 163; — Vilhelmine, Frk., 154.
- Nickelsborg, Christoffer v., Sadelmager, 35.
- Nielløring, 20, 102.
- Niels Guldsm., 18, 31.
- Nielsen, Anders, Gldsm., 50; — C. do., 138; — Lavrits, do., 50, 53; — Morten, do., 50; — Morten, Gldsm., 116; — 49; — V. T., do., 138.
- Nips, 98.
- Nordemann, M., Gldsm., 137.
- Norge, 9, 13, 29, 34, 52, 57, 67, 117.
- Normann, Andreas, Gldsm., 66, 69, 70, 71.
- Nyborg, 31, 144.
- Nykjøbing p. F., 37, 69, 75.
- Nyrop, Hans, Præst, 64.
- Nyström, C., Gldsm., 137.
- Nysølv, 109.
- Nürnberg, 39, 47, 49, 66.
- Nürnbergere, 84.
- Næboe, C. P., Gldsm., 100, 143.
- Næringsfrihed, 114, 115.
- Næstved, 10, 16, 69, 144.
- Oddertunge, 55.
- Odense, 10, 16, 30, 35, 52, 91, 107, 111, 115, 116, 143, 144.
- Oldenborgske Horn, 18, 126, 159.
- Oldermandsvalg, 72, 73.
- Oldnordiske Smykker, 112, 113, 119, 120, 125.
- Olrik, H., 118, 122, 124, 125, 149, 151.
- Olsen, Mathias, Gldsm., 94.
- Oluf, Guldsm., 16, 22, 31, 33.
- Ordener, 36, 91—92.
- Oslo, 52.
- Ouerbeke, Peter von, 163.
- Ovelænder, Hans, Gldsm., 18.
- Oxe, Peter, 24.
- Pallesen, Christen, Gldsm., 50.
- Paltekoner, 78.
- Paludan, Hans, Guldsm., 50; — Rasm., do., 50.
- Pantsatte Klenodier, 56, 57, 163.
- Paulsen, Joh., Gldsm., 138.
- Peingard, Stensliber, 65.
- Per Guldsm., 16, 31.
- Peter Guldsm., 22, 33.
- Peters, C., 121, 123, 125, 126, 131, 149, 150, 151.
- Petersen, A., Gldsm., 137; — Anders, Guardejn, 142; — Anders, Gldsm., 50; — C. L., do., 138; — Hans, do., 18, 47, 50; — L. do., 138; — Magnus, Professor, 150; — P., Gldsm., 116; — Sten, do., 43—44, 49, 53, 70, 139.
- Petz, Daniel, Gldsm., 69.
- Pfannenstiehl, Bartold, Gldsm., 79.
- Piil, C., Gldsm., 99.
- Pletarbejde, 87, 92, 102, 109, 110, 116, 133.
- Plum, Johan, Gldsm., 68.
- Polak, Isak, 86.
- Pommer, Jörgen, Gldsm., 43, 50.

- Poppe, Hartv. Chr., Myntguardejn, 142, 143.
 Post, Joh., Gldsm., 47, 50, 139.
 Povlsen, Albert, Gldsm, 50; — Povl, do., 47.
 Prah, S., Gldsm., 118.
 Prahm, J. G., Guardejn, 143.
 Prinsesse-gaver, 123, 126 flg., 131, 149, 150, 151.
 Pripp, C., Gldsm., 138.
 Produktionsforening, 132.
 Prokurator og Guldsmed, 37.
 Pæledrikning, 27—28.

Raadt, Hans, Gldsm., 34.
 Rafael, Guldsmed, 40.
 Randers, 31, 43, 88, 101, 144.
 Randers, J. N., Gldsm., 82.
 Rantzau, T., Gldsm., 137.
 Rantsov, Chr., 56; — Henrik, 24, 39; — Joh., 28.
 Rasmussen, Cordt, Gldsm., 139.
 Rav, 64.
 Rechendorff, W., Gldsm., 138.
 Regalier, 36, 56, 57, 59 flg., 93, 163, 164.
 Regensten, Andreas, Gldsm, 16.
 Reiersenske Fond, 102, 103, 105, 110.
 Reinert Guldsmed, 16.
 Rentz, Joh. Mik., Gldsm., 66.
 Rhenius, E. J. A., Gldsm., 110.
 Ribe, 7, 10, 37, 52, 144.
 Ringberg, C. V., Gldsm., 114.
 Ringsted, 144.
 Robe, F. V., Gldsm., 82.
 Rollufsen, Borkart, Gldsm., 50, 51, 153.
 Rosenblomme, et Drikkekar, 26.
 Rosenborg, 18, 36, 57, 60, 63, 66, 83, 109, 126, 127.
 Rosenkranse, 21.
 Roskilde, 3, 5, 9, 31, 109, 144.
 Rost, F., Gldsm., 138.
 Røder, A., Ciselør, 117, 138.
 Rønne, 144.

Sagn, 1.
 Salomon, Seligmann Berendt, 68.
 Sauer, Korvianus, Gldsm., 43, 47, 49, 50, 162.
 Schindler, Jörgen Frederik, Diamant-skærer, 65; — Povl, Glasskærer, 65.
 Schlage, F., Gldsm., 138.
 Schmalfeld, F., Ciselør, 117, 149.
 Schnee, Bendix Johan, Gldsm., 96.
 Schowert, J. J., Gldsm., 82.
 Schrader, Chr., Gldsm., 71; — Hans, Guldtraadsdrager, 71.
 Schritzmeyer, Bonaventura, Gldsm., 50.
 Schröder, C., Gldsm., 113, 118.
 Schuldt, Peiter, Gldsm., 50.
 Schulthes, Georg, Juveler, 39.
 Seglskærer, 30, 55.
 Selm, Mattis, Gldsm., 50.
 Selskab for indenl. Kunstfl., 95; — for Naturl. Udbred., 101.
 Siben, Johan, Gldsm., 34, 35, 39.
 Sjølegaver, 8, 16, 22.
 Skoer, 19, 20, 21, 85, 121.
 Skilling, Didrik, Gldsm., 71.
 Skov, Peter, Gldsm., 31; — Reinholt, do. 43.
 Slagelse, 116, 144.
 Slesvig, 31.
 Slibning af ædle Stene, 64, 65, 164.
 Smeltehus, 57;
 Smelteret, 84, 102.
 Sofie, Dronning, 57, 62; — Amalie, do., 59, 127; — Hedevig, Prinsesse, 93; — Magdalene, Dronning, 91, 92, 93.
 Sommer, C. H., Slotsforvalter, 102.
 Spendrup, A., Gldsm., 137.
 Sperling, Otto, Læge, 64.
 Spunkh, Anders, Gldsm., 34.
 Stefan Haukssön, Gldsm., 9—10.
 Steinbech, T., Gldsm., 138.
 Stempling, 13, 14, 23, 29, 52, 74 flg., 96, 98 flg., 114, 117, 132.
 Stickmann, Johan, Gldsm., 44, 50, 70.
 Stilleke, Jörgen, Gldsm., 50, 70, 72, 139; — Morten, do., 70.
 Stork, Povl Henriksen, Gldsm., 79.
 Stralsund, 49.
 Stur, Bartol. Jakob, Gldsm., 68.
 Stærkodder, 1.
 Suder, Jens Svendsen, Gldsm., 50.
 Sunde, Chr., Gldsm., 82.
 Svenborg, 15, 16.
 Svendeforhold, 11, 14, 32, 45, 51, 72, 79, 95, 130 flg.

- Svendestykke, 89, 113, 114.
 Svendsen, D. C. A., Guardejn, 143; —
 Jens, Gldsm., 50.
 Svend Tveskjæg, 2, 5.
 Sverige, 124.
 Sværdfejer, Jeronimus, Gldsm., 50.
 Sværdfegere, 72, 73.
 Sygeforening, 131.
 Sølv, hamret, 27, 29; — støbt, 27, 29;
 — betales i Skat, 24, 51; — i For-
 hold til Guld, 12; — Lødighed, 7,
 12, 13, 27-28, 29, 51, 74, 98, 99, 117.
 Sølvarbejdere, 54, 80 fig.
 Sølvkammer, 23, 57, 166.
 Søvløver, 63; — orgel, 41; — møbler, 66;
 — seng, 41; — vægt, 37.
 Sønderborg, Claus Christensen, Gldsm., 79.
 Sørensen, S., Gldsm., 138.

Tegneundervisning, 89, 113.
 Teknisk Institut, 114.
 Theofilus presbyter, 20.
 Theuerkauff, Albert, Gldsmðsvend, 132.
 Thiisen, Frants, Juveler, 41.
 Thisted, 144.
 Thomsen, Christian, Gldsm., 50; — Bagge,
 do., 82; — Thorgrim, do., 116, 143.
 Thorning, J. C., Gldsm., 111, 151.
 Thorstensen, Sivert, Gldsm., 82, 139.
 Thygesen, J., Gldsm., 104, 151.
 Tidepenge, 14, 79, 131.
 Timmermann, G. F., Gldsm., 113.
 Tindrager, 23, 160.
 Tobaksaase, 42, 82, 113.
 Toldforhold, 67, 87, 144 fig., s. Indførsels-
 forbud.
 Tomas Guldsmed, 31, 33.
 Torbeck, Mikael, Gldsm., 79.
 Tranekjær, 31.
 Treffort, P., Gldsm., 65, 66, 69.
 Tregder, E. H., Guardejn, 143.
 Trolovelsesgaver, 42.
 Trondhjem, 117.
 Tronstol, 63.
 Trudsen, Niels, Gldsm., 34, 49, 139.
 Trægaard, Alex., Gldsm., 47, 49; — Hans,
 do., 50.
 Tygesen, Christoffer, Gldsm., 30.

 Tysk Indflydelse, 2, 5, 10, 14, 25, 39, 41,
 49, 71, 72.
 Tönsberg, 34.

Udførselsforbud, 53, 144 fig.
 Ulfeld, Korfits, 24, 42, 45, 57, 58, 59, 60,
 163; — Lavrids, 24.
 Ussing, T. Algreen, 107, 108.

Valbom, Johan, Gldsm., 70.
 Valdemar Atterdag, 7; — Sejr, 7.
 Valdemar Christian, Prins, 58.
 Vandring, Haandværker-, 49, 72.
 Varde, 49.
 Veckersdatter, Margrete, 36.
 Verdensudstillinger, 111, 112, 114, 119.
 Verdier, S., Frue, 97.
 Verner Guldsmed, 16.
 Vexelerer og Guldsmed, 37.
 Viborg, 144.
 Viehl, J. C., Gldsmdenke, 138.
 Villadsen, Dines, Gldsm., 75.
 Villum Guldsmed, 34.
 Vintapper og Guldsmed, 44, 70.
 Visseling, Morten, Juveler, 47, 162.
 Vordingborg, 144.
 Vriendt, Cornelius Floris van, 39.
 Værktøj, Mangel paa, 91.
 Værum, Chr., Gldsm., 139.
 Völund, 1.

Wallbom, Joh., Gldsm., 50.
 Walter, Hans, Guldslager, 34.
 Warnick, Hans, Gldsm., 89.
 Webster, J. G., Gldsm., 96.
 Weghorst, Gerhard, Gldsm., 71.
 Weiermann, Hans Georg, Gldsm., 69.
 Weikert, P., Gldsm., 138; — W., do.
 137.
 Weilers, Hans de, Gldsm., 39, 162.
 Weiser, Jakob, Gldsm., 50.
 Wendt, J. C., Læge, 96.
 Werumb, M. M., 's Enke, Gldsm., 82.
 Westfalen, 18, 49.
 Westrup, C. F., Gldsm., 113.
 Wetzels, Andreas, Juveler, 39.
 Wilken, Flores, Gldsm., 82.
 Willa, Hans de, Gldsm., 41, 162.

- Willem, de, Brødrene, 41.
Wincke, Borkart, Gldsm., 33.
Winter, Hans Chr., Gldsm., 139. — Just,
do., 82; — Mogens, do., 34, 49, 50.
Witt, Claus, Gldsm., 33, 50, 139.
Worm, C. J., Gldsm., 99, 110, 139 —
Ole, 63.
Wüllers, Hans de, Gldsm., 162.
- Zora, Johan Gregorii van der, Billed-
snider, 39.
Zættre, T., Gldsm., 137.
- Ædelstones Magt, 24-25, 65; — Slib-
ning, 64-65, 164; — Handel med, 67
fig.; — bornholmske, 95.
Ægteskab som Betingelse for at blive
Lavsmedlem, 14; — med en Lavs-
enke, 32; — sjældent indgaet af en
Svend, 131.
Æske Lavet, 14, 46, 48.
- Øberg, C., Gldsm., 138.
Ørsted, H. C., 100, 101.
Øsel, 58.

